

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HISTORISK AARBOG
FRA RANDERS AMT

1979

HISTORISK AARBOG

HISTORISK AARBOG

FRA

RANDERS AMT

1979

Redaktion
Palle Schødt Rasmussen
Henning Hall

Tider og trolde skifter

- men myterne lever endnu

Der er sammenhænge i alt. Sproget har sin historie, og historien sit sprog.

Ord som: autoværn, gågade, missil, nedtælling, soveby eller rumalder, anbringer os i anden halvdel af tyvende århundrede. På samme måde vil udtryk som blodgerig, djævlebesværgelse, epitafium, kalente, pibekrave eller vandprøve henlede tanken på 1600-tallet.

Men der er andre historiske sammenhænge.

Tro og overtro var bestemmende for mangt et historisk forløb. Hele samfundssystemer eller kulturkredse fremstod som rammer om menneskelige forestillinger, gennemvævede af frygt og syner. En solvogn kan således ikke tænkes uden bronzealderbondens afhængighed af naturen. Hans daglige brød eller mangelen derpå var knyttet til den sol, som han ofrede sin gudsdyrkelse.

Forrige århundredes fastelavnsskik, hvor en pige i bar særk løb over pløjemarkerne forfulgt af egnens mandigste karl, lignede til forveksling brudeløbet fra helleristningernes rituelle bryllup – en kold fornøjelse hos et folk af agerdyrkere. Her er jordforbindelsen forudsætning for en bestemt happening. Den var ikke til stede, da en stripper for et par år siden vandrede gennem Christian IV's ærværdige børsbygning. Alligevel var det nøgne look, der nogle sekunder afledte børsherrernes opmærksomhed fra noteringerne, historisk relevant og kunne ikke være forekommet på Christian IV's tid. Der var tale om en demonstration, rødstrømpebevægelsens protest mod mandsvældet i finansverdenen. Ligeledes kan forestillingen om 'flyvende tallerkener' kun opstå med baggrund i det teknologisk-videnskabelige verdensbillede, der åbner sig for nulevende.

Tro og overtro er grænseoverskridende. Enhver historisk epoke har sine myter. Nogle fortrænges for en tid, men dukker så op i anden forklædning. Kristendommen indførtes til landet i Harald Blåtands dage, men kristentroens sejr er kun et postulat på Jelling-stenen. Sejren er fremdeles tvivlsom. Altid var der nemlig vildtvoksende røster, der side om side med statsautoriserede trosbekendere og naturvidenskabens kølige vurderinger bevarede et frispreg, en overbevisning, som ikke lod sig kue eller kultivere. Folketroen slår igennem og skaber levende myter omkring foreteelser som kloge mænd og koner, Bermudatrekanten eller uidentificerede flyvende objekter.

Overtroens ægte mæle tikker i dag ind på avisredaktionen i fjernskriverens tørre telegramstil:

'Sidney, tirsdag 2. januar 1979. RB - Reuter. Stop.

Et australsk TV-hold hævder at have filmet mindst 25 uidentificerede flyvende genstande anført af et strålende oplyst klokkeformet fartøj. Stop. UFOerne fulgte TV-holdets fly over New Zealand. Stop. Vi var meget bange for det mystiske følgeskab, siger journalisten Quentin Fogarty. Stop ...'

Af mange mennesker respekteres en sådan nyhed med samme alvor som lærde folk i 1600-tallet påhørte og kommenterede Ystadheksens tilståelse om, at hun havde børn med seks forskellige fædre og stod i forhold til elverkongen. 'Men han er en kold En' forklarede hun. Og det lød jo meget sandsynligt.

Tider og trold skifter, men ikke menneskenes bekendelsestrang. Mystiske følgesvende dukker til stadighed op.

Ligeledes sker der også ting og sager på det 'indre plan'. Hvor man tidligere anvendte 'heksesalver', der fik brugerne til at føle det, som gjorde de rejser gennem luften kombineret med erotiske drømme, giver narkotikarusen vore dages lysthavende de samme muligheder for virkelighedsflugt.

I sin tid unddrog man sig elendigheds tryk, social og fysisk fortræd ved at hente trøst af klosterlivets bønnebøger. I dag går man til aftenkursus i Trancendental Meditation, hvis ikke restenil-kulturens medicinalfabrikker, marihuanacigaretterne og heroinen skaffer de betrængte sjæle tilstrækkelig luft under vingerne.

Til de mere harmløse udskejelser hører astrologien. Skønt ældre end Moses er den ung og ombejlet som ingensinde. Ugepressen har taget den til sig, kalkulerer med den for oplagstallenes skyld.

Når læserne nu vil have det!

Ikke sandt?

Det kulturfundament, hvorpå folkekirke-hjemmet Danmark bygger, er således alt andet end entydigt.

Redaktionen har med de her foreliggende bidrag til 1979-udgaven af 'Historisk Årbog for Randers Amt' søgt at kaste lys over nogle af de foreteelser, der blev og forbliver en del af den historie, der, siden stenalderjægeren ofrede sin økse til kildens ånd, bestandig har regnet miraklerne med til virkeligheden.

– all.

Redaktionen

takker Randers Lokalhistoriske Arkiv for altid beredvillig hjælp med fremskaffelse af ønskede oplysninger og billedmateriale.

– oplyser, at 1980-årbogen vil indeholde artikler af forskellig karakter. Manuskripter modtages indtil 1. juni 1980.

– forbereder en temabehandling af emnet 'Energi' i 1981-årbogen. Vi opfordrer læserne til at bidrage med artikler, der fortæller om tidligere tiders energiformer og anvendelsen heraf. Har De en ide? – da kontakt venligst redaktionen.

– kan dog ikke forpligte sig til at optage alle indsendte manuskripter. Sådanne arbejder vil imidlertid ikke være spildt, idet vi med bidragerens tilladelse formidler det overdraget til egnsarkivet for det område, inden for hvilket artiklen har hentet sit emne.

*Byens våben.
Efter Reesens kort, der
benytter seglet fra 1610.*

Den sorte hund gennem Randers

*Af Karl Mejnecke,
Rosmus Hede*

Indenfor Randers bys grave og volde bor en mængde mennesker. Flere har et udmærket og næsten fortroligt forhold til den sorte hund, nemlig de der har forskrevet sig til Fanden. Den sorte hund er Fanden selv, der trækker i hundepels, når han vil vide sig ukendt og ankomme incognito for uset at afhente de forskrevne sjæle – eller for at minde mordere, ménedere og ransmænd om, at deres time snart er inde. Nogle venter dens besøg i den kommende tid, og hunden kommer så sikkert som natten.

Vi er århundreder tilbage i tiden. Den sorte hund har for et par øjeblikke siden ordnet sine gøremål i Kristrup ved at vælte et par urostiftere blandt stedets „Kalverakkere“ omkuld – og advare resten af sjakket. Nu er den på vej over Sønderbro, der forhen og langt op i tiden havde port med svært låsetøj og var forsvarligt stængt i de mørke timer. Derved var man fri for at have disse hersens ballademagere

fra Kristrup rendende og slå ruder ind – noget byens egne nemt kunne ordne selv efter almindelig lukketid.

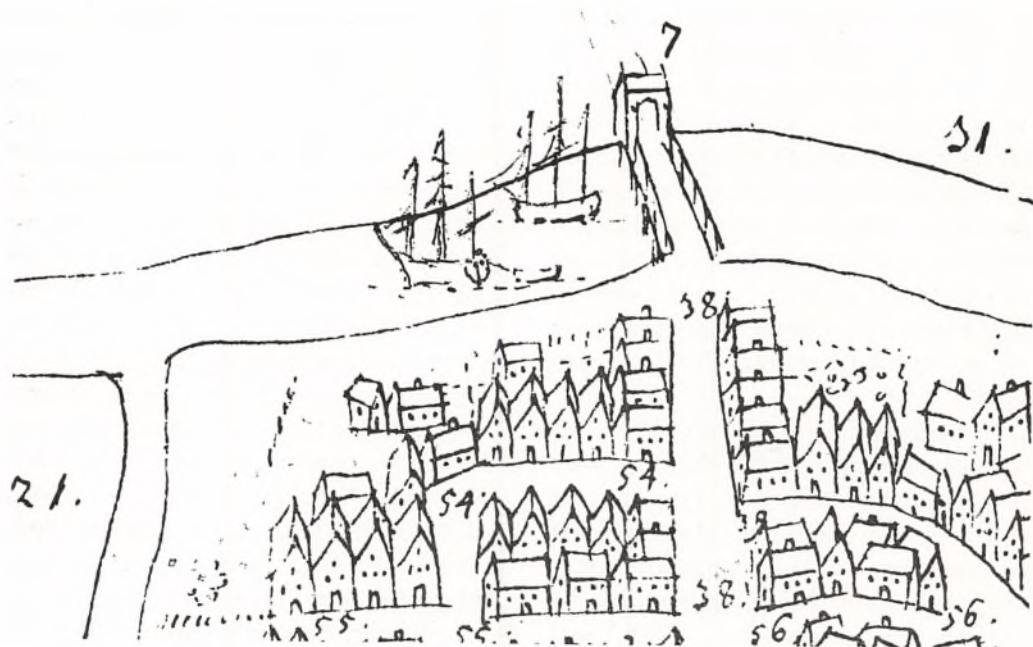
Randers bro havde porttårn, og i Sønderport var udsavet et stort hul – en slags hundehul – der aldrig måtte spærres. Det var beregnet til og for den sorte hund alene, når den i midnatstimen skulle over Gudenåen. Nogle vil vide, at der var port på begge sider af åen, men det må have været før år 1670. På Reesens bykort fra dette år er kun indtegnet broporten i syd. I byens segl fra 1610 har stempelskæreren dog anbragt et kæmpestort midtertårn og to mindre sidetårne på et solidt murstensfundament samt en lillebitte bro. Ingen skulle være i tvivl om, at Randers havde forsvarsværkerne i orden og var en fæstning med mure, grave, volde og i øvrigt vandløb i en ring om hele staden. Det fine segl har skullet gøre indtryk på rette vedkommende. Det kan ikke afgøres, om seglets brotårn helt svarer til virkelighedens,

om tårnet i syd eller det i nord – eller et af byens kirketårne har stået model for stempelmasteren.

Historiske kilder kan bekræfte, at Sønderbro udgik fra Vestre Grave og var tredelt. Suderbroen var bygget over Suderstrømmen til Gunborgholmen, der var befæstet. Vindebroen førte over Vindebroløbet til Laksegårdsholmen, og endelig var der et tredie brofag, som knyttede forbindelsen til det sydlige fastland.

Et stedligt sagn nævner to porte, taler om „Porten i Syd“ og siger, at for mange, mange år siden var der en ung karl fra en af omegnens gårde – muligvis i Kristrup eller Vorup – der fik den skøre idé at hænge en sølvsignet over hundehullet i

den sydlige port. Den karl må have vidst, at den sorte hund ikke kunne komme forbi en signet med et bibelsk motiv og har villet sige hunden tak for sidst, da den væltede nogle af hans fæller omkuld på Kristrup gade. Men karlen glemte, at den sorte hund ikke lader sig standse ret mange øjeblikke på sin natlige løbetur, og at den straks træffer modforholdsregler, hvis der skulle dukke forhindringer op undervejs. Den sorte hund lod sig heller ikke stoppe af en signet over hundehullet i Sønderport. Straks ved ankomsten og synet af spærringen opstod der stor larm ved tårnet. Hundens øjne lynede, mens den truede med at smadre porten til pindebrænde. Portvagten måtte skyndsomt tage

Nogle vil vide, at der var port på begge sider af åen, men det må være før 1670. På Reesens bykort fra dette år er kun indtegnet broporten i syd. – I byens segl fra 1610 har stempelskæreren dog anbragt et kæmpestort midtertårn.

affære og hente fyren ud af hans lune seng med ordre til at fjerne signeten aldeles omgående. Da den unge karl nåede frem og tog signeten væk, var han ikke meget bevendt. Til skræk og advarsel blev han i en håndvending slået bagover af den sorte hund.

Sagnet siger endvidere, at han efter den tid havde et formørket sind og aldrig nogensinde mere blev et fornuftigt menneske, der kunne finde på flere af den slags hundekunster. Den signet, der her er tale om – og som den sorte hund ikke kunne komme udenom – har måske været et brevsegl med et eller andet bibelsk motiv, en helgen eller knælende gejstlig person. Hverken Fanden eller den sorte hund er istand til at komme forbi eller udenom et helligt tegn. Dette kan være et kors, omend det blot er slået med kridt på sten, dør eller gårdport.

Den sorte hunds første besøg i Randers fortøner sig i en dunkel fortid. Men de gentagne natlige ture begynder altid hos tårnvægterne, som hunden har aftale med og henter oplysninger hos. I midnatstimen samles de i vagtlokalet, hvor hunden skal celebrere en sort messe. Messen findes ikke i nogen eksisterende salmebog fra den tid, så den har været klassificeret som strengt fortrolig og forbeholdt de særligt indviede, heriblandt byens forhenværende tolder, der aldrig gik af vejen for en lille sort og tit faldt i vandet indenfor portene. Det var dengang, Randers også havde dragoner. Byen blev garnisonsby engang i 1700-tallet og i 1768 er der „inquarteret 3 Esquadroner Cavallerie og Stab.“ Indtil 1952 var „Randers Dragoner“ med til at

præge bybilledet og handelslivet. Fra de ældste tider har Randers været samlingssted for tropper, når der var krig eller ufred i landet. Det Danske Atlas beretter, „at Byen allerede i 1086 i Historien er bekjendt deraf, at Vendelboerne og den øvrige Jydske Almue, som da vare i Oprør mod Kong Knud den Hellige, havde deres Samleplads i Randers, hvor deres Anfører Esbern Jarl i nogle Nætter opholdt sig. Ligeledes var Randers i 1157 Samlepladsen, hvor Kong Valdemar I opbiede sine Folk, hvormed han vilde gaae Kong Sven i Møde efter det Roskildske Blodbad. Valdemar lod da skære Broen af for at formene Kong Sven Overgang, indtil han fik hele sin Magt samlet. Ved 1166 skete i Randers, hvor da synes at være holdt en Herredag, den mærkelige Sammenkomst imellem Kong Valdemar og den Norske Høvding Erling Skacke, hvilken Kongen da gjorde til sin Jarl og forlenede med en Part af Norge. Kort derefter var Randers det Sted, hvor Karl og Knud, da deres onde Forehavende var opdaget, paa deres Flugt søgte hen for at gaae til Søs over til Sverige. Hvilket alt viser, at denne Stad da var en af de bekjendteste Søestæder i Landet. 1247 er Byen fjendtlig bleven indtaget og stukket i Brand af Hertug Abels Partie. 1340 tog Greve Gert den Store af Holsten, eller som han kaldes, den kuldede Greve, sit Quarteer i Randers med 4000 Mand, imedens hans Sønner med den øvrige Tydske Armeefoer om i Landet at tugte Almuen og ud-suge Landet.“ Der er intet nyt under solen. 600 år derefter gentog historien sig med besættelse og udplyndring i de fem forbandede år, hvor vi ganske vist ikke

Den signet, som den sorte hund ikke kunne komme udenom, har måske været en knælende gejstlig person. Hverken den eller Fanden kommer forbi et helligt tegn.

*Epitafium i Sct. Mortens kirke over præsten og skolemanden M. Petri Estrup. Død 1818.
Arbejde af billedhuggeren H. E. Freund.*

hører noget om den sorte hunds medvirken. Den gik på aftægt før år 1900, da lyset – folkeoplysningen – gik over landet. Men den sorte hund har haft travle tider under alle andre krige og besættelser, der har berørt Randers by. Det Danske Atlas er et sobert værk, en udførlig omend ikke fuldt pålidelig landsbeskrivelse, der natur-

ligvis ikke bringer rygter til torvs. Legenden om den sorte hund skal hentes i folkets behov for overtro – eller på religionens overdrev. Inden den sorte hund atter kommer på besøg i det gamle Randers, rykker vi påny 6 sekler tilbage og finder „Niels Ebbesøn, en Adelsmand af den Familie Galt, og en af Landets fornemste Embedsmænd, som havde fattet det modige Forsæt at redde sit Fædreland, vovede sig om Nattetide med en Haandfuld Folk ind i Byen, overfaldt Greven i hans Seng, slog ham Hovedet af og retirerede igen med en besynderlig Lykke og Forsigtighed ud af Byen, hvormed denne Helt har gjort sig og Randers uforglemmelig i Historien.“

Mærkeligt at ingen har bemærket den sorte hund – eller for den sags skyld Randers bys lokale dødsvarsel „Klamphesten“ – i Storegade 13, som legenden for en nemheds skyld har udpeget til den kullede greves natlogi. Et af de to fabeldyr kan vel tænkes nærværende den nat eller søndag morgen i april 1340, da den kullede blev kaldt hjem. Højest sandsynligt har det været den sorte hund, da Klamphesten næppe har været stort andet end en rød plag, der ikke var „kørt til“. Eller kan man tænke sig, at grev Gert – der iøvrigt var en lærd mand og havde læst til teolog – har haft en særaftale med en tysk hund af samme farve, som den der løber tværs over Djursland i midnatstimen? Det bliver aldrig opklaret. Alle synsvidner er forlængst gået samme vej som den kullede greve – og de historiske kilder tier. Vinduet i „Grevens Kammer“ måtte aldrig siden tilskoddes, selv ikke i de huse

der fulgte efter på pladsen. Hans ånd eller sjæl skulle have mulighed for at slippe ud, når den havde tid eller lyst. Ingen i Randers har ønsket at bevare hans gejst længere end mindst muligt, været rædde for, at han kunne „gå igen“ og fortsat skræmme folk i by og på land. Det tyder på en uforsonlig herre, der i levende live tog sig for at råde på liv og skæbner, lys og møke, sol og skygge, men alligevel kom til kort, da Niels Ebbesen trak sit sværd og kløvede hans hjerneskal. Grevens sjæl må forlængst være flagret ud af vinduet, uden at nogen – hverken Fanden, Klamphesten eller den sorte hund – har reageret. Andre kan have taget affære og sendt hans sorte forskrevne sjæl videre til vort sydlige naboland, hvor den sidenhen og lige nu er blevet identisk med en anden kendt genganger under navnet Adolf Hitler. Kendt politisk reformator, der blandt meget andet ranede „Solhjulet“ til eget og partifællers symbol og frakkeemblem, men i sit forskruede overmod pillede ved urværket, så „Hjulet“ løb baglæns og formørkede alting i en halv snes år.

Om Klamphesten findes kun diskrete oplysninger i en gammel krønike. Randers Sct. Mortens kirke var blevet eneste sognekirke, efter at de mange – oprindelig seks – kirker og fire klostre var blevet nedbrudte eller taget i brug til andre og verdslige formål i tiden efter reformationen. Sct. Mortens kirke havde tillige hævd på at holde eget kirkedyr og dødsvarsel i samme skikkelse. Den sorte hund havde jo mere end nok at holde styr på i de få sekunder, det tog den at løbe gennem byen. Det lokale kirkedyr – Klamphesten

Over brostenen i portrummet til Storegade 13 kunne klamphesten larme så selv Fanden gik i en stor bue udenom.

– er af solid jysk landrace. Den er ungdommelig støjende, render rundt i staden og tramper hårdt i brostenene ved nattetide. Rettere skrevet og sagt, sådan gjorde Klamphesten natten urolig, mens der endnu var stenbro i gaderne. For at ingen nulevende borger i al fremtid skal være i tvivl om, hvor stort eller tungt et sådant bæst har taget sig ud, har byens vise fædre ladet opstille og forsvarlig tøjre en af Klamphestens efterkommere eller nære slægtninge lige midt på torvet. Dog først efter at den havde sparket flere gader med

huse helt ud af bybilledet – for at blive lagt rigtig mærke til.

Klamphesten havde ord for at være sin kirkes beskytter mod trolde og andet utøj, og den hentede i tjenesten de dodes sjæle hjem til deres retmæssige Herre, hvem han så end var. Den forblev længe i sit kald og kendte som ingen anden til hemmelige sammenkomster i Sct. Mortens krypt, hvor der ofte anes lys i de sene nattetimer. I byens og sognets historie – sagnhistorie – er lysskæret i krypten blevet tolket derhen, at der ligger en tidligere hellighed under gulvet. Klamphesten alene har nøglen til denne hemmelighed. Den sorte hund har ingen adgang til Sct. Morten, men den passerede kirken hver eneste midnatstime, noterede sig lyset i mørket og markerede sit område udenfor på vanlig vis for hunde.

BRÆNDEVIN OG BUUR-ØL

Foruden at holde nattemøde og celebrere sort messe i løndom sammen med den sorte hund, havde tårnvægterne på Sønderbro til opgave at varsko hundens ankomst til byens dragonkaserne. Vægterne havde pligt til at råbe så højt, at ikke blot kaserens skildvagt, men tillige al mandskab kunne vågne op og få søvnen gnedet af øjnene i en fart. Det holdt altid hårdt at få liv i vagten ved Amtstuen. Han kneb sig tit en lille ekstra lur, inden vagtrunden ankom. Det var dragonerne strengt forbudt at fornærme eller forulempe den sorte hund, selv om de ikke kunne lide den eller var hunderædde for dens gloende

røde øjne. Amtsforsvalteren derimod stod på god fod med den natlige gæst. Det var nu ikke så underligt. Hver eneste aften – hellig som søgn – lagde han i hele sit liv en blank otte-skillling på husets trappe. Hvis den forhenværende tolder havde været på besøg hos forvalteren, for udadgående til sort messe eller for hjemadgående efter sidste omgang, hændte det at de stod halvt skade om betalingen. Hundens huskede altid og uden blusel at afhente mønten, der skal være grundlaget for den store velstand og efterhånden fyldte flere kister i dens bolig, som – efter hvad den gamle Fannerup-smeds oldefar har fortalt – er en af Sekshøjene i Ginne-rup sogn i Nørre Djurs Herred.

Havde amtsforvalteren eller toldereren da forskrevet sig ved at låne penge af Fanden og forrente lånet med en daglig otte-skillling? Det kan ingen med sikkerhed vide, men på årsbasis er den daglige sølv-mønt blevet til 28 Rigsdaler i renter af et lån på 600 Rdl. til 4% + provision. Det svarer til prisen på eller pantsætningsværdien af 4 komplette sæt „Brændevinstøj“ i blank kobbersmedearbejde – Anno 1775. Et sæt „Brændevinstøj“ bestod af kedel, hat, pibe, rør og svaletønde og var næst efter fast ejendom det mest værdifaste pantsætningsobjekt. „Af Brændevin brændes og fortæres her (i Randers) eller udskibes til Norge, Kjøbenhavn og andetsteds en utrolig Mængde, hvorved mange Familier ernære sig. Der er vel stedse 300 Kedler i Gang. Der brændes ej alene hos Brændevinsmænd, men ogsaa hos Købmænd, Haandværkere og andre“ – fortæller Dr. Erich Pontoppidan i 1768. Samme

kilde oplyser, at der for 200 år siden var 515 huse og gårde i byen beboet af 1800 personer over 18 år fordelt på 522 familier. Ud af disse indvånere har 52 borgerbrev som brændevinsmænd, 148 er håndværkere og 50 købmænd, hvilket igen vil sige, at den halve by ernærede sig redeligt af brændevinsbrænderi. I byerne var det tilladt enhver med borgerbrev at fremstille de klare dråber mod at svare afgift til den kongelige pengekasse. Anderledes var det ude på landet, hvor bønder og almuesfolk ikke havde eller kunne erhverve de samme rettigheder – eller goder. Men bønderne trodsede ofte alle love og forordninger og brændte i smug. De anskaffede og ejede brændevinstøjet i fællesskab.

De enkelte ting opbevarede i hver sin gård, når redskaberne ikke netop var i brug til deres rette formål. Derved reddede mange landsbybønder deres daglige dram, der blev taget for medicin. Men de førte samtidig myndighederne bag lyset, de forskrev sig til den onde og kunne i værste fald risikere at få hele udstyret beslaglagt og konfiskeret uden varsel og dom. Dommen faldt senere og kunne lyde på fængsel i bolt og jern eller indsættelse i Tugthuset i Viborg. Det hændte i 1770 for bønder i Skarresø, der havde taget loven i deres egen hånd, og under afhentningen af deres konfiskerede redskaber – gemt rundt i gårdene – simpelthen overfaldt og skamslog kongens betjente, læsede de kære ting af fogedens vogn og jog „disse Røvere og Skjælme“ ad Grenå til – en dag midt i efterårsplojningen. Så sent som i 1830 måtte næsten alle gårdmænd i Homå vandre i fængsel for at have svo-

ret falsk i en brændevinsag – blot for at ville beskytte hinanden og redde deres lille private fælles brænderi. I Kolind boede på samme tid en mand, der var kendt for at „indsmugle“ brændevin i molboernes hovedstad Æbeltoft – og slippe godt fra det. Man fortæller, at bondekonerne en gang om måneden agede til Viborg for at besøge deres stakkels mænd i tugthuset. De skulle jo vejen om ad Randers hver gang og her vidste alle og enhver, at de gode koner fortsatte brænderiet i dølgsmål, hvorved deres ansigtskulør fik et blussende rødt islæt forårsaget af den megen tilsmagning af de kostelige dråber. I Randers og mange andre byer var det mændenes næser, der lyste op i hverdagen. Og her kan det passende oplyses, at 100 pottes brændevin plus 10–12 tønnder godt øl – Buur-Øl – var et rimeligt kvantum til gæsterne ved en bryllupsfest hos det bedre borgerskab eller på en større gård. For ikke at tale om forbruget ved en større begravelse, hvor den sorte hund uset luskede bag kisten lige til kirkedøren. I Randers bryggede man det stærke Buur-Øl af vand fra en kilde midt i byen og lige ved Sct. Clemens tårn. Kilden er aftegnet på Reesens bykort af 1670 og ledsaget af følgende tekst:

„Gaad-kilde af hvilken bryggis Buur-Øl, hvoraf Byen ikke er mindre navnkundig end af Randers Lax.“

Desuden havde man til alle tider handsker og piger. Handsker og laks kan det være lidt småt med i vore dage, men pigerne er ligeså dejlige som tilforn. Der er altid blevet gjort megen stads af alle tre

*Det stærke brune Buur-Øl bryggedes af vand fra en kilde eller brønd (9) midt i byen lige ved Sct. Clemens tårn (8) 'Gaad-Kilde' kaldet.
Yderst til højre: Heste-møllen (10), skolen (11) og Sct. Mortens kirke (12) efter Reesen.*

dele – så meget, at laksen ikke kunne overleve. Den blev sjælden luksusmad efter at have været hverdagskost i århundreder. I året 1664 fandtes 32 laksegårde, heraf 23 neden for Sønderbro. Ingen tjenestefolk fæstede sig bort, hvis de skulle nødes til at spise laks mere end to gange om ugen. En spisevægring, der holdt sig de næste par århundreder.

Det stærke og gode Buur-Øl lagredes i store tønder eller egetræsfade i nogle dybe kældere, der var bygget ind i Flintbjerget uden for Nørreport, hvor der også engang lå en del bøndergårde. Bønderne måtte senere flytte indenfor bymuren for at overleve. Ikke fordi Buur-Øl var farligere for bønder end for andre, men mange fjendtlige indfald fra nord havde til følge, at går-

dene blev afbrændt eller ødelagt, enten det var af bondehæren under Skipper Klement eller af svenskere, der heller ikke holdt sig tilbage. De gjorde livet usikkert for både borgere og fæstere i året 1643, da General Wrangel havde sit hovedkvarter i byen og i 1658, da „Randers atter af de Svenske er indtagen.“

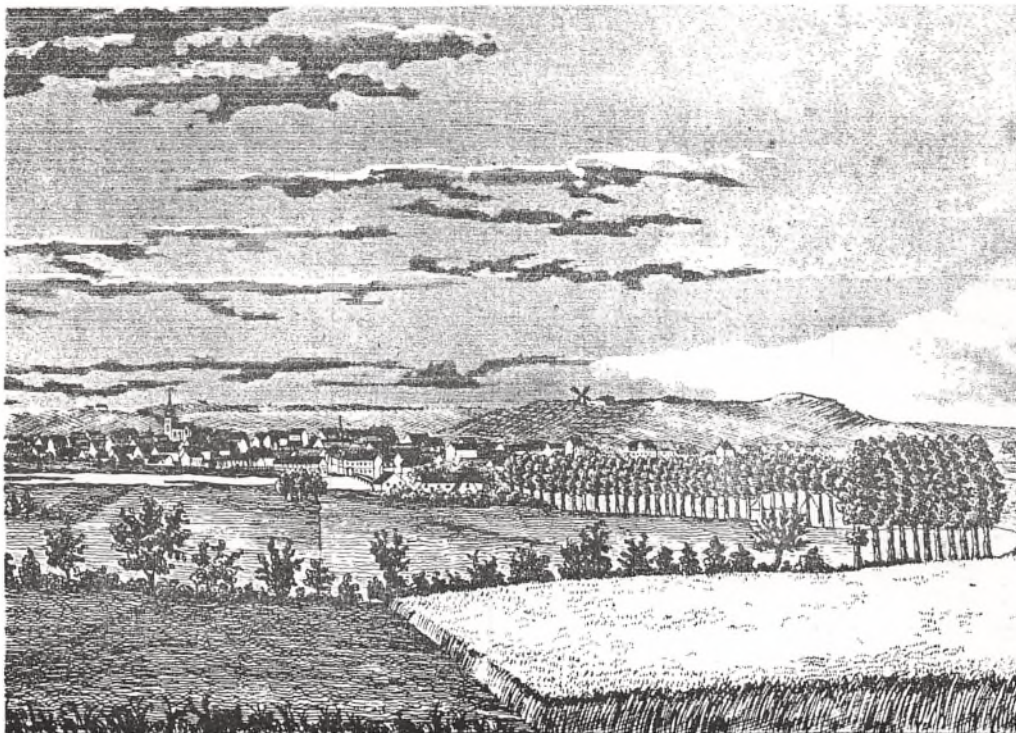
Ølkældrene har næppe været nogen hemmelighed for nogen, hverken ven eller fjende, indenfor såvel som udenfor voldene. Trods svært låsetøj lykkedes det vendelboerne at bryde ind og besætte Flintbjergets øldepot. De beslaglagde så store mængder Buur-Øl, at de havde besvær med at få tømt alle fadene – for at drikke sig mod til – inden de skulle løbe storm på Randers under bondeoprøret i

1534. Men Buur-Øllet kostede vendelboerne sejren og Skipper Klement friheden og livet. „De sloge sig fulde i Buur-Øl“, fortæller krøniken. Hvorefter adel og borger i Guds navn huggede bønderne ned og overlod deres døde sjæle til Fanden eller den sorte hund. Skipper Klement blev taget til fange, fik sin sag for og blev dømt. Han kendte måske slet ikke den sorte hund, for en sådan havde man ikke magen til i Vendsyssel, hvor Fanden selv ordnede sagerne uden medvirken af kapellan. Men for den sags skyld kan den sorte

hund have kendt en del til Skipperen og vidst, at han en kortere tid opholdt sig i Randers og drak Buur-Øl. Eller været medvirkende i Viborg, da samme Skipper kort tid derefter – d. 9. september 1536 – blev henrettet på Landstingets foranledning efter behørig tortur og domfældelse, fik sat blykrone på sit afhuggede hovede og sin krop lagt på hjul og stejle. Til skræk og advarsel for ligesindede oprørere – og i en epoke af historien, hvor der skulle mere end held til at slippe ædru og heliskindet ud af Randers.

Buur-øllet lagredes i kældre bygget ind i Flintbjerget uden for Nørreport. Stik fra 1839 viser Randers set fra syd og Flintbjerget, det nuværende „Skovbakken“, yderst til højre. Ukendt kunstner.

RANDERS DRAGONER

Det må beklages, Randers ikke mere huser dragoner, men til gengæld har de lette ryttere efterladt sig mange minder og efterkommere. Ingen dragon, om han var nok så hjulbenet, kunne lide at have den skumle nattevagt ved Tøjhuset, når den sorte hund kom forbi og ville rende ham mellem benene. Vagten turde som regel slet ikke råbe hunden an, når den af og til kom løbende med en hvid halskrave på og en raslende jernkæde slæbende efter sig. I sådanne tilfælde var det en fordømt præst fra Marmeline eller Hornbæk, der gik igen i den sorte hunds pels og derved

sonede nogle af sine synder fra jordelivet. Vagten slog skyndsomst kors for sig og slap derved af med den nærgående og uønskede gæst.

Nogle få dragoner – eller Cavallerister, som byens soldater retteligt burde tituleres – er gået over i historien på grund af deres fødders lighed med en vis persons dito. Andre af rytterne fik skyld for, at deres ben kunne skilles ad ved knæet og blive siddende i støvlerne, når støvleknægten var lidt for genstridig. En enkelt cavallerist prøvede i sin tid at få rettet en lignende skavank hos kasernens feltskær, der dog hurtigt måtte opgive at sætte benstumperne sammen, endda han var alle

Ingen dragon, om han var nok så hjulbenet, kunne lide at have den skumle nattevagt ved Tøjhuset, når den sorte hund kom forbi – og ville rende ham mellem benene.

Bemærk rendestensbrædtet foran vagten.

byens kloge mænd og koner overlegen og dertil havde eksamen i kirurgi. Sidenhen red den stakkels dragon lige så tit med fødderne vendt fremad som bagud. Det hændte af og til, at dragonens hest skiftede hårfarve under øvelserne på ridebanen. Dragon-øgets finere titel var remonte, og det indebærer at krikken kunne skifte kulør flere gange om året, blive mørkegrøn, grå eller skimlet og ligeså ofte tabe hovedet. I det sidste tilfælde måtte dragonen lade hest være hest og ride hjem på en brønning halm. Hvorefter han ingen anden udvej havde end at stille til paraden ridende på et kisteskaft – eller låne kaptajnens kæphest, hvis denne da ellers var hjemme i stalden.

Sådanne utrolige soldaterhistorier er uden tvivl kommet til Randers udefra den store verden. I franske dragoners faner og pistoler brugtes dragehoveder som symboliske tegn. I Frankrig benyttede kongemagten – Ludvig d. XIV – i 1684 sine beredne krigere til med sværd i hånd at tvangsomvende sine undersåtter fra protestantisme til katolicisme. Sidenhen måtte de rappe krigere selv bide i græsset og vedgå deres synder, betale prisen for at have forskrevet sig. En pris der i sidste ende af livet var ens for de franske som for dragonmester Wedersø fra de „Randers Dragoner“. Fanden eller den sorte hund hentede dem alle, og hver især kendte dagen og timen, når deres blakkede sjæle skulle sendes videre. Ifølge forlydender baseret på 5'te dragonregiments stambøger forrettede vagtmester Wedersø tjeneste i Randers indtil 1813, så hans livshistorie må regnes til de mere sandfærdige. Ydermere

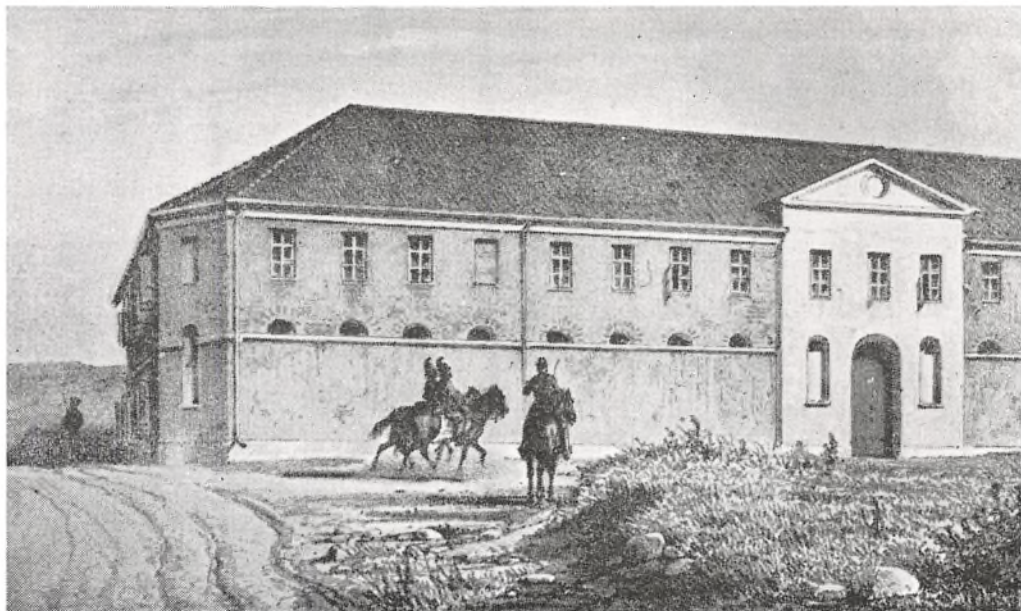
hvisker kilderne, at dragonvagtmesteren skal have været tro mod den guddom, som de omvendte eller frelste med gru i mælet kalder for Fanden. Derfor opsøgte Wedersø i sin skæbnetime „den Sorte“ og mødte ham i den hellige solhvervsnat på Helligbjerget ved Gammel Estrup for at indfri sit løfte og sin gæld – for at sone sine synder.

RANDERS I FORRIGE TIDER

Var man ikke af cavalleriet, ej heller borger eller embedsmand med eget køretøj, men alligevel hørte til kredsen af forskrevne på den sorte liste, fandtes der mødesteder efter behov indenfor byens volde og mure. Desuden en galgebakke, et par kirkegårde og et mindre fæstningsværk – Skandsen – udenfor. Skandsen lå et eller andet sted sydøst for Randers bro, ikke langt fra Kristrup. Allesammen steder hvor Fanden eller hans stedfortræder stod parat med hjælp til ansøgere og traf aftaler om det sidste møde, forudsat man ikke havde gældige papirer som beskærmelses- eller afladsbrev i inderlommen.

De nøjagtige adresser på alle disse mødesteder opbevaredes forud på Rådhuset, men skal være bortkommet for adskillige sekler siden. Samme sted fandtes endvidere byens privilegier givet af Erik Menved i 1302 og fornyet 1311 af samme Konge, „hvor i han giver Randers de samme Friheder og Rettigheder, som byen havde i Kong Valdemar II's Tid indenfor Byens Grændser, i Henseende til Manddrab, Knivshug, Lemlæstelse, Ran, Vold, Huusbrud etc.“

Byen blev garnisonsby engang i 1700-tallet, og i 1768 er der 'inquarteret 3 Esquadroner Cavallerie og Stab.' Dragoner foran rekrutkasernen, der brændte 1880.

Senere stadfæstes byens privilegier med udvidelser og ændringer af Valdemar III, Dronning Margrethe I, Erik af Pommern – og i 1441 af Christopher af Bayern, der føjer et par artikler til:

Ingen maa ride eller gaae Nat eller Dag i Randers med spændt Armbrøst.

Ingen maa gjøre Sambindelse mod Borgemester eller Raad.

Ingen Gilde eller Companie maa begyndes uden Borgemester og Raads samtykke.

Borgemester og Raadmand skal have Fuldmagt til at besætte og regiere alle Embeder efter Skellighed.

Borgerne at have og nyde Besetning i deres Kjøbstad for ret vitterlig Gield. (dvs. at sikre et krav mod en Skyldner).

I Ommersyssel, senere Dronningborg Amt og Len, der sluttede i Randers Amt, har Fanden haft fødselsdag ligesom andre steder og stået parat med kvitteringen i flere af de gamle gader eller pladser. Lige indenfor Østerport fandtes Helvedesgryden, som skiftevis skrives Hellenes-, Helledes- og Helvedesgryde, som om skriverkarlene ikke har turdet kalde gyden ved dens rette navn. Nærmeste nabo var Dronningborg Slot, men det kan da ikke være grunden, snarere frygten for Fanden eller den sorte hund. Helvedesgryden har vel kunnet leve op til sit navn og været en samleplads for de indvånere, der havde sat deres sjæl i pant på sorte betingelser. Et af byens mægtigste klostre – Gråbrødrenes – lå ligeledes i nærheden. Brødregade fik sit

navn foræret af munkene der. Randers havde ligeledes en Skarngade og et Skidenstræde, hvor der altid så dunkelt ud – både nat og dag.

Graabrødreklostret blev rigt af gaver fra folk, der gerne ville sikre sig salighed og evigt liv. „Udi adskillige fornemme Folks Testamenter af 13de og følgende Seculis, hvori andre Klostre efter Moden paa de Tider har faaet noget, ere Fratres Minores in Randers ei heller blevne forglemte“, meddeler dette klostres pater kort før reformationen og munkenes „uddrivelse“. Og Pontopidans annaler har denne fodnote: „Uden al Tvivl har Kong Christian III efter Reformationen igjen taget dette Kloster til sig, og af dets Bygninger indrettet Dronningborg Slot.“

Klostret havde også udenbys velyndere og arvegivere, bl. a. har franciscanernes regnskabsfører registreret, at „Anders Nielsøn, som man Meinick kalde, i Aaret 1455 overlod Graabrødreklostret i Randers en Jord i Sct. Peders Sogn, næst Østen for Sct. Morten, dels ved Salg og dels Sjølegave.“ Til gengæld har Anders Nielssøn fået læst et par årlige sjælemesser, fået aflad om man vil, sikret sig i begge ender af livet og narret den sorte hund. Anders Nielssøn Meinick boede i Fjellerup og har sikkert været en fiffig bonde, som endog var ejer af jord udenfor sit eget sogn – tilmed i Randers.

Nørreport var af store mål og stenbygget som et stærkt led i forsvarsværkerne. Porttårnet målte 10×12 alen i grundmur og var 24 alen højt. Det indeholdt et berygtet og skummelt fangehul 7 alen under jorden – foruden gabestok og dårekiste i

samme tårn. Her hensad i sin tid den berygtede landevejsrøver Jens Langkniv og afventede den sorte hunds besøg.

Mange gader og stræder havde og har stadig navne, som de fik tillagt, dengang handelsmænd fra det nordtyske slog sig ned i den rige handelsby og prægede livet i købstaden Randers. Dytmærskens og Trangstræde (opr. Trawenstrasse?) er fra middelalderen, og her boede de fremmede købmænd, Ditmærskere og Lybækkere med flere – som agenter for udenlandske huse. Byen har også haft en „Peberslip“, og alle steder har man kunnet handle både hvidt og sort. Man har endogså haft en „Tyvegyde“, hvor både Fanden og den sorte hund havde opsyn med alle stadelpladser.

Meget er hændt i Randers, siden byen opstod ved de inderste holme i den sejlbare fjord, og i sin oprindelse var et fiskerleje. Byens historie kan umuligt rummes i en lille sort fortælling, der henter kildemateriale fra overtroens verden eller religionens overdrev og fra en tidsalder, hvor man ikke vidste bedre. Kendte personer som Paulus Eliæ, bedre kendt under navnet Povl Vendekaabe, tordnede i skrift og tale, da Randers borgere – og han selv – var i tvivl om, hvad der var ret og hvad der var vranglære. Han udgav „et Skrift mod de Lutherske, som han tilskrev Magistraten og Indbyggerne og vilde overtale dem til at blive ved deres Forfædres Lærdom, men de af Nidkjerhed for den Evangeliske Lærdom, som de allerede havde antaget, lode samme hans Skrift opslaae paa Kaget.“ (Skampælen). Skipper Klement fik sin bekomst i Randers og til min-

de sit lange sværd „Maria“ ophængt i byens Rådstue – og sidenhen på museum. Byens berømte søn Niels Ebbesen ændrede Danmarkshistorien og slap godt fra det, da han vog den kullede greve, dennes kapellan og tre væbnere noget uædelt over sengestokken – ved hanegal en søndag morgen. Selv tyskere og dermed rigets fjender, grev Gert iberegnet, var dengang beskyttet af helligdagsloven – helligfreden, som var ukrænkelig. Men Niels Ebbesen klarede frisag, og ingen har siden bekymret sig om, at han selv – 6 måneder senere – måtte lade sit liv. Han faldt ærefuldt i kamp mod holstenerne den 2. november 1340 ved Skanderborg, hvor fjenden skamløst havde lokket ham og hans folk i baghold. Hans drabsmænd sørgede for, at hans afsjælede krop blev lagt på hjul og stejle – mens den sorte hund på afstand så undrende til.

Hvem har set den sorte hund? Ja – det er der et par stykker, som har besvaret positivt – og de lever endnu i bedste velgående. En ung pige i Lisbjerg by så ihvertfald den sorte hunds skygge – Anno 1925 – da hun en aftenstund stod i gårdens port og kyssede sin gadebasse godnat. Hun betroede sig til sin moder, der straks vidste og kunne fortælle hende, at „synet“ varslede om hendes fremtid, at hun aldrig ville blive gift med gadebassen, men med en helt anden. Det kom da også til at passe, betroede hun mig fornylig i al hemmelighed. En aldrende dame boende i Århus fortalte, at hun var helt sikker på, at den sorte hund viste sig i den fædrene gård, da hendes fader skulle dø. Han drak sig ihjel og efterlod en forgældet og for-

sømt gård i Tøstrup sogn – samt en sørgende enke og mange uforsørgede børn. Begge var helt sikre i deres udtalelser og mindedes begivenhederne, som var de hændt igår.

Har nogen talt med den sorte hund? Ja – sagnet eller legenden kender én eneste. Den sorte hund var en flittig gæst i Hammershøj, hvor den nat efter nat søgte til jordemoderens hus for hilse på sin gode veninde Madam Jæger. Madammen skal – efter troværdige udsagn fra byens øvrige kvindfolk – være det eneste menneske i Sønderlyng Herred, der nogensinde har snakket med den sorte hund og haft dens fortrolighed. Både jordemoderen og byens øvrige sladderkællinger er døde for adskillige år siden, dengang den sorte hund havde sine store dage og lettede ben overalt – kirker og korsveje undtaget.

Da Randers by havde mure, volde og grave, førte 4 veje ind og ud af Staden, gennem hver sin byport. Da mur, vold og grave var sløjfede, fik Randers snart efter 10 indfaldsveje, der siden formerede sig til 13. Eller man opdagede, at tretten landeveje var god reklame for en handelsby med markedsplads, torve, butikker og værtshuse – der holdt liv i kludene. Ingen af de oprindelige fire eller de nyere ti – og de allernyeste tretten var anlagt til ære for den sorte hund, der kun havde brug for Vesterport for at komme ud af mylderet. Det er mere end 100 år siden den sidst blev set på vej ud af „Porten“, som den nemt kunne rende udenom eller hoppe over, hvis det skulle vise sig nødvendigt for at indhente en mindre forsinkelse på vej til Viborg.

Den sorte hund bruger ingen landevej for at komme til Sekshøje efter endt besøg på Helligbjerget i Viborg. Den løber – eller løb – hver nat uset tilbage – og ad lønlige stier, som ingen kender. Den var hjemme i sin underjordiske bolig længe før solopgang. Turen var den samme nat efter nat via Randers på udturen med Vibjer-

get – Helligbjerget – i Viborg som mål. Den passerede Sct. Ibs Port et sekund før midnat, da Portvagten hørte et storm-sus gå gennem hele Domkirke-staden – og fornam, at netop i dette mørke øjeblik ankom den sorte hund.

Rosmos Hede, Anno Domini 1977.

Karl Mejnecke

Kalkmalerierne kan tydes som forudsigelse af Guds strenge straf. – Samtidig svæver de adelige våben over menigheden som en påmindelse om den jordiske magt.

Djævlene i Marie Magdalene

*Af Palle Schødt Rasmussen,
adjunkt, cand. mag., Grenå*

Kalkmalerierne i Marie Magdalene kirke hører til de mere kendte blandt vore senmiddelalderlige malerier. Især den store dommedagsfremstilling i skibet er kendt og ofte afbildet som et godt eksempel på, hvor vidt de bedste blandt malerne nåede i tiden lige før den flere hundrede år gamle tradition blev bragt til ophør.

Hovedparten af landets kalkmalerier blev overkalkede i tiden efter reformationen; vel først og fremmest fordi smag og mode ændrede sig og krævede hvide vægge som baggrund for det inventar, som renæssancen og senere stilretninger forsynede kirkerne med. Også i Marie Magdalene blev de fleste af malerierne dækkede. Det mest iøjnefaldende af det, der fik lov til at blive stående, var et par adelige våbenskjold.

Ved undersøgelser og restaureringer i begyndelsen af dette århundrede kom mange af malerierne i kirken atter for dagens lys. Nogle blev hurtigst muligt over-

kalkede igen, da man fandt dem anstødelige. For godt en halv snes år siden blev kirken restaureret igen. Denne gang havde man et noget andet syn på, hvad der var anstødeligt, så nu står alle malerierne afdækkede.

Flere af kalkmalerierne er omtalt i kunsthistorier og i speciallitteratur¹⁾. Denne gennemgang bygger næsten udelukkende på indberetninger, som blev sendt til Nationalmuseet i forbindelse med undersøgelser og restaureringer i 1904, 1910 og 1964. Disse indberetninger af trænedes iagttagere rummer en række iagttagelser, som efter min mening fortjener en videre udbredelse²⁾.

Målet med artiklen er iøvrigt – efter omtale af malerierne – at overveje, hvilke indtryk de kan have gjort på menigheden i senmiddelalderen, da de stod nye og friske. At se, hvilke oplysninger de giver om den tids tro og overtro.

Først et par ord om kirken³). Dens ældste dele, apsis, kor og skib, er opført af munkesten i første halvdel af 1400-tallet. Våbenhuset er fra slutningen af middelalderen. I 1593 blev tårnet bygget, og i 1639 blev der opført et kapel på kirkens sydside. I begyndelsen af 1500-tallet blev kirken forsynet med krydshvælvinger, og det er på dem og i apsis, kalkmalerierne findes. Der er her kun omtalt „levende væsener“; men det skal for god ordens skyld nævnes, at de mange dekorationer på hvælvingernes ribber og kapper og flige udgør en ganske væsentlig del af kirkens udsmykning.

Marie Magdalene har hele to fremstillinger af dommedag, og de er anbragt så centralt som muligt. Det ene er over alteret, den anden i den østligste hvælving i skibet, lige over for menigheden.

Om dommedagsbilledet i apsis skriver konservator Eigil Rothe i sin indberetning fra 1910, at det forestiller „Christus omgivet af en næsten cirkelrund Mandorla. Bundfladen inden for denne er grønblå og strøet med Stjerner. Fra hans Mund udgaar ved hans venstre Side et kort, dolklignende Sværd, ved den højre en Plante-stængel, der ender i en Lilieblomst. Nord og Syd for Mandorlaen staar henholdsvis en Kvinde og en Mand. Begge have Glorier og vende sig med Hænderne i tilbedende Stilling ind mod Christus. Kvinden har hvidt Hovedklæde, Manden er barhovedet og har nøgne Fødder. Klædedragten er for begges Vedkommende en lang, sid Kittel. Det er jo sikkert Maria og Johannes Baptist. Foran Maria staar en lille nøgen Kvinde, med løst Haar, foran Jo-

hannes en nøgen Mand. Begge ere paa lignende Vis, som de to store Figurer, vendte tilbedende ind mod Christus. Meningen har jo utvivlsomt været at vise de to Repræsentanter for Menneskeheden, Eva og Adam, førte frem for den troende Christus ved Maria og Johannes som Forbedere“.

Billedets plads i kirken er vigtig; men dets kvalitet er beskednen i sammenligning med dommedagsbilledet i skibet.

Det blev afdækket i 1904, og Rothes indberetning lyder: „I Østkappen ... Christi Genkomst paa den yderste Dag som Verdensdommer. Christus sidder paa Regnbuen, med Jordkloden under Fødderne, til den ene Side af hans Hoved ses et Sværd, ved den anden en blomstrende Liliestængel. Han løfter Armene og vel-signer med den højre Haand, medens den venstre viser bort. Nederst rejse Sjælene sig af Gravene, bange og forventningsfulde, en holder sit afhuggede Hoved frem mellem Hænderne, en anden hales af en lille Djævel op af Graven. Til venstre i Billedet knæler Maria, hun holder en Haand under sit højre blottede Bryst; paa et Skriftbaand over hendes Hoved læses: „ecce ubera mea quae lactasti“ (Se det bryst, som Du har diet). Til højre knæler Johannes; paa Skriftbaandet over hans Hoved læses: „O juste iudex“ (oh, retfærdige dommer). Bag ham slæber en Djævel af med en af de fordømte Sjæle, en anden slaar af alle Kræfter løs paa en liggende Sjæl.

Christi store Kappe ligger ud over hans Haandlede og stort fyldende ned over Regnbuen. Hans Ansigt er stærkt i Ud-

trykket. Øjnene ere store, vidtaabne, næsten vilde, de have skuldet illustrere Stedet i Joh. Aabenb. Cap. I, V. 14: „og hans Øjne var som flammende Ild“. Lilien og Sværdet hentyde til samme Cap. V. 16: „og han havde syv Stjerner i sin højre Haand, og et tveægget, skarpt Sværd udgik af hans Mund“. Allerede i tidlig romansk Billedkunst ere de syv Stjerner fremstillede som syv Marguerite Blomster. Efter at Mariafiguren i 12. Aarh. er traadt ind i Dommedagsmotivet, omdannedes de

syv Blomster til den for Maria typiske Lieblomst, som herefter holder sig konstant i middelalderlige Fremstillinger af Verdensdommen“.

På vestkappen over for dommedagsbilledet – altså kædet sammen med det – fandt man i 1904 et billede, om hvilket der blev indberettet, at det på naiv måde viste alle den menneskelige naturs slette tilbøjeligheder. Billedet blev skyndsomt overkalket. Om Nationalmuseet gerne ville høre lidt nærmere om den menneskelige

natures slette tilbøjeligheder fremgår ikke direkte af maleriet; men sikkert er det, at Rothe i 1910 indsendte en nærmere rede-gørelse.

„Midt i Kappen kravler en Kvinde paa alle fire. Paa hendes Hovedklæde sidder en Skade og pikker hende i Panden. Hun er beruset, derfor spyr hun i et Glas, som en Djævleskikkelse holder frem for hende. Hun er galsindet og vredagtig, derfor holder hun et Ris i højre Haand. Hun er barbenet, og hendes Klædning er kiltet op, saa man ser hendes nøgne Ben og Bag. Hun er saa fyldt med Brunst og Brynde, at det staar ud i lyse Flammer af hendes Bag, naar en Djævel bag hende sætter et

tændt Lys til. Selv Djævlen er det for ramt, han rækker, æklet, Tunge og holder Fingeren til Næsen. Under Kvinden sidder en Abe (Symbol paa Sandselighed), den slikker sig mellem Baglemmerne.

Begge Djævlene ere drastisk skildrede. Den ene, en Hundjævel, har store Hængebryster. Hun er mandlysten, og der sidder et stort, groft Mandsansigt paa hendes Underliv, med Munden paa Skødets Sted. Hun har lange Fugleben, Svans, Haarduske paa Knæ og Albu, Horn i Panden, lang spids Hage, Næse bøjet op i en Krog. Hun holder en stor Grenkølle i venstre Haand. Paa Handjævelen stritter Haaret vildt, ogsaa han har et Ansigt paa Maven;

han ligner sin Fælle, men den ene Fod er borte, et Træben er spændt paa. Over hans Hoved dingler et Par smaa Menneskeskikkelser i en Galge. Ved hans Fødder hopper en Skade.

Det hele Maleri maa opfattes som et Billede paa Mennesket besat og kuert af Drifterne, der skyldes Djæveln og hans Hjælper. Karakteristisk er det, at alt er legemliggjort i Kvinden. Forholdet hænger sammen med den middelalderlige Kirkes Syn paa denne. Hun var den første, der faldt for Synden, og hun forledte Manden. Hun fødte sine Børn og bragte med dem Arvesynden ind i Verden. Hos hende fæstede det onde hurtigst og lettest Rod. Gang paa Gang finder dette sit Udtryk i den kirkelige Kunst. Utugt har aldrig en Mands, altid en Kvindes Skikkelse.

For den til Cølibat forpligtede Kirkens Mand var hun en Pæl i Kødet, der brændte og sved.

Hendes Skikkelse kommer derfor nødvendigvis til at staa som Legemliggørelsen af Kødet og dets Lyst, den der aarle og silde skulde vares imod“.

Rothes tolkning af maleriet skal suppleres med Broby-Johansens⁴). Under overskriften: Synderinde afstraffes i helvede, skriver han:

„Hun styrter om på alle fire og synes med venstre hand at udtrykke, at hun indser det berettigede i sin skæbne. I højre hånd holder hun et ris, en erindring om hendes galsindethed i levende live. En skade sidder på hovedklædet og pikker hende på panden i betænkelig nærhed af øjnene og hun spyr i et bæger, hundjævelen med de slatne hængebryster holder

foran hende. Kjolen er kiltet op, så hendes bare ben og bag ses. Og så fuld af brunst er hun, at vokskærten, djævelen bag hende stikker til, sprutter og osrer i lys lue. Han spærrer forbavset øjnene op og sætter pegefingern på tungen og siger vel: Psss, som når man væder fingern for at prøve hvor varm en glohed kakkellovn er. Endnu hos Holberg siger Henrik: „Gid der stod ild ud af rumpen på Pernille“. Leoparden, det ukyske dyr, slikker sig nenedunder ublufærdigt i halen“.

Endelig skal nævnes en detalje, som måske kan pege i en anden retning. Kønens fødder er ombyttede. Sådanne fremstillede man undertiden hekse⁵). Måske forestiller billedet en heks, der på den yderste dag får sin velfortjente straf⁶).

I 1904 fandt man det ganske flotte tilbehør til våbenskjoldet i nordkappen; hjelmen med horn og slør med lange fligede bånd. Under skjoldet læses HER NIELS ERIKSEN RIDDER TIL BIØRNHOLM. Rothe gik ud fra, at skjoldet overfor, i sydkappen, var udstyret på tilsvarende måde; men „en nøjagtig Undersøgelse af Kappen kunde ikke finde Sted, da ingen Stige lod sig anbringe paa Grund af Prædikestolens Lydhimmel“. Det eneste, der var at se foruden skjoldet, var indskriften FRU BIRGITTE OLUFSDATTER. I 1910 fik man lejlighed til at undersøge hvælvingskappen nærmere, og man fandt „En overmåde fornøjelig lille Fremstilling af en Skade med en død Mus i Næbet⁷)“, endelig to symbolske Figurer, en paa hver Side af Skjoldet. Østfiguren var nøgen, holdt en Landse, med et Menneskehoved spiddet paa Spidsen,

frem for sig, havde Ansigtstræk foran paa Brystet og endelig en lang Svanehals, der endte med et lille Mandshoved med Baret og et langt, opadbøjet, spidst Hageskæg. Vestfiguren var egentlig kun et Par Ben med et Mandshoved over sig. Et Klæde faldt ned over Hovedets Nakke. Næsen bøjede sig opad som en Krog, og det spidse Hageskæg fulgte samme Vej. Benene vare iførte snævre, tvefarvede Hoser, og Fødderne stak i Sko, brede i Spidsen, men med afrundede Hjørner. Højst besynderlige, men karakteristiske Omgivelser for en adelig Dames Vaabenskjold“.

Figurerne blev overkalkede igen og først endeligt fremkaldt i 1964. Som de fremtræder nu, ses iøvrigt intet menneskehoved på lansespidsen.

Fabelvæsener har været kendte siden oldtiden. Odysseus mødte den enøjede kæmpe, kyclopen, og fra græske vasema-

lerier kendes kentaurer, heste med menneskeforkroppe. Havfruer og havmænd blev skabt af Gud sammen med de andre dyr i havet – ifølge adskillige kalkmalerier. Antikke forfattere fortæller om mærkelige og uhyggelige væsener, som levede i Indien og i Afrika. Og i senmiddelalderen florerede rejsebeskrivelser, der svælgede i fabelvæsener.

Men hvorfor møder vi dem i kalkmalerierne?

Nogle steder symboliserer de tilsyneladende dødssynderne; de synder, man hverken kunne få tilgivelse for her i livet eller i skærsilden⁸). Men denne tolkning holder næppe i Marie Magdalene. Det ville helt givet være en dårlig forretning for maleren at lade Fru Birgittes våben flankere af et par dødssynder. Han fik jo sin løn af herskabet. Af samme grund kan man roligt lade tanker om en social satire fare.

Snarere tjener de to figurer til at hen-

lede opmærksomheden på fru. At det var en god gerning at udsmykke en kirke var en given sag. Det var måske lovlig flot at lade engle eller helgener optræde lige ved sit skjold; men et par sjældne væsener fra fjerne himmelstrøg kunne vel gå an, og måske endda vidne om lidt videre horisonter. Måske er de to at se som en art skjoldholdere. Er de ikke helt så naturlige som de vildmænd, der holder det danske kongevåben, kan de i hvert fald være lige så gode som de to enhjørninger, der holder det engelske.

Hvad menigheden fik ud af billederne, er ikke godt at vide.

Andet hvælvingfag virker noget mat i sammenligning med første. Det eneste „levende væsen“ er en fugl på vestkappen. Den er brun og lavbenet og tilsyneladende komplet ubestemmelig. Men den lader sig forklare ved stregerne, der udgår fra dens bryst. De viser, at det er en pelikan, et Kristus-symbol, forklaret på den måde, at ligesom Kristus ofrede sit blod for menneskene, kunne pelikanen efter gængs mening nære sine unger med sit hjerteblod⁹).

I det vestligste hvælvingfag dukkede en djævel frem af glemselen ved restaureringen i 60'erne. Om ham blev der indberettet til Nationalmuseet, at han var stor og køllebevæbnet, flerhovedet og med lang, snoet hale samt pigbesat træben (højre) og fugleben (venstre). Videre i indberetningen står der: „Skikkelsens placering er næppe tilfældigt valgt. Han står nær lugen (nu tilmuret), som i sin tid har givet eneste adgang til overhælv og tagværk, og jeg tror, maleren har villet tilkendegive, at den onde gennem lugen er trængt ind i kirken og nu ilende mod øst agter at mel-

de sig til tjeneste ved det rædsomme domsopgør, som sker i østhvælvingens vestkappe“.

Hans plads er virkelig iøjnefaldende. Han er faktisk det første, man ser, når man kommer ind i kirken.

— — —

Kirken i Marie Magdalene hører til Djurslands seværdigheder. Alene for sine kalkmaleriers skyld fortjener den en omvej. Har man været opmærksom på kalkmalerier i andre kirker, må man da også føle, at malerierne her i kirken er storslåede.

Det gælder især Kristusfiguren i det store dommedagsbillede. Med vældige armbevægelser slås kappen ud i et brus, der folder sig mægtigt ud på hvælvingen. Sammen med det flagrende hjælmklæde på nabohvælvingekappen giver Kristusfiguren et voldsomt indtryk af liv og bevægelse. Vidt forskelligt fra de stive opstillinger, de fleste andre kalkmalerier har at byde på.

Hvordan har denne pragt virket på menigheden i senmiddelalderen?

Sognet lå ret isoleret med enge og mosestrækninger mod syd, og skove mod vest og nord. De indtryk, der kom udefra, har været få. Der var meget langt til købstæderne, og kun de færreste havde nogensinde ærinde der. Alle, eller så godt som alle, var analfabeter. Den lille by bestod af små og lave huse. Kun et hus ragede op i den lilleverden, der var fortrolig. Det var kirken. Hvilke følelser indgav den? Her tænkes ikke på det talte ord; men på kirkens udsmykning; de billeder, som vi roligt kan regne med var de eneste, menigheden nogensinde så.

En enkelt skriftlig kilde kan bruges i denne sammenhæng. Den er nogenlunde samtidig med kalkmalerierne. Til gengæld stammer den helt fra Frankrig.

Det er digteren Villon, som i „Ballade pour prier nostre Dame“ lader sin moder sige: Jeg er en fattig gammel kone, som ikke ved noget og aldrig har lært at læse. I min sognekirke er der malet et Paradis med harper og luther, og et helvede, hvor de fortabte bliver pint. Det ene fylder mig med gru, det andet med fryd og glæde¹⁰).

Hvad fik hendes samtidige i Marie Magdalene ud af deres kalkmalerier?

Ser man nøjere på malerierne under denne synsvinkel, opdager man, at der overhovedet ikke findes noget forsonende træk i dem.

På dommedagsbilleder i mange andre kirker er der nok fantasifulde fremstillinger af, hvordan de dømte føres bort til helvedes gab; men der er også nogle, som det går bedre for. I sammenligning med billederne af helvede og dets personale virker Paradiset ofte lidt idéforladt – men det er der. Et andet ret almindeligt motiv er den situation, hvor St. Mikael vejer de gode gerninger op mod de onde. Undertiden trækker små djævle vægtskålen med de onde gerninger nedad. Men det kan også hænde, at selve Jomfru Maria snyder ved at lægge en finger på vægten, så sjælen klarer frisag.

I Maria Magdalene leder man forgæves efter opmuntring. Kristus' ansigt er hårdt med stirrende øjne, udspilede næsebor og fast sammenpresset mund. Og på trods af Jomfru Marias og Johannes Døberens anråbelser er der ikke een sjæl, der finder nåde. Selv på den side, hvor Nädens lilje

udgår, og hvor Jomfru Maria står, slæber en lille djævel af med en sjæl. De bange sjæle er med god grund nervøse ved at komme op af gravene. En kommer vandrede med hovedet i hænderne. Men han har nok ikke noget godt i vente; det ville være en alvorlig underkendelse af det jordiske retssystem. Bag Johannes er et par sjæle allerede taget under behandling af djævlene.

Det er det billede, menigheden gang på gang har haft for øje. På den mest fremtrædende plads i hele kirkerummet kunne kirkegængerne se, hvad der ventede dem. Vendte de blikket andet steds hen på hvælvingerne, så de andre djævle, lede hver på sin vis. Over en djævel gav den lille galge sit bidrag til stemningen med sine to svajende lig.

Fantasien kendte ingen grænser, når fanden skulle males på hvælvingerne. Djævlene var mangfoldige, og man finder

næppe to, der er ens. Kommer man til en kirke med mange gotiske malerier, kan det være spændende at finde de mest groteske eksemplarer frem. Noget helt andet er, at man kan være sikker på, at de ikke blev malet for morskabs skyld i sin tid. I Marie Magdalene er nogle djævløse små og lodne og dyreagtige, andre minder på uhyggelig vis om mennesker. Sådan så de ud; de var væsener, som fandtes iblandt os, og flere havde vel selv set dem. Man vidste, at de stod klar på opstandelsens dag, og på det store kalkmaleri kunne man se hvordan.

Intet under, at afladshandelen gik så godt.

Hvordan skal man forstå våbenskjoldenes placering? Ridderens skjold med hjelm, hjelmklæde og skriftbånd fylder et helt hvælvingsfag. I al beskedenhed lige så meget som hele dommedag.

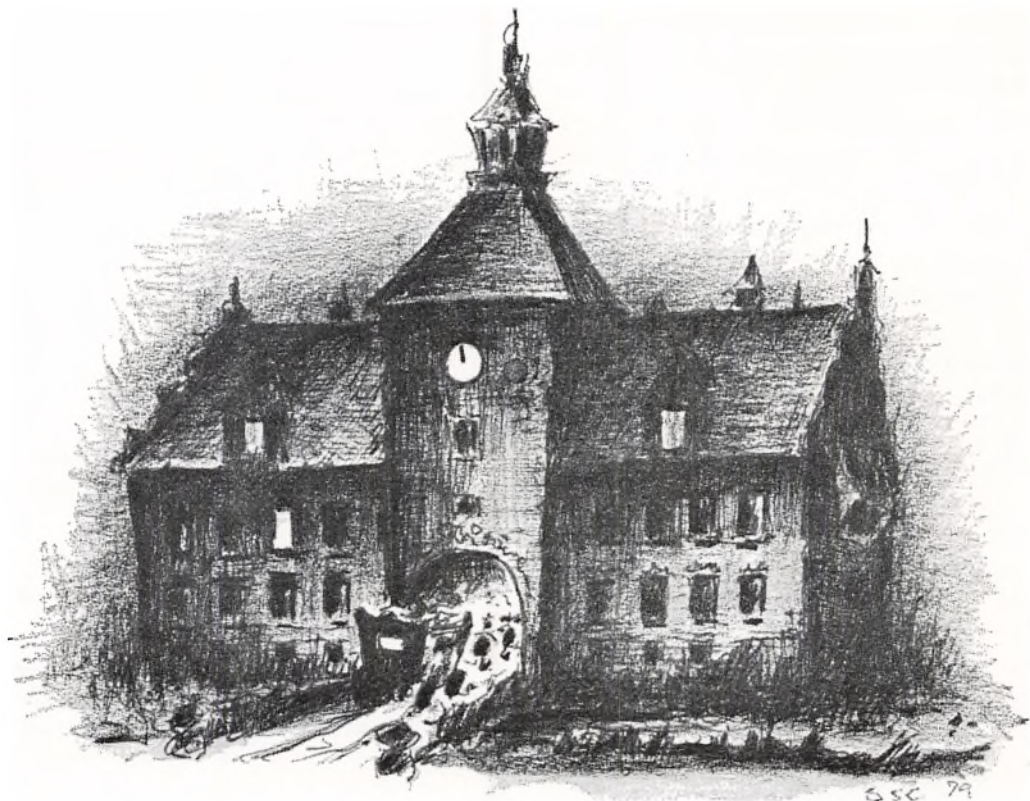
Er de to skjolde blot et minde om, at ægteparret betalte udsmykningen? Eller hæver de herskabet op i en næsten guddommelig sfære ved placeringen så nær Kristus? Eller skulle de vise menigheden, at ligesom Kristus dømmes og straffes efter døden, hersker hr. Niels og fru Birgitte indtil døden? Er der tale om forfængelighed eller magtdemonstration?

De pragtfulde kalkmalerier kan tydes som een stor og skrækkelig advarsel. En uhyggelig forudsigelse af den strenge dom og frygtelige straf. Samtidig svæver den jordiske magts symboler over menigheden. De adelige våben. Galgen og den halshuggede minder om magtens muligheder.

Billederne taler deres klare sprog om en dyb *gudsfrygt*. Man får håbe, at det talte ord ind imellem har kunnet mildne luften.

NOTER:

1. Af speciallitteratur skal først og fremmest nævnes
Niels Saxtorph: *Jeg ser på kalkmalerier*. 1967.
R. Broby-Johansen: *Den danske billedbibel i kalkmalerier*. 1967.
Ebbe Nyborg: *Fanden på væggen*. 1978.
2. Indberetningerne fra 1904 og 1910 blev indsendt af Eigel Rothe, indberetningen fra 1964 af Egmont Lind.
Citater og enkelte fagudtryk er oversat.
3. *Trap Danmark* 1963.
I kirken er fremlagt et ark med oplysninger om kirken og dens inventar ved sognepræsten, provst H. Qvist Frandsen.
4. Broby-Johansen s. 215.
5. Saxtorph s. 272.
6. Nyborg s. 39f: „Efter at have tjent ham livet igennem, var troldkonden naturligvis hjemfalden til djævelen. Ofte viser kalkmalerierne da også, hvorledes djævlene henter hende“. I sin omtale af maleriet i Marie Magdalene (s. 108), sætter Nyborg ikke konen ind i denne sammenhæng.
7. Hertil kan dog føjes, at husskaden undertiden betegnes som et symbol på ondskab. (F. Dahlby: *Symboler og tegn i den kristne kirke*. 1967. s. 67). Saxtorph skriver s. 300 om en skade, at dens eventuelle symbolik ikke kendes. Under alle omstændigheder er der påfaldende mange skader i Marie Magdalene kirke.
8. Fx. i Råby kirke, beskrevet af provst Arne Pedersen i *Medd. fra Aarhus Stift* 1976, s. 23f. Om fabelvæsener i kalkmalerier: *Dansk kunsthistorie*, bd. I, 1972, s. 345f.
9. Saxtorph s. 57.
10. Pierre Seghers: *Le livre d'or de la poésie française*, s. 59.

Kareter med hovedløse forspand rumler ved midnatstide ad Djurslands veje, og dundrer gennem porten netop som tolvslagene lyder.

Tegning af Søren Sloth Carlsen.

Godser og genfærd på Djursland

*Af Søren Sloth Carlsen,
fbv. overlærer, Hornslet*

Spøgelser er noget, som alle taler om, som nogle tror på, men som ingen har set. Sådan er det sagt om den „ånde verden“, der befærder grænselandet mellem vågen-tilstand og drømmesøvn, en sammenkædning af drømme-tankerækker, som indeholder synsforestillinger, som ikke nøjagtigt lader sig identificere.

Spøgeri og trolddom udgør en væsentlig del af den gamle almuekultur. Det forekommer under mange variationer og personificeres i en særpræget række af skikkelser under forskellige navne, helheste, kirkelam, bjergfolk, havmænd og sorte hunde, hvis ikke det drejer sig om gengangere af tidligere levende personer, der er bundet så stærkt til lokaliteten, at deres tilstedeværelse opretholdes under særlige mystiske vilkår.

De gamle herresæder er oplagte rammer for denne ånde verden, og den sælsomme færden har været oplagte emner under kaminildens svage lysskær. Spøgelser tri-

ves tilsyneladende mindre godt i centralvarme og elektrisk belysning.

Den danske godsejerstand har givet store bidrag til genfærdets lange anerækker. Her optræder spøgelserne fortrinsvis for slægtens efterkommere i interne familieanliggender. Rygterne om deres færden når kun som svage dønninger ud i folkestuens og bondegårdens lavloftede stuer. I andre tilfælde huserer de med stort spektakel i lo og lade eller i stalden.

Fra gods til gods går rygter om påstået spøgeri, og rygterne følger en standard i skikkelsernes fremtoning, deres specielle tilholdssteder og deres måde at præsentere sig på. Det har været en nedarvet stolthed for mange godser at rumme i det mindste eet husspøgelse for ikke at stå tilbage for nabogården.

Standarden i de sælsomme beretninger omfatter hesteforspand, ofte hovedløse heste, der som ildvæsener drøner ud af borgporten ud på landevejen, indtil de for-

toner sig i øde heder og moser.

Andre steder optræder spøgelse som hvide damer, ofte grå eller sorte. De har særlige tilholdssteder i det blå kammer, røde, grønne eller gule kammer, eller de forekommer som indmurede personer, oftest en kvinde, der har været utro eller på seksuelle afveje eller som af særlige årsager har forskrevet sig til djævelen og alt hans væsen.

Hyppt forekommer i det pågældende værelse en „blodplet“, som ikke kan vaskes af. Underlige lyde trænger som et ekko gennem korridorer og gobelinbehængte paneler, bankelyde, slæbende trin eller klappen med visse døre, allesammen lyde, der forudsætter et modtageligt gehør og fastsatte tidspunkter.

Der er gentagne beretninger om billeder, der falder ned fra deres ophæng på væggen. Iøvrigt varierer hændelserne efter lokaliteterne, men nogenlunde i samme standard og forestillingskreds.

I almuetraditionen er spøgeriet normalt begrænset til kirkegården med dens gravsteder, til selve kirkerummet eller til ulykkessteder, hvor mord, selvmord og andre ugeringer har fundet sted, eller steder, hvor skatte og andre vigtige sager er gemt hen.

Efter gammel luthersk opfattelse betragtedes spøgeri som helvedes blændværk og som djævelens forsøg på i genfærdets skikkelse at vildlede mennesket.

Denne opfattelse har også haft grobund på Djursland. Med respekt for ælde og tradition er der knyttet et broget vedhæng af spøgelsesberetninger til samtlige danske godser. To herregårde kappes om stillingen som spøgelsesernes ubestridte højborg,

Skovsbo ved Kerteminde og Ravnstrup ved Næstved, men Djursland, herregårdernes land, står ikke tilbage i kapløbet.

Her glider spøgeriets ånde verden og sagnets overleveringer stedvis ind i en sammenhængende helhed. Prominente navne, hvis adfærd har skilt sig ud fra gennemsnittet, dominerer stærkt i åndernes verden, Anna Sophie Reventlow på Clausholm, Peter von Sprechelsen i Randers, Jørgen Scheel på Gl. Estrup, Helle Trolle på Katholm, godsejer Pind på Løvenholm, Ernst von Pentz på Mejlgård, Den lærde Holger på Rosenholm, Povl Behr på Skaføgård etc., og hævet over alle navne står marsk Stig som den allestedsnærværende og frygtindgydende dominant i Djurslands ånde verden. På Djursland glider fanden, marsk Stig og den sorte hund ofte ind i samme skikkelse. Som Skipper Clement i Nordjylland har marsken sit domæne på Djursland. Selv om han ligger begravet både på Fyn og Sjælland, kan hans gravsted med overbevisende sikkerhed stedfæstes til mindst fire steder på Djursland, Dråby, Helgenæs, Essenbæk og Feldballe.

Hver by har sin heks og hvert sogn sine trolde. I overtroens verden spiller gravhøjene en særlig rolle. Her trives elverfolket på godt og ondt. Fra sogn til sogn berettes om uforløste genfærd, om barselsgilder hos bjergfolk, om hekse og trolde og om nedgravet guld i gravhøjens muld.

Mange af disse beretninger er overleverede gengangere og vandresagn. Den klassiske historie om trolden Find, der ville sabotere opførelsen af domkirken i Lund, forekommer også på Djursland, dels i Ålsø og Ginnerup og dels på Mols. Her hedder

trollden blot Hattelejlil og bor i Posekær stenhus.

En rundgang på Djurslands herregårde bekræfter visse regelmæssigheder i spøgernes adfærd og de problemer, spøgeriet er resultat af.

Bjørnholm, Tirstrup sogn.

Her optræder den sorte hund, måske som et levn fra marsk Stigs tid. Bjørnholm var oprindelig marskens ejendom. Hundens rute gik regelmæssigt mod gårdens havegårde, hvorefter den forsvandt. En eftersøgning af hundens skjulested førte til en sandgrav, hvor man ved opgravning fandt et lig. Det blev bragt til Tirstrup kirkegård, og siden har hunden ikke vist sig.

Clausholm, Voldum sogn.

Ligesom den skotske kvinde på Tjele går igen som den grå eller hvide dame, har Anna Sophie Reventlow sin færden på Clausholm. Eventyret om Frederik d. IV's bortførelse af den unge Anna Sophie og hendes kortvarige og tragiske oplevelse som landets dronning hænger endnu i atmosfæren på Clausholm. Spøgeriet er konstateret af objektive vidner. Anna Sophie høres med tunge og langsomme skridt gennem salene. Lukkede fløjdøre åbner sig og forbliver åbne. Iøvrigt har spøgeriet i modsætning til de fleste en stilfærdig og indtagende karakter. Sympatien samler sig tydeligt i traditionen om Anna Sophie i hendes sidste forvisningsår på godset.

Dejlig har hun set ud, den purunge Anna Sofie Reventlow, som Kong Frederik IV blev forelsket i under et maskebal på Koldinghus. Siden bortførte han hende fra hendes moders gård, Clausholm, og lod sig på Skanderborg Slot vie til hende ved venstre hånd, da hun ikke ville nøjes med at være hans maitresse. – Nu spøger hun stilfærdigt på Clausholm.

Dronningborg i Randers.

Det tidligere gråbrødrekloster i Randers blev i 1612 af kronen solgt til tyskeren Peter von Sprechelsen, også kaldet ridder Sprechelsen. Denne mand er sammen med sin husbestyrerinde, hønsepigen Bodil Andersdatter Stens, hovedpersonen i et voldsomt spøgeri på stedet, hvor den nu nedrevne borg har ligget.

Begge personer har formået at sætte samtidens fantasiverden i bevægelse som

følge af den afsky og foragt, deres samliv har efterladt sig.

Bodils ondskab var almindelig kendt. Hun var skyld i mange menneskers pinefulde død, og hendes følelsetomme liv var uden lige. Hendes mor lod hun som „den lede tiggerkælling“ jage ud af slottet, engang hun kom på besøg. Tjenestefolk blev låst nede og kvalt i store tøj-kister. Bodils levned er husket som en kæde af samvittighedsløse ugeringer. Om-sider blev hun draget for retten, men af „mangel“ på vidner blev hun frikendt. Senere blev hun fradømt ære og gods og forvist til Bornholm, hvor hun døde.

Siden har Bodil ledsaget af sin gemal hver nat kørt gennem Randers by, og det er ikke godt at møde dem. På et bestemt

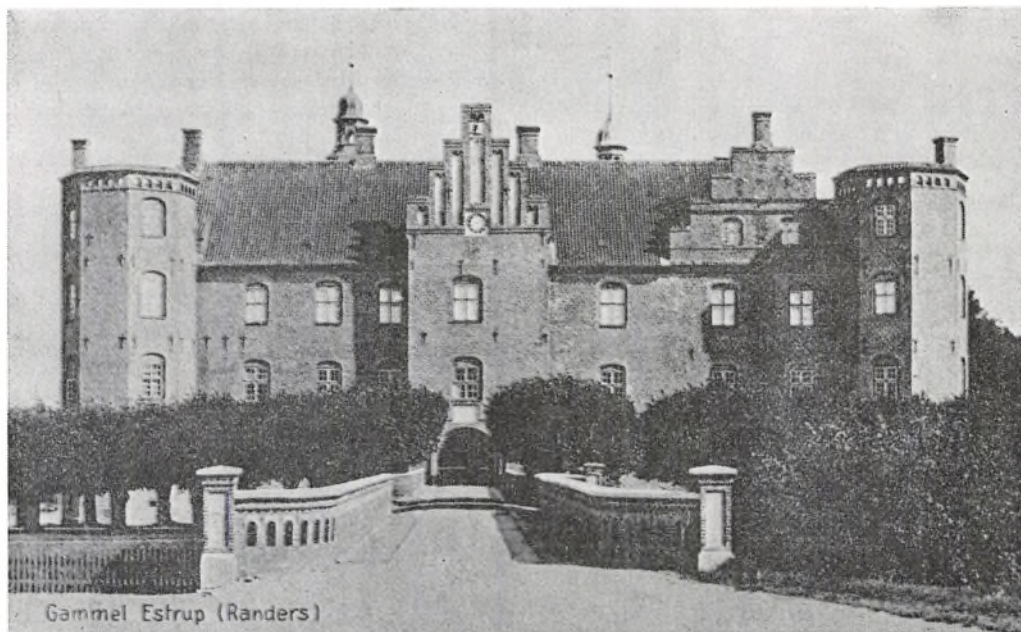
klokkeslet kommer parret kørende i karet med fire heste. De kører i lynende fart ind i gården og derfra ad Borup til. Sprechel-sen er set i fuld firspring til hest med hovedet under armen.

Gl. Estrup, Fausing sogn.

Skeel'ernes gamle herresæde har været ramme om en ufattelig rigdom, der naturligvis må efterlade spor i senere overlevninger.

Underjordiske væsener har forudsagt spådomme om Skeel'ernes forgængelige rigdom. Den berømte greve Jørgen Scheel, Danmarks eleganteste rokokkokavaler og landets fornemste hesteopdrætter, man-

På Gl. Estrup høres der hver nat en hvislende lyd, når den hvide dame går til sølvkammeret for at tælle sine skatte.

den, som kørte det hele i sæk, optræder i sin anden verden med udsøgt maner kørende i karet med fire hovedløse heste ledsaget af en sort hund.

Hunden er set alene mellem Gl. Estrup og Tammestrup, ved Hornbek og ved Kristrup. Den skal oprindeligt have været en ugudelig præst. Den har en hvid ring om halsen, så der er ingen tvivl derom.

På Gl. Estrup optræder endvidere den obligate hvide dame. Hendes tunge pligt er præget af et tidligere livs pengebegærlighed. Selv på højhellig juleaften veg hun ikke fra sin spinderok for at skrabe penge til huse. Derfor vandrer hun hver nat til sølvkammeret for at tælle sine skatte.

I et værelse på 2. sal er der en blodplet, som ikke kan vaskes af. Her har to grever begået den sjældne dåd at skære halsen over på hinanden.

I hovmestergangen spøger en indemuret komtesse, der i levende live har været på seksuelle afveje, og i kælderens optræder en hovedløs mand i sene nattetimer.

Katholm, Ålsø sogn.

Her optræder spejlbilledet til Bodil Stens på Dronningborg, den onde kvinde, der i levende live var indbegrebet af alskens djævelskab.

Helle Trolle, g.m. Palle Krag på Katholm, hæver sig over gennemsnittet af, hvad nederdrægtige fruere har kunnet udfolde for at ydmyge og plage retsløse hovbønder og tjenestefolk.

Uhyggelige historier om denne ondskab har forplantet sig til eftertiden, og histo-

rierne er ikke blevet ringere af hyppige gentagelser fra slægtled til slægtled.

Helle Trolle havde forskrevet sig til den onde. På en særdeles uhyggelig efterårsnat kom han for at indløse sin pant, en begivenhed, der fandt sted under meget dramatiske omstændigheder.

Helle Trolle har ikke fået fred. På hverdagsaftener viser hun sig som en hvid due i den berygtede hulvej til Katholm. På højtidsaftener kommer hun standsmæssigt kørende i lukket karet med de traditionelle fire heste som forspand.

På selve slottet er der et værelse, hvor der rasles med lænker og jern om natten.

Løvenholm, Gjesing sogn.

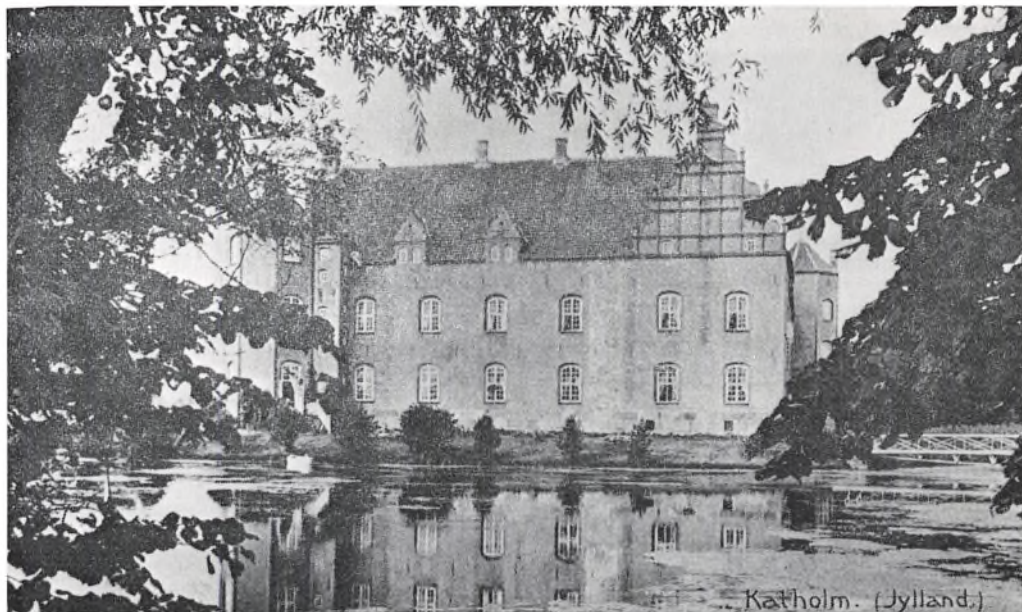
Spøgeriet på Løvenholm har sin enkle årsag i den jordiske mammons uretfærdige fordeling.

Godsejer Chr. Pind begyndte som forpagter på godset. Senere blev han den retsmæssige ejer. De færreste troede, han var kommet til pengene på ærlig vis. Derfor er han omgivet af et tvivlsomt eftermæle.

Også han havde forskrevet sig til den onde. Da tiden kom, hvor den onde indfandt sig for at indløse sit pant, blev der truffet en særlig aftale. Hvis det blot regnede så meget som en dråbe på hans dødsdag, skulle han slippe for sine forpligtelser. Imod forventning kom regnen som for Elias på Karmels bjerg, men Pind slap ikke helt trods aftalen.

På hans dødsdag kom den sorte hund ind i dødsværelset. Hunden var ikke til at

*Katholm, som i 1691 kom i stiftamtmand Palle Krags og baronesse Helle Trolles eje.
Uhyggelige historier om baronessens nederdrægtighed er stadig levende.*

*Løvenholm har tilhørt Bannerslægten, Ranzauerne og Danneskjold-Samsøerne.
En senere ejer var mere berygtet end berømmet.*

drive ud. Den fulgte efter kisten til graven, så forsvandt den.

Mejlgård, Glesborg sogn.

Det er typisk for mange af de efterladte overleveringer på Djursland, at de beskæftiger sig meget med undertrykkelse og menneskelig ondskab. Lidt har der nok været om snakken, da isolation og store skove dannede et oplagt værn for herremændenes selvtægt og magtmisbrug. Retfærdighedens håndhævere havde svært ved at kontrollere, hvad der foregik i disse afsides liggende kroge. Det vidner bl. a. Hans Arenfelds hekseforfølgelse på Rugård om.

På Mejlgård berettes om en ulykkelig kærlighedshistorie om bondedrengen Carsten eller Niels Skipper, der var forelsket i herremandens datter på Hedegård. Pigen blev af sin far påtvunget ægteskab med herremanden på Mejlgård, men forbindelsen mellem det unge par fortsatte i al hemmelighed og resulterede i tre børn, to piger og en dreng, som skyndsomst måtte flygte fra gården, da hemmeligheden om deres faderskab blev afsløret.

Et synligt minde om denne tragedie står endnu ved landevejen mod Fjellerup, tre sammengroede træer, to bøge og en eg, kaldet de tre søskende.

O. 1700 ejedes Mejlgård af Adam Ernst von Pentz, en person, der i alle måder figurerer som den ondskabsfulde, rå og brutale bondeplager. Der gik mange sagn og rygter om hans forbrydelser, heriblandt mordet på et af hans egne børn. Den uhy-

gelige forbrydelse fandt sted i den blå stue, medens moderen var i kirke.

Den blå stue er derfor rammerne om gårdens gentagne spøgeri. Det er Pentz, der går igen. Om aftenen ses han køre ind i gården – som Peter von Sprechelsen i Randers – i en karet med fire hovedløse heste. Kort efter tændes lys i hele slottet, og der høres den sædvanlige puslen og rumsteren i mørke kroge.

I østfløjen er der et kammer med den kendte blodplet, der ikke kan vaskes af.

Rugård, Rosmus sogn.

Efter de umenneskelige hekseprocesser, der knytter sig til Rugårds forhistorie, ville det være rimeligt at forvente, at ophavsmanden til processerne, Jørgen Arenfeld, måtte spille en dramatisk hovedrolle i spøgeriet på Rugård. Det er imidlertid ikke tilfældet. Arenfeld ruinerede sig selv med sine fantastiske processer og fik således straf som fortjent i levende live. Han døde som en fattig mand i Ebeltoft. Derimod viser den grå dame sig ved særlige lejligheder, Rugårds husspøgelse.

Rosenholm, Hornslet sogn.

Luften på Rosenholm er fri for mindelser om onde herremænd og hovne fruer. Her er det fortrinsvis humane indslag, der på mystisk vis giver sig til kende i gengangeri.

Den lærde Holger Rosenkrantz viser sig i stilfærdig beskæftigelse enten ved sit arbejdsbord eller i lindealleens skygger.

Det store billede af Erik Rosenkrantz i forhallen er ved en særlig lejlighed faldet ud af sine rammer og er fundet stående på gulvet den følgende morgen.

Også på Rosenholm er det som andre steder østfløjen, slottets ældste bygning, der er rammen om spøgeriet. Her skal være en indmuret jomfru, og usynlige magter driver deres spil. Sidst afdøde besidder, Holger Rosenkrantz, havde en hund, som ikke var til at drive forbi stedet med den indemurede jomfru.

Lyde af fodtrin, dørhåndtag, der bevæger sig, hører med i billedet. Hertil kommer, at der fra Rosenholm skal være ikke mindre end tre hemmelige løngange. Den ene fører under jorden til Hestehaven, den

anden til Ivers kilde i skoven, og den tredje går den milelange vej under jorden til Kalø.

Skaftøgård, Hvilsager sogn.

Også her har den onde haft garnene ude. En tidligere ejer, Povl Behr, havde som Helle Trolle på Katholm og Pind på Løvenholm forskrevet sig til den onde. Da tiden var inde, kom fanden i skikkelse af en sort hund. Behr fortrød sin aftale og tilkaldte syv præster i forventning om, at de kunne redde ham. Det kunne de ikke. Først den ottende, hr. Henne fra Mørke, var i stand til at klare problemerne.

Voldgravene om Rosenholm og den berygtede østfløj.

Desværre begik han i sin besværgelse en grammatisk fejl, som han måtte bøde for ved at pådrage sig et legemligt handicap, en rygskævhed, som han bevarede resten af sit liv. På hjemvejen fra Skaføgård var hr. Henne så uheldig at begå endnu en taktisk fejl. Resultatet var, at fanden øjeblikkelig var over ham, så han i stor hast måtte springe af vognen og tage plads som vognens fjerde hjul for at få fred. Siden den tid har Povl Behr været husspøgelse på Skaføgård.

Sostrup, Gjerrild sogn.

Selv om Sostrups forhistorie er fyldt med dramatiske begivenheder, er luften ejendommeligt nok ren omkring de gamle mure. Her er ingen hvide damer eller onde herremænd, ingen klagende suk på gangene og ingen indemurede jomfruer eller småbørn.

Alle disse fænomener er forsvundet, siden gården under landbrugskrisen i forrige århundrede gik nedennom og midlertidigt endte som et misrøgtet torneroseslot.

Stenalt, Ørsted sogn.

De relativt nye mure er næppe tilstrækkeligt gamle til, at ordinære spøgelse kan trives på stedet. Alligevel er der overleveringer om en gudsforsladt skytte, der blev hentet af den onde.

I et bestemt værelse forekommer scenen, hvor en mand viser sig og jager en kniv i halsen på sig selv. Måske er det skytten selv.

Vosnæsgård, Skødstrup sogn.

Her spøger en herremand, der omkom på mystisk vis sammen med sin vægter. De følges altid ad.

I haveengen foran slottet ligger en karet med mandskab og gæster i det dybe morads.

Medens herregårdenes ånde verden således personificerer sig luftigt og gennemsigtigt i en særlig rangklasse, så har mange af de væsener, som hører hjemme i almuefantasiens, en mere håndfast og kendelig karakter. De er ofte til forveksling klædt som almindelige mennesker og udstyret med egenskaber fra dagligdagens enkle tilværelse.

Et utal af bjergfolk rumsterer i gravhøje og dysser. Når vore gamle ærværdige gravhøje uantastet har fået lov til at markere sig i det danske landskab gennem århundreder, skyldes det udelukkende respekten for højenes påståede beboere.

I Ålsø optræder de som puslinge, der kan varsle kommende begivenheder. Også i Ørum er de set som små puslinger, men de har været rappe og gik med rød hue. Først da man i Ørum fandt på at skrive tre syv-taller på rad, forsvandt puslingene.

Overalt kæmpes en kold krig mod bjergfolkenes uvæsen. I Stenhøj-længe ved Sangstrup har der boet bjergfolk, der stjal småbørn. Der skulle en næsten overmenneskelig snuhed til for at få barnet tilbage.

I Hornslet kendes beretninger om bryllup og barsel mellem to gravhøje, kaldet Boel og Bas. Højene eksisterer ikke mere.

I en tredje høj, Hornbjerget, vogter de på det nedgravede guldhorn, der har givet byen sit navn.

Bjergfolkene er overbeviste hedninger. De skyr kristenlivets ydre kendetegn som djævelskab. I Todbjerg trak det ud med opførelsen af byens kirke. Hvad der blev bygget om dagen, blev brutalt fjernet om natten.

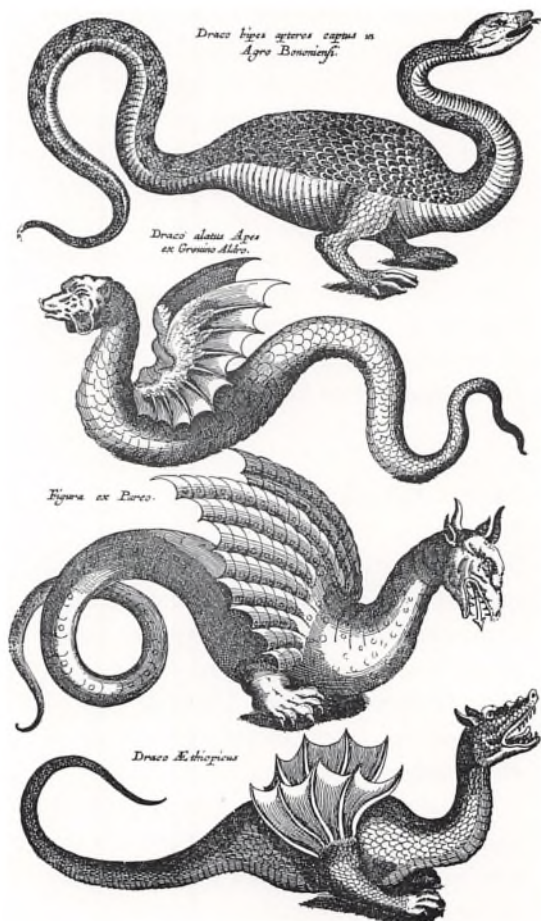
I Thorsager måtte bjergfolkene dog kapitulere for kirkeklokkens magtfulde toner og flytte til en anden høj. Klokkeklangen gør bjergfolk desperate. I Mosholtbakkerne på Nyskov mark ved Thorsager er de gået til direkte angreb på mennesker.

Der har boet bjergfolk i Kummelhøj ved Søby i Albøge sogn. På Elsted mark har man hørt lyden af klingende mønter i højen. I Roeshøj ved Lime forekommer sagnet om Pier og Paww, to navne, der på linie med navnene Ada og Dada i Elverhøj på Stevns varsler ubehagelige hændelser i omegnens gårde.

I Djurslands sagnverden er selve fanden iført mennesketøj og optræder som ulven i fåreklæder, hvis ikke han viser sig i skikkelse af den sorte hund.

I Favsing spillede han kort med Niels Knudsen. Niels Knudsen var grove slem til at bande og drikke brændevin. Det var derfor naturligt for ham at have fanden til makker.

I Vester Alling har fanden givet en alvorlig lærestreg. Her var ungdommen slem til at spille kort under banden og eder. Så kom den sorte hund. Siden har man ikke spillet kort længere end til kl. 10. Fanden er på spil overalt. Han slider sine støvler op over Rosenholm skov. Ved Sivested udfolder han sig som en drage, der

Ved Sivested optræder Fanden i drageskikkelse. Han vogter en guldskat i Lyshøj. Den onde har fire forskellige skikkelser at vælge imellem, her gengivet efter J. Jonstones planche i 'Historia Naturalis' 1657.

vogter en guldskat i Lyshøj. Dragen forlader aldrig højen, uden når den skal slukke tørsten i Kolindsund. Det sker ved solnedgang.

Beslægtet med bjergfolk optræder nisser og andet godtfolk i Djurslands sagnverden. Der er set nisser ved Hedegård i

Vester Alling sogn. Historien om den glemte smørklat i julegrøden knytter sig bl. a. til en gård i Attrup ved Kolind.

I Knive høj ved V. Alling huserer en trolld, der i sit raseri smider sten efter byens kirke som Polyfemos i Odysseen. Stenene kan endnu påvises. I Lemmer bæk bor en havfrue, der har lokket unge karle i vandet. I et krat mellem Hedegård og Fiskegård optræder en ubestemmelig sort mand, og i denne forestillingsverden fortsætter beretningerne fra sogn til sogn.

Onde fruer er et kærkomment offer. I Voldum tilhører hun landsbyens underkreds. Her er det præstefruen, der går igen. Også i Essenbæk går den onde frue igen.

Grevinde Sophie Amalie Hahn på Clausholm gjorde megen uret i levende live. Derfor kører hun rundt i Sophie Amaliegård skov ad en vej, der stadig hedder grevindens vej.

Sidst, men ikke mindst, må præsten holde for som det oplagte offer og som udtryk for menneskelig særhed.

Præsten står for tærskelen til den anden verden. Hans klogskab er uomvistelig, og hans forråd af latinske formularer er et udsøgt værn i situationer, hvor det fattige danske sprog ikke slår til.

Den kloge præst i Fausing kunne mane en død møller i jorden i Gl. Estrup. Hr. Henne i Mørke var sidste udvej ved Behrs dødsleje på Skaføgård, selv om han måtte betale for det med en skævhed i ryggen. Pastor Boech i Hornslet kunne mane generende bankelyde i jorden i det gamle hospital.

Præsten kunne, hvis han blev tilstrækkeligt pånødet, mane alskens uvæsen i jorden. Derfor er han anderledes. Hr. Valeur i Karlby ved Grenå måtte dog være iført sin præstekjole, inden de latinske gloser gjorde deres virkning. Pastor Hammer i Vistoft var sær i hovedet. Han havde forløst sig (forlæst). Pastor Marcussen i Tved var en skikkelse, der gik de særeste rygter om. Pastor Blichfeld i Mørke var så klog, at han kunne tvinge sin karl til at blive siddende ved pandekagen og pigen til at stå med fingeren i spunshullet, indtil han kom hjem fra Randers. Pastor Blichfeld kunne kurere alle folk – undtagen sig selv.

Selv om trolddom og hekseri i tidligere forstand er manet i jorden med nutidens belysning og ændrede sociale struktur, lever overtroen utvivlsomt videre i bedste velgående under andre vilkår. Der forekommer fortsat varsler i hverdagen, som ikke må ignoreres, og der lever stadig kloge mænd og koner, som klarer problemer med håndkraft, hvor lægevidenskaben må give op. Valfarten til nutidens troldmænd og -kvinder har skabt hyppige bilkøer i både Auning, Kahr og Assentoft. Den kloge pastor Blichfeld i Mørke er afløst af jævnbyrdige ligemænd i et andet plan.

For adskillige herregårde, hvis eksistens er præget af turismens indbringende vel-signelser er de sagnomspundne beretninger et kosteligt blikfang. Stedvis afløses halvglemte og falmte mystik af nye troværdige beretninger fra åndeverdenens grænseland. Fortiden lever videre og holdes i live ved kunstigt åndedræt.

Søren Sloth Carlsen

Den lede heks i Uggelhuse

*Af Jens Clausen,
adjunkt, cand. mag.*

Middelalderkirken var et skoleeksempel på udnyttelse af de troende. Som helvedes-truslerne tog til i styrke, voksede også sjælegaverne i størrelse og antal. Ikke så få lunser fed jord kom på bispehænder efter, at præster eller munke havde forklaret, hvordan en hvedeager foræret til klosteret eller domkapitlet kunne løse op for en sjæl i skærsilden.

Det har altid været en givtig forretning for dem, der forstod at male Fanden på væggen.

Sidsel Rolandsdatter var ikke i kirkens tjeneste.

Kvindelige præster hører det 20. århundrede til. Nej, damen drev sin egen private forretning og gjorde det så dygtigt, at hun med sine malende beskrivelser af Den Ondes evne til at bemægtige sig de arme sjæle, listede mangen en daler fra de godtroende.

Det er nu afdøde, cand. mag. Jens Clau-

sen, der har fremdraget den foretagsomme kvinde fra arkiverne. Desværre oplyser han ikke nærmere om de retsakter, der ligger til grund for oplysningerne. Når Årbogens redaktion alligevel har skønnet, at Clausens artikel, der stod at læse i Randers Amtsavis den 5. august 1933, burde indgå i nærværende sammenhæng, er det for at påvise djævlerygtens magt over sindene så sent som ved 1800-tallets begyndelse.

Vi ved, at Niels Blicher, St. St. Blichers far, i de samme år benyttede enhver anledning til at bekæmpe overtroen, at djævlereforestillinger og 'syner' endnu forekom ret hyppigt. Et fortræffeligt eksempel på, hvorledes almuens frygt for 'de underjordiske' kunne udnyttes har vi i sagen mod heksen fra Uggelhuse.

Men her overlader vi ordet til Jens Clausen.

Omkring 1815 boede Sidsel Rolandsdatter i 'Natmandshuset' ved Århus og

havde dengang en mand, der hed Kristian. Siden blev hun gift med 'Døw Laurs', der også kaldtes for Laurs Tambour, og i 1837 boede disse to mennesker i Uggelhuse ved Randers Fjord.

Det år blev der rodet op i Sidsels mange affærer.

Hendes virksomhed havde bestået i at afvende ulykker, som ellers ville være blevet sendt folk fra Fanden, med hvis foretagender hun vidste ekstra god besked. Og blev det end sagt både ofte og tydeligt, at hendes medicin var værre end sygdommen, og at både hendes ofre og Den Onde blev snydt, var der dog altid mange, som villigt lod sig flå, og nogle blev plukket lige til skindet.

Nu havde hun behandlet en gammel husmand i Mørke lidt for groft ved at franarre ham næsten alt, hvad han ejede, så han havde ophold på fattiggården i vente. Først da skaden var sket, fik hans slægtninge det at vide, og de sørgede for, at der rejstes sag mod Sidsel. Der kom det frem, at hun flere gange havde optrådt på lignende måde. Glarmester Laurs Tambour kom den 1. maj 1836 kørende med sin kone Sidsel og to børn til en husmand i Mørke og fik det arbejde at indsætte glas i et fag vinduer. Desuden fik de lov til at ligge i laden om natten, hvor kun en væg skilte dem fra stalden.

SPØGELSET UNDER GULVET

Da husmandskonen om morgenen kom ud for at malke, fik hun af Sidsel en værre historie. To gange om natten var en hare

kommet springende og havde givet husmandens hest en dødningsedrik. Tredie gang sørgede Sidsel for, at hesten intet fik. Og så forklarede hun konen, at hvis der ikke søgtes råd, ville alle deres dyr være døde inden længe, og husmandskonen skulle da komme til at betle sit brød.

Konen løb til manden og fortalte historien, og begge bad nu Sidsel om bistand. Hun viste sig hjælpsom. For sig selv forlangte hun intet, men der krævedes ting, som ville koste 5 daler. De blev straks lovet hende. Men så fortalte hun – tilsyneladende selv forbavset, at et spøgelse lå nedgravet ved siden af husmandens seng, og at det havde ligget der i hele ni år. Årsagen til den kommende ulykke var, at de daglig trådte på spøgelse.

Forfærdelse malede sig i folkenes ansigter, mens Sidsel drog en kreds på lergulvet og beordrede manden til der indenfor at grave spøgelse op.

Konfus af forskrækkelse gravede han i gulvet, medens Sidsel forklarede, at han måtte gribe gespenstet så snart det kom til syne, da det ellers ville synke dybere og dybere ned. Da han var kommet en halv alen i jorden, så han pludselig noget sort. Hans strube blev snæver, men ordren måtte lystres, og så greb han krabaten i halsen og trak den op.

Det var et muldvarpeskind fyldt med sand og sten. Sidsel greb dyret og erklærede med høj og højtidelig røst, at det vejede til 61 daler, som i hast måtte tilvejebringes og i en fart brændes sammen med spøgelse. Pengene fik hun straks, mens den skælvende mand holdt uhyret over ilden i angst for, at det skulle løbe sin vej, og mens hans kone og Sidsel i den

pulsende røg pakkede sedlerne i papir, hvorefter Sidsel skulle brænde begge dele.

Så drog Sidsel af sted efter at have betroet dem, at hun de næste ni nætter skulle til ni forskellige kirker og hvert sted mødes med Fanden og forskellige hekse, der var tilsagt til møde med ham, og hvert sted ville hun forsvare husmanden og hans kone mod heksene og deres chef.

TØJSKAT TIL FANDEN

De ni nætter gik.

Snart efter vendte Sidsel tilbage og erklærede, at faren aldrig ville kunne afværges med mindre hun fik sin part af alle deres ejendele. Nogle klædningsstykker skulle hun have til Fanden, og det skulle være de bedste, da han rev de dårlige i stykker.

Måske spirede der dengang en tvivl i konens sind, thi hun bemærkede, at Fanden vist ikke gik med tøj.

Det indrømmede Sidsel, men forklarede så, at tøjet skulle bruges til at volde ulykker andre steder. Til sidst overbragte hun en hilsen fra 'merbemeldte Hamselv' om 26 daler i rede penge, der måtte leveres, da ellers både mandens og konens liv var til ende. Og ingen måtte vide noget om sagen, for så var der intet som hjælp.

Manden skyndte sig af sted til Thorsager for at låne 25 daler, så Fanden kunne blive tilfreds. Sidsel fik pengene og et helt læs af tøj og bohaver, som manden måtte køre til Uggelhuse, hvor han hjalp med at bære sagerne ind i huset.

Senere ærgrede han sig over sin villighed.

Det hedder i hans klageskrift, som han ganske vist ikke selv har ført i pennen: „Hvorfor, Fanden ikke ligeså vel kunne have modtaget sagerne her i Mørke, som i Uggelhusene, ved jeg ikke. Måske har han haft nærmere til sidstnævnte sted?“

En halv snes dage efter kom Sidsel igen og forsikrede, at hun straks skulle have 11 daler og mange varer, da heksene påstod, at manden havde det. Hun havde protesteret mod dette krav, men var nødt til at give efter, da hun var 'en simplere person' end djævelens hekse.

Straks fik hun pengene, og på hest førte manden hende varerne til Uggelhuse, hvor han havde at møde inden solen stod op.

SKRUEEN STRAMMES

Men der var endnu flere udskrivninger i vente.

Tre uger efter kom kællingen igen og serverede en historie om, at netop i de dage havde Fanden taget en herremand 'med krop og skind'. Det ville gå manden i Mørke på lignende måde, med mindre han rykkede ud med flere penge og mere gods. Hun fik da 8 daler, som han havde skrabet sammen, og desuden, som før, en hel del andre ting, som straks måtte transporteres til Uggelhuse.

Der gik atter tre uger, inden Sidsel viste sig. Men da hun kom, måtte hun endelig have 30 daler, 'da hun ellers ikke kunne gøre rigtighed hos benævnte Hamselv'. Leveredes pengene ikke, ville han i egen person kvæle både manden og konen.

De ejede ikke en skilling.

Sidsel trængte dog på med grumme ær-

lig mine og erindre dem om, at hun hidtil havde hjulpet dem så godt. Betalte de ikke, ville hun selv 'komme i stor forlegenhed med Fanden', men hun håbede dog at redde livet, thi hun havde jo vist ham adskillige tjenester, 'og stod i mere respekt hos ham end småfolk.'

Ydmyget bad den ulykkelige mand Sidsel 'at udvirke henstand i nogle dage hos superioren', som der står i dokumentet. Denne dag kunne ingen penge fås, og så lovede Sidsel kredit mod at få pengene bragt.

Nu viste det sig imidlertid vanskeligt at få kapitalen rejst. Husmanden måtte pantsætte sin eneste hest for 30 daler, som en nabo havde skaffet hos en gårdmand i Uglbølle, og dagen derefter gik rejsen til Sidsel. Det gjaldt jo om ikke at komme for sent. Men Sidsel var borte, så pengene blev betroet til en kone i huset.

I flere dage gik så manden og rystede af skræk. Tænk om den kone var uærlig, så Sidsel skulle komme i forlegenhed hos Hamselv, og manden selv og hans kone blive kvalt, som det var lovet. Der var ingen ro at finde. Tænk om Fanden kom en nat? Manden måtte af sted til Uggelhuse.

ENDEN PÅ ULYKKEN

Så lettede det også, thi alting var i orden. Sidsel krævede blot et lam om et par dage. Det skulle være til frokost for Hamselv og hans hekse 'thi sådant skader intet'.

Husmanden forstod, at det var klogt at gøre djævelen venlig stemt, så godt det lod sig gøre. Han lovede at komme med

et lam. Til gengæld lovede Sidsel henstand til Mortens aften med sidste betaling. Så skulle der leveres 31 daler, 9 skp. rug, 9 skp. kartofler, ½ svinsflesk, 3 får og nok 1 lam, meel, gryn, malt, 1 morter, 1 brygkar og 1 kjedel, 'som alt skulle leveres Fanden'. Men så skulle også befrielsen være nået, og til husmanden og hans kone skulle efter denne tid 'overflødighed af formue og velstand tredobbelt strømme ind.'

Det lettede gevaldigt. Og glad drog manden hjem. Nu kunne der ses en ende på ulykken.

Men så skete det mirakel, at han fik en idé. Den idé, at det hele vist var løgn, og at Sidsel vist havde snydt ham fra allerførste færd. Han nævnte det for konen, og hun fik den samme tro, der viste sig vistnok at være ganske rigtig, da de gik Sidsel og Laurs på klingen, dengang disse kom ved Mortensdags tid for at hente det sidste af byttet.

Skrækken forsvandt, men ærgrelsen tyngede. Men at røbe sammenhængen ville være at gøre sig til latter. Dog fik andre nys om sagen, og slægtninge af husmandsfolkene fik besked. Så indgaves klage til øvrigheden. Den forarmede husmand, der ikke tidligere var fattig, skulle have sine ejendele tilbage igen, og Sidsel og Laurs skulle straffes.

Så var det, at Sidsels tidligere meriter kom for dagen.

Flere gange før havde hun optrådt på ganske tilsvarende måde, således i Rosmus og Karlby ved Grenå. Hun nægtede en del, men måtte tilstå en mængde. Hendes gode tid var omme. Den lede kælling fik sin straf.

Offentlig Bidnesbyrd.

Min Kone har
i mange Aar væ-
ret plaget af heftige
Gigtmærter i Ho-
vedet og Lemmerne,
hvorfor hun nu til-
veels er helbredet,
efter at hun i læn-
gere Tid stadig har
brugt en af de
Goldbergerste
Gigtkjæder,

sem jeg købte hos Hr. M. From i Rudkøbing.
Jeg finder mig derfor foranlediget til herved
at anbefale dette billige og probate Middel
til Alle, sem lide af lignende Ondt.

Longelse paa Langeland, den 2den Jan. 1858.
Mathias Christensen.

Goldbergers Gigt-Kjæder erholdes til faste Fa-
brikspriser og med Brugsanvijsning ægte i Svend-
borg, ifkun hos Chr. Wærthelsen.

*Annonce i 'Svendborg Amtstidende'
indrykket 'Løvdagen den 21. Mai 1859'.*

Om du vil være frisk og sund

*Af Jens Erland Donner,
kredslæge, Mørke*

Blandt Evald Tang Kristensens talrige bøger og publikationer findes et lille bind, hvis titel er: Gamle Raad for Sygdomme hos Mennesket. – Uddragne af ældre Manuskrifter.

Denne bog havde Evald Tang Kristensen i det væsentligste færdigskrevet i 1905, men den blev først bragt i trykken i 1922.

Evald Tang Kristensen (1843–1929) skal i sin tidlige ungdom have næret ønske om at blive læge – men for den fattige „hedetænder“ kunne der ikke blive råd til et sådant studium. Det lykkedes ham at blive lærer fra Lyngby seminarium ved Grenå. Med nævnte bog kom han imidlertid til at yde et både spændende og morsomt bidrag til den danske medicinalhistorie.

Evald Tang Kristensen er vel uden sammenligning vor største folkeminde-

indsamler – gennem en utrolig indsats fik han reddet en næsten uoverskuelig mængde af „skatte“ på sine vandringer rundt i landet – og mange af dem fik han publiceret og fremlagt i den form, han havde fået dem foredraget og fortalt.

I år er det 50 år siden, han døde.

I indledningen til bogen: Gamle Raad for Sygdomme hos Mennesket fortæller Tang Kristensen om sine kilder. Blandt disse er nogle håndskrifter, hvis forfattere ikke kan opgives – således ét fra Fjellerup nord for Grenå fra 1829, og ét fra Randers-egnen, som i sin tid blev købt af boghandler-kommis N. B. Kousgaard i Randers. De to nævnte kilders oprindelsessteder ligger indenfor denne årbogs geografiske interesseområde – og jeg vil derfor mene, at det er nærliggende at gengive nogle af de gamle råd og vink, selv om de mere eller mindre enslydende går igen i andre egne af landet.

Jegt i Tænderne.

„Gud Fader med sin Kraft,
som dig har fød og skabt,
udryd den Jegt, som du haver i din Tænd.“
Når Tænderne er onde, da tag og Hindbær og Fluspulver og Salvie og røg i Munden, saa faar du bedre.

For næse Blod.

Skriv disse Navne paa Papiir Estrolo Brysa Besa og hold dem under Næsen, skal den ikke bløde længere.

Raad for den, som en gal Hund har bidt.

Skriv disse Ord paa et stykke Brød:

Ortus + Lortus + Refortus + og giv den Hund det, som har bidt dig.

Om en Sygdom bliver til Døden eller ikke.

Sees deraf, naar den syges Urin hensættes daglig i et Glas af et vist Maal, og hvis med Glas alt bliver det friske Urin lettere og lettere, da kommer den syge sig, men bliver den tungere, da dør han.

Faldende Syge.

helbredes, naar man haver hængende om Halsen Pæon-Rod eller og en Hyldepind eller en Vildsvinstand eller æthites: Ørnesten.

For Oxes og Gevæxter.

Gak til en Synder, som sidder paa sit Liv (som skal henrettes), og lad den røre ved det 3 Gange med sin Haand, har hjulpen adskillige Mennesker.

For smaa Børn, naar de græder meget og er urolige, mens de trives.

Tag Æg, læg dem 3 Torsdage i det Vand,

som staar stille og ikke fraløber eller Tiløb haver, og tag saa en Vøger og vøge den, kom Barnet der igjennem 3 Gange hver Torsdag, saa bliver Barnet roligt igjen derefter.

For Børn, som græder meget.

Man skjærer Spaaner af 9 Slags Træ, som er gjort i Arbejd i Huset, kom dertil lidt Svovl, som lægges paa nogle rene Gløder, hvorover Barnet røges.

Item: Tag og afen levendes Aal Navleblodet og giver Barnet ind i Die eller Mælk.

For den gule Sot.

Det er tit og ofte prøbet og har vist hjulpen.

Tag en stor Gulerod og hul den inden i og skjær behændig Prop oven af Rod og hule Enden ned ad, lad den syge lade sin Vand i samme Rod og proppe den saa til igjen og hæng den med en Traad i Skorstenen, saa forgaar den gule Syge.

NB. Den skal blive hængende.

Om naar nogen røres enten af et ondt Vejr eller paa anden Maade.

Da tag strags en og det 24 Timer (?) Hyldetræ og gjør Ild deri og saa kaste den gloendes Ild over samme Menneske 3 Gange, har hjulpen mange.

NB. Det er godt befunden at lade sig strags aarelade paa den Side tvært imod det onde.

Feber.

Feberen eller Koldesyge afhjælpes paa følgende Maade. Man lader 6 eller 9 store Edderkopper løbe sig ihjel i Vinæddike,

laver en Dej af Mel og Vand, gjør tvende Smaakager deraf, lægger 4 af saadanne døde Edderkopper i hver af disse Kager og lægges paa hver af den syges Puls.

Eller: Man tager det Vand, den syge haver ladt, da Kolden begyndte, blander dette varme Vand med lige saa meget nysmal-ket Komælk usiet og giver en til den Ende udsultet Lænkehund denne Blanding at drikke, da Hunden faar Feber, som for-lader den syge.

Tandpine.

Er Kinden meget hævet, tages den hele vilde Timians-Urt med Blomster og Blade, hvilket skraves som Tobak, koges i Mælk, lægges derefter i et rent Klæde, og naar Mælken er afkrystet, bindes det saa varm, man kan taale, paa Kinden, der er hoven, det skal hjælpe strags, helst om man dermed lægger sig en Times Tid i Sengen, for at holde Tænderne varme. Man klip-per noget Haar af sit Hoved og beskjer-ter Neglene paa Fingrene. Haar tillige med Neglesnittene svøbes i et Papir, man gra-ver et Hul i Jorden $\frac{1}{4}$ Alen dyb, lægger Papir derved og pakker Jorden igjen til derover paa et Sted, hvor man aldrig agter at komme. De, der haver brugt dette Mid-del, haver aldrig mere fornummet nogen Tandpine, uagtet de nu ere gamle.

Et godt Øjne-vand.

Tag så mange Maddiker, som der kan sam-les St. Hans Dag i en Potte, om det er ren, var Potten fuld, og klin et Laag tæt paa Potten, og denne lade i deres egen Saft. Tag saa denne Saft og smøre Øjnene dermed, saa forgaar Pinen, i hvad Slags det end være kan.

Frost i Hænder og Fødderne.

Agreanon Blade, Brændevin og lidt Ter-pentinolie at sætte i Blød paa Kakkel-ovnen i en Flaske, og det med af samme bløde et dobbelt Linklæde og lægge paa de frosne Lemmer og lader det ligge Nat og Dag, det hjælper med Guds Hjælp.

Hævelse i Kinderne.

Dette fordrives ved at stryge den ømme Kind paa det sted, hvor et Svin haver gniedet sig.

For Hævelse og Smerte i Knæerne.

Tag Ruder og Loestikke, stød og hakke dem smaa og bland deri lidt Honning, saa det bliver som et Plaster, skulde det ikke kunne blive kogtryk og sej nok, saa maa der komme nogle Havregryn der iblandt og lægges saa varmt om Knæerne, som kan taales.

For Kolikas.

Tag eet ny gjør Æg og slaa en Hul paa den ene Ende, hæl det hvide fra og lad Blo-men blive i, kom saa fransk Brændeviin, er der et at faa, saa godt Brændeviin, og kom i Blomen i Skallen og røre det vel tilsammen og drik det, lig dig i en Seng i varme Klæder, det har hjolpet mange. (et dvs. intet).

For Kræft.

Man tager en levendes Krebs og smaastø-der den og binder paa Kræften.

Den, som ikke kan lade sit Vand.

Tag frisk Svinemøg og udskjæret Honning og mæng det til Hobe, gjør det meget tyndt og stryg imellem en Lærredsklud,

som er dobbelt, gjør det saa stor, at det kan naa over det tynde Liv og over Navlen, det hjælper vist.

For Rasenbed.

Tag Kvindemælk eller Gedemælk, blød et Klæde derudi, slaa det om Hovedet, det kjøler strags og giver Søvn.

For Raseri og Forvildelse.

Den Sygdom skal læges udi et mørkt Værelse og ikke tale med hannem, og man skal intet give ham at æde eller drikke uden alene Brød, som blødt er udi Mandelmælk eller i Saadet af de tørre Blommer, som med Sukker tilrede ere, som man kalder Svedsker, og han skal ikke drikke Bygvand, og hans Hoved skal toes med Vand, hvorudi Pileløv saaden er. Siden skal man tage Rosenolie, Æddike og Osen af Bynke lige saa meget som Æddike er, disse skulle blevet tilsammen. Hermed skal man smøre Pande og Tøndingerne. Vogs blandet med Terpentint og Kvindemælk og ovenpaa Hoved lagt ud-draget den onde Vædske af Hovedet.

For Rørelse.

Tag Svovl, som er stødt smaa, venedisk Sæbe, Enebær, Drengbarns Vand og Brændeviin lige meget af hvert. Bland det vel tilsammen, gnid saa de matte Lemmer med det udi en ny Lærredsklud.

Dersom nogen skolder sig.

Da tag raa Kartofler og riv det paa en Rivejern og læg det paa ligesaa, da trækker det strags Hud paa det skoldede Sted.

Slag.

Om man ihjelslaar en Hund, tager Galden

ud af den og giver den syge den ind strags den første Gang han angribes, skal han aldrig mere faa Slag.

Eller: Det Stykke af Navlestrengen, som Jordemoder borttager fra smaa Børns Navle, naar den formedelst Raaddenhed og Vissenhed er moden dertil, skal, naar det ristes, stødes det til Pulver og gives den syge ind det første Gang, han haver haft Slagen, forhindrer dets Gjenkomst for bestandig, allerhelst hos det Menneske selv, af hvis Navle det er.

For Sten.

Tag varm Komøg og smør paa en Klud af Linned, bind den om den lønlige Lem.

For Tunges Hidsighed.

Tag god Fiol Sirup og fransk Brændeviin og melere det tilsammen og hold det stille i Munden, gurke dermed i Munden og Halsen.

For Fruentimmers egen Natur standser, skal bruges:

Gentianrod for 4 Sk., Heiselurt for 4 Sk., Rosmarin 4 Sk., Tid og Rod for 4 Sk., koges alt sammen og drik det fastendes Morgen og Aften.

Salve til at læge saavel Mennesker som Fæ.

Kog Skovmærker i usaltet Majmaaneds Smør, med denne Salve kan man læge allehaande stødte og skaarne Saar, og naar Patterne paa Kørne er fulde af blodige Sprækker.

Det gode gamle ord: jo værre jo bedre, synes, som det ses, at præge mange af de ældre råd – eller: med ondt skal ondt fordrives.

Forsigtighed – også når det gælder de gamle husråd – er dog nok ikke af vejen. I en avis fra Torsdagen den 23. 6. 1859 fandtes under overskriften: *Radical Kuur* følgende meddelelse:

I Hestlund, Bording Sogn, omtrent halvtredie Miil fra Silkeborg, har en Feberpatient, Indsidder Søren Mortensen, nylig paa en radical Maade skaffet sig af med Koldfeberen. Han lod sig nemlig paa 4 Lod Bønner koge en Portion Kaffe, hvori han ovenikjøbet kom en halv Pægel Brændeviin, hvorpaa han faldt i Søvn. Han sov længe, og da hans Kone endelig vilde see, hvorledes han havde det, var han indsovet for stedse. En Advarsel for Alle, som ere Yndere af voldsomme, hurtig helbredende Huusraad!

På min egen væg hænger en gammel opskrift, som er mere tiltalende – hvor den stammer fra, ved jeg ikke:

Om du vil være frisk og sund
og Helsenet bevare,
saa sky enhver Bekymring og
agt Vrede som en Fare.
Og spar paa Vin og spar paa Mad
og tag dig vel i Vare
for Gæstebud, der trækker ud,
og sov om Natten bare.
Og hold ej paa dit Vand for stærkt
og heller ej paa Vinde;
om disse Raad du agter paa,
et langt Liv vil du finde.
Om Lægerne dig skuffer, vælg
som Læger disse trende:
Et roligt Liv, – et muntert Sind –
og Maadehold at kende.

*...men søger hjælpen
der, hvor den
er at finde*

Troen har flyttet mange bjerge.

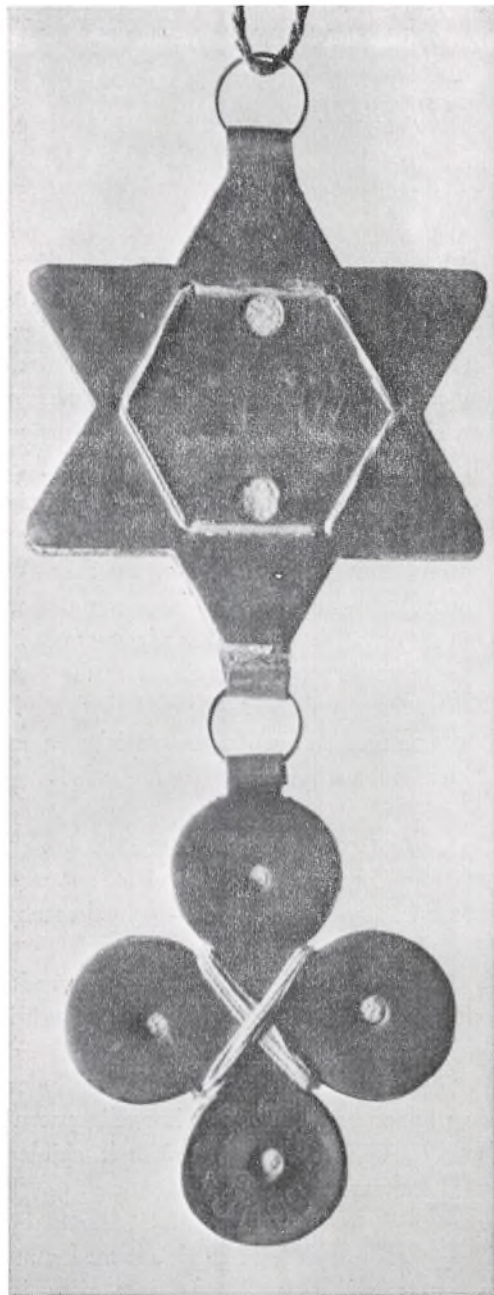
Man kan som interesseret læser af annoncesider i gamle aviser af og til beklage, at „de personlige vidnesbyrd“, som ledsgede så mange af avertissementerne for mirakelkure og vidundermedicin i forrige århundredes „Tidender“, så helt er forsvundet fra spalterne, og at en forsigtig øvrighed og bevidst lægestand så grumt har luget ud i reklamerne og nu ikke tillader nogen at anbefale deres mere eller mindre mystiske kure eller uigennemskuelige mixturer og salver til en stadig lige lidende menneskehed – og underbygge ud-sagnene med de små selvbiografiske beretninger om varig lindring og helbredelse.

I de første måneder af året 1891 kunne med mellemrum den her viste annonce læses i Randers Amtsavis – og velsagtens i alle landets større blade.

Hvor underligt, at et så epokegørende vidundermiddel nu helt er gledet ud i glemslens mørke.

Og at den store velgører og opfinder bag annoncens „kejserslig, kongelig patenterede 'VOLTA-KORS'“ så helt skjuler sig i anonymitetens tåger.

Fornylig fandt jeg i en skuffe med gamle sager en lille, rund æske, som viste sig at indeholde en metalstjerne og et særpræget, til stjernen hæftet, kors.

*Voltakorset var den store 'sællert' til
godtroende aftagere o. 1890.*

Stjernen er – som det ses på billedet – 6-takket og består af 2 tynde metalplader, en kobber- og en zinkplade, og imellem dem er placeret et stykke hvidt stof. Metalpladerne er syet sammen med en hvid tråd gennem 6 huller og sammensyningen tegner sig på for- og bagside af stjernen som en sekskant – et heksagram. Kobberpladen er i svagt ophøjet relief præget med enkelte hebræiske tegn.

Korset er „tykkere“, idet det består af fire plader adskilt af tre lag stof – vekselvis en kobber- og en zinkplade. I korset er præget bogstaverne DRGM og tallet 81199 – og pladerne er snøret med korslagt tråd.

I den øverste stjernespids af det mystiske, primitive arrangement findes fastgjort en lille kobberring, og gennem denne er trukket en snor, som sandsynliggør, at stjerne og kors har været båret om halsen.

Den ejendommelige opbygning af stjerne og kors med skiftende metallag gjorde det hurtigt klart, at der næppe var tale om et stort, primitivt, udenlandsk smykke, men at „gehængen“ er en udgave af et af forrige århundredes vidundermidler. Og denne kendsgerning fik mig til at lede efter annoncen, som altså viste sig at være særdeles iøjnefaldende.

Omkring år 1800 havde den italienske fysiker Volta (1745–1827) konstrueret den såkaldte Volta-Støtte – et galvanisk element, det ældst kendte – som bestod af zinkplader og kobberplader lagt ovenpå hinanden og adskilte af papskiver, som holdtes vædede med en svag syre- eller saltopløsning. Dette arrangement frembragte en elektrisk strøm. Og det er dette

Ethvert Menneske

bor bære det kælselig, kongelig patenterede

„Volta-Kors“.

Lidende og Syge bringer det Lindring og Helbred. Sunde styrker og beskytter det.

Volta-Korset lindrer og helbreder Gigtmerter, Neuralgi og rheumatiske Smerter i alle Legemets Dele. (Det hører ikke til Sjældenheder, at Patienter med disse Sygdomme allerede den første Nat efter at De har faaet Korset paa har sovet roligt uden Smerter. Nervøsitet, Lammhed, Bræmpe, Hjertebanken, Brystsvagbed, Kongestioner (Blodstigninger til Hovedet), Svimmelhed, Hypochondri (Humørsyge), Asthma (kortaandet), Tunaørtlidhed og Susen for Ørene, Hudsygdum, koldk, Hoved- og Tandpine

Danmark.

Helbredet for Tunghørighed, Susen for Ørene, Hjertebanken og Mathed i hele Legemet.

Undertegnede, der i 4 Aar har lidt af Tunghørighed, Susen for Ørene, Hjertebanken og Mathed i hele Legemet, kjøbte i November forrige Aar et ortol uøst „Volta-kors“; efter 14 Dages Forløb blev jeg meget bedre og er nu helbredet, hvortil jeg herved bringer min hjerteligste Tak

Oleslund ved Horsens, den 2den Januar 1891.

A. K. Nielsen.

Sverige.

Naar Nøden er størst er Hjælpen nærmest.

Disse Ord kan jeg med Sandhed anvende, thi jeg var i saa stor Nød og Elende af Gigt og Værk, at jeg ikke havde Ro hverken Nat eller Dag.

Jeg kunde ikke sove, men maatte sidde op i Sengen om Nætterne og uafsladelig banke med min høire Arm, hvori jeg led Kvaler, som ikke kan beskrives

Saaledes var min Tilstand og havde været i næsten 20 Aar, da jeg læste om „Volta-Korset“, og uden at min Familie vidste noget deraf, fik jeg anskaffet mig et saadant fra Central-Depotet, og man kan tænke sig mine Slægtninges Glæde og Forundring, da jeg efter at have baaet „Volta-Korset“ i 2 Dage befandt mig vel og var fri for Smerter, uden at de kjendte hvad der havde bevirket min Helbredelse.

Deres Forundring blev endnu større, da jeg viste dem, at det var det lille

Kors, som jeg bar paa Brystet, der havde været min Hjælp i Nøden.

Jeg kan nu sove rolig om Natten og har ingen Smerter nogen Steder, efter i 20 Aar aldrig en Dag at have været fri derfor.

Det er et Vidunder, der fortjener at blive bekendt, hvortil jeg offentliggør disse Linier i Haab om, at de vil aabne Folks Øine, saa at de ikke lader dem foresnakke, men søger Hjælpen der, hvor den er at finde.

Kristinafred ved Malmø.

Fru Karna Olsson.

Finland.

Syg i 15 Aar, og helbredet paa 3 Maaneder.

Omtrent 3 Maaneder har jeg baaet paa det berømte „Volta-Kors“ og er i den Tid blevet helbredet for Sygdommen, jeg har lidt af 15 Aar. Jeg led af Gigtmerter i Benene i saa høi Grad, at jeg ofte i flere Dage ikke kunde gaa, mit Humør var yderst slet, altid daarlig Smag i Munden og ingen Appetit, men Lede for Maden. Mine Livskræfter aftog Dag for Dag, mest i de sidste 5 Aar, som for mig har været forfærdelige Lidelsesaar. Nu er jeg fuldstændig rask og føler mig ligesom forynget; mine Kræfter er i den Grad taget til, at jeg ikke kjender mig selv igjen, hvortil jeg med disse Linier vil bevidne min store Taknemlighed, først og fremmest til Gud og dernæst til Opfinderen af „Volta-Korset“.

Villa Eko, Helsingfors, den 25de Oktober 1890.

W. Paananen.

Det kaiserlig, kgl. patenterede „Volta-Kors“, faaes å 1 Kr. i nedenstaaende autoriserede Udsalg.

Se efter, at der findes et Guld-Kors paa blaa Grund paa hver Side af Æsken og der omkring i en Cirkel staar trykt „Original Volta-Kors“, „Den Syges Trøst“, „Den Sundes Beskytter“, **ellers er Korset falsk.**

Faaes å 1 Kr. kun i de autoriserede Udsalg: Randers hos Dhrf. Brødr. Müller, J. C. Hansen og Jørgen Kjær, Hobro Th. Lehmann, Chr. Gjermansen og Ulrik Krag, Rønde S. Schmidt, Ø.-Torslev N. Frost, Badsund Lütchen Lehn, Marlager D. P. Gassum.

princip, som går igen i Volta-korset med de sammenbundne plader i kors og stjerne. I dette sidste savnes blot en afledning fra „polerne“, selvom man næppe kan forestille sig nogen som helst strømvirkning til hud eller organer, skulle end bæreren huske at holde tøj- eller filtpladen fugtet med eddike. Dette har også været af underordnet betydning, når blot troen på en galvanisk strøm, der påvirkede organismen i positiv retning, var tilstede.

Det kan virke overraskende at finde en iøvrigt hæderlig og velanskrevet købmand som Jørgen Kjær blandt Voltakorsets forsølgere.

Købmandsforretningen i Kirkegade, hvor man ud over 'The, Cigarer, Konserver og Sydfrugter' var leveringsdygtig i 'Den Syges Trøst' og således gik apotekeren lidt længere nede ad gaden i bedene.

Hvor besnærende er ikke ideen bag Voltakors og -stjerne. Denne sammenstilling af „den moderne videnskab“s frembringelser og gamle kabbalistiske og kristne symboler i form af stjerne og kors, yderligere forstærket med hebræiske og dermed dunkle tegn.

Den sekstakkede stjerne består af to trekanter, der er lagt „modsat“ over hinanden. Trekanten med spidsen opadvendt er det gamle tegn eller symbol for ild og trekanten med spidsen nedadvendt er tegnet for vand. Helheden er også Davids-Stjernen og udtryk for begrebet GUD.

Stjernen er ét „element“ – i det afbildede eksemplar af det undergående patent er korset endnu yderligere et „elektrisk element“. Korset er et byzantisk kors – en af de kristne korstyper. Voltakorset må være den oprindelige „amulet“ og er i begyndelsen solgt alene – men på grund af konkurrence har det været nødvendigt at gøre vidundermidlet stærkere, og stjernen er blevet føjet til.

„Opfindelsen“ skal være dansk – om vi så ellers skal være stolte af det.

Kredslæge J. S. Møller (1865–1950), som var stærkt medicinalhistorisk og folkloristisk interesseret, udgav i 1942 bogen: *Om Kvaksalveri og Kvaksalvere* – og heri skriver han:

„En dansk Bandagist Heskier, der selvfølgelig kaldte sig „Professor“, „opfandt“ saaledes Voltakorset, som i 1890-erne ved Hjælp af en glimrende Reklamekunst fremkaldte en hel Epidemi omkring dette. Voltakorset var ikke andet end en lille Voltasøjle i allermindste Størrelse; det bestod nemlig af en lille Zinkplade og en

Kobberplade med et Stykke Tøj imellem, blot var Pladerne formede som et Kors, hvilket naturligvis „forøgede“ Virkningen. Tøjet skulde gøres fugtig med Vand eller Eddike, og Korset skulle i en Silkesnor hænge om Halsen. Jeg har i sin Tid set mange af mine Patienter bære et saadant paa Brystet, en havde det endog anbragt omkring den ene Ankel. De lod det dog nødigt komme til Syne. Korset kostede en Krone. Men saa var der en anden Spekulant, som lavede lignende, der solgtes for 10 Øre, og dog var Fortjenesten sikker nok endda. Men da Folk saa, at de kunde købe hele Herligheden for lumpene 10 Øre, begyndte man at tabe Tilliden til dem, og Afsætningen tog af med rivende Hastighed. Endnu tror mange, at jo dyrere Medicinen er, desto bedre er den. Men Heskier viste sig Situationen voksen, han gjorde blot sine dyrere og dyrere. Først lavede han nogle „kraftigere“ til 1 Kr. 50 Øre, saa føjede han en „Stjerne“ til, og Prisen blev 2 Kr., og yderligere lyksaliggjorde han Menneskeheden ved at føje et par „Elementer“ til, saa hele Prisen blev 3 Kr. 50 Øre. Og Afsætningen holdt sig godt længe, skønt det var fysisk umuligt, at der kunde være nogen Strøm mellem Pladerne, saaledes som de hang paa Brystet – endsige gaa en Strøm gennem Huden. Den eneste synlige Virkning af dem var ofte lidt rødt udslet paa Huden paa Grund af Irritation fra den irrede Kobberplade.

Og dog averterede de saaledes: „Miraklernes Tid er ikke forbi. Ynglinge paa 90 à 100 Aar.“ Det skreves ogsaa, at de „udvikler en efter det menneskelige Legeme afpasset kraftig galvanisk Strøm, og

derigennem tilfører de Organismen en Fylde af Sundhed og Kraft.

Heskier lavede og solgte ogsaa et elektrisk Bælte, der med lige lethed kunde helbrede „Mave- og Underlivssygdomme, Nyre- og Blæresygdomme og gengive Fordøjelsesredskaberne Kraft og Styrke“ – alt for en Pris af 12 Kr.“

Hvordan idag?

Overtroens tid er nok aldrig ude.

Man træffer stadig på mirakelmidlerne og -kurene, og der er heldigvis ikke færre „kloge mænd“ og „kloge kvinder“ i dagens Danmark end der altid har været. Sygdommens psykiske overbygning er ikke blevet mindre – nok tværtimod. Mange læger kan berette oplevelser om fund af „amuletter“ og brug af gamle opskrifter

og egne klienters succesfyldte behandling hos „den kloge mand“. Jeg mindes selv kobbertråden om kroppen eller kastanjerne i lommen mod gigtlidelser. Nogle vil have hørt om „Tandhalsbånd“ – om pulveriserede urter indsyet i små poser båret på kroppen eller i lommen osv.

I en avis fra Løverdagen den 21. 5. 1859 fandt jeg under den store overskrift: OFFENTLIG VIDNESBYRD følgende:

Som nævnt indledningsvis ses ikke sådanne annoncer i vore aviser mere.

Men minder den ikke lidt om visse firmaers reklameringer, som den dag i dag kastes gennem vore brevsprækker?

Jens Erland Donner

Husråd i Ludvig Schmidts optegnelser

*Af Peter Bondesen,
arkivar, Randers*

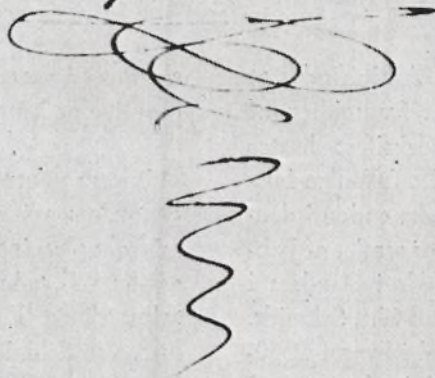
I Randers Lokalhistoriske Arkiv findes et ejendommeligt manuskript fra midten af forrige århundrede. Håndskriftet kaster lys over den betydning, det folkelige husråd havde for et bymenneske endnu i denne periode. Manuskriptet er samlet af købmand Ludvig Schmidt, født i Randers i 1831 som søn af rådstuebud Chr. Schmidt. Han virkede som købmand i byen i 1850-erne. I 1855 beboede han ejendommen på hjørnet af Schousgade og Møllegade, og i 1860 finder vi ham i Rådmandsvangen. Af manuskriptets omslag fremgår det, at Schmidt begyndte sine optegnelser d. 1. maj 1851, og af en afskrift af bygningsloven af 1859 ses det, at bogen endnu var i brug ved 10-årets slutning. Det synes som om 1850-ernes problemer tegner sig i bogen. Manuskriptet er ført fra begge ender, således at man fra den ene side finder regneeksempler, vekselkurser og lovgivning af betydning for en handlende, mens man fra den anden side finder op-

skrifter på varer og andet, der kunne være gavnlige at kende i en høkerbutik.

Bogens centrale afsnit er den teoretisk prægede samling af handelsjura og økonomiske oplysninger. Denne del kan være samlet ved et kursus eller ved systematisk selvstudium. I 1851, da bogen blev anlagt, var Schmidt 20 år gammel, og man får gennem notaterne et indblik i, hvad det var nødvendigt for en vordende købmand at kende til. De simple regneeksempler indeholder naturligt nok især procent-, rabat- og rentesregning. Vekselsforholdet mellem dansk og udenlandsk mønt fylder mange sider. Typisk for perioden blev beregningerne altid knyttet til Hamborg; den nordtyske handelsby havde endnu i 1850-erne taget om dansk valuta-handel med omverdenen. Endvidere er en række europæiske landes mønt-, måle- og vægtsystemer beskrevet. Trykte disconto- og kurslister er klæbet ind i bogen. Ek-

L. Schmidt.
Kandisium 1° Mai
1851

Opslag i Ludvig Schmidts receptbog,
anlagt 1. maj 1851.

11

A tillare forskjellige Maag.
 Afrikkevarer

Engelsk Bitter.

ad. 100 Lagen

4 Ld. Smaadun eller Sommerantegon

4 Ld. Angelikarod.

3 Ld. Vildt Kammin

1 Ld. münshatrod.

1 Ld. Nillekro.

1 Ld. kumel

2 Ld. Timian

2 Ld. Galie

2 Ld. Rotmiskrod

eller 100 Ld. Smaadun eller 100 Ld. Galie

1 Ld. Potaple

4 Ld. Rødder

10 Ld. Rotmiskrod

10
 8 1/2 10
 1 7 1/2

Det ses jettegør at uoversigt 10 Ld. 3 1/2 10 1/2

angeg og de affør. - Desuden uoversigt
 den uoversigt foreskrevet den uoversigt jettegør
 med Rotmiskrod.

sempel på føring af hovedbog er ligeledes medtaget. – Vigtige love for en handlende er samlet i manuskriptet: Tyendeloven af 1854, bygningsloven af 1859 og fallitloven af 1858. Af mere lokal betydning er en trykt vedtægt for høkeres næringsret i Randers samt bestemmelser vedr. erhvervelse af borgerskab i købstaden. Samlingen illustrerer således brydningstiden i 1850-erne; det gamle, bundne erhvervs-system blev i disse år udskiftet med den nye tids frie næring.

Bogens anden del indeholder derimod en række langt mere blandede indførsler. Der er ikke tale om systematisk indsamlede oplysninger; det er snarest tilfældige fund, det har været værd at samle. En stor del af disse optegnelser har med praktisk håndværk at gøre. Schmidt har således interesseret sig for pottemageri, og der er gengivet en detaljeret beskrivelse af de almindeligste pottemagervarer, opskriften på gængse glasurer og et pottemageris indretning. Farveri har også haft interesse; der meddeles en lang række farverecepter. Nærmere ved købmandens sortiment er man ved de talrige recepter på spiritus; det gennemgående træk er interessen for tilsætningsstoffer, der kan variere den simple brændevin. Blæk i flere farver optræder med så mange recepter, at man må tro, at Schmidt har haft virkelig brug for det. Det samme gælder lak til besegling.

Opskrifter på hårolier, pomader, politur, blanksværte og lim synes at vise en interesse i retning af materialistens sortiment. Mere jordnær er oplysninger om havefrøns pris og udsåning.

I slutningen af bogens 'praktiske' del forekommer en række indførsler, der klart falder ved siden af købmandsbogen iøvrigt. Det er en række husråd især angående sygdomme hos mennesket. Rådene er vidnesbyrd om den folkelige sygdomsbekæmpelse. Enkelte af Schmidts husråd genfindes hos Tang Kristensen. Schmidts materiale gengives her som et lokalt tilskud til vor viden om danske husråd.

Peter Bondesen

Skousgade, hvor unge Ludvig Schmidt drev forretning.

At blive meget stærk.

Tag 1 Fl. klar Wiin forsage den, og sæt den paa Skjærtorsdag i en Myretue. Det kan ogsaa ske en anden Dag før Paaske eller i Foraaret, naar den ikkun staa Aar og Dag. Lad den staae der etv helt Aar og tag den saa ud paa Lang Fredag og drik hver Morgen et Glas af denne Wiin, da skal Du se Under.

Et sikkert Middel at man ei skal blive drukken.

Drik et ganske nylagt Hønsæg ganske raat, og hvis det er mulig saa varmt som det kommer fra Hønen.

Mod Drukken.

Spis om Morgene fasten Fleskemarv saa bliver Du ikke Drukken, men er Du drukken saa læg en vaad Klud paa det Lem. Saa bliver Du ædru.

At een aldrig mere skal drikke Wiin.

Drukken en Aal i Wiin og giv nogen af samme Wiin at drikke da drikker han ikke mere Wiin sin Levetid.

At een hastig skal blive drukken.

Læg Paridtræ i Wiin og giv nogen at drikke.

En næsten utrolig Maade at avle Aal paa.

Tag et Trækar fyld det med Vand og Søgræs og andre deslige Urter som vokser i Floder og Søer og set det under aaben Himmel da avler det Aal inden faa Dage. Eller

Hak et Aaleskind i mange Smaastykker og kast det i en slimet Park, saa har man smaa Aal inden en Maaned.

At man ingen graae Haar skal faae.

Drik Melissevand 2de gange Daglig, 1 Lod hver gang, det hindrer graae Haar.

At gjøre Haaret kryllet.

Man lader sig gjøre en Jernkam, varmer den og kæmmer Haaret dermed, faaer man kryllet Haar.

Raad for Tunghørhed.

Skrab Ræddike, slaee Salt derpaa og lad det staa i 24 Timer, derefter øs Saften fra og dyp et Stykke Bomuld deri og læg i Øret.

At bevare sit Syn godt.

Saa snart man mærker nogen ømhed i Øjnene tager man Ørevox af Ørene, saa meget som en halv Lindse eller ogsaa mindre og gnid det med den mindste Finger i de fire Øjenkroge. Hovedet maa man vende til alle Sider og opmed, hvorved hellig Øiet dreier, at Ørevoxen kan trække sig derover, hvilket strax begynder at bide, som var der kommen Salt eller noget Skarpt deri, saa at vandet flyder fra begge Øinene – Øienlaagene lader man falde sammen, eller holder et blødt Klæde derfor saalenge det bider indtil det er uddreven som er skadeligt for Synet. Dette varer et godt kvarter, da er alting forbi og Øinene kommer i god stand igien. Har man Kløe i Øinene kan man ogsaa bruge Candis, hvid Fiolrod, Øientrøst. Det hjælper.

Mod Næsebløden.

Den mindste Finger paa den Haand som er paa samme Side som det Næsebor der bløder binder man fast med en Traad imellem Neglen og første Led.

Hermodsvej er navngivet efter gudernes sendebud, den raske Hermod, der på Odins ottebenede best 'Sleipner' red til Hel for at udfri Balder. Tegning af Louis Moe fra 'Oldemors Fortælling om Nordens Guder' 1890.

Guderne går igen i lokalgeografien

*Af Axel Rye,
redaktør, Randers*

Findes der i dette kristne land nogen by, hvor et helt kvarters gader er navngivet efter de tolv apostle eller andre bibelske personer? Næppe – i hvert fald ikke mig bekendt.

Men den diamentrale modsætning: et helt kvarter, hvor gaderne er navngivet efter hedenske guder og andre navne fra den nordiske mytologi, findes flere steder. Det mest omfattende er utvivlsomt det i Randers.

Hvorledes er det gået til, at man i sin tid har fundet på at benytte navnene fra den nordiske mytologi som gadenavne? Har byens vise fædre, der valgte disse navne, været udpræget hedenske? Næppe!

Årsagen til, at Randers fik et sådant kvarter, er nok lidt mere tilfældig. Og dog! Der er en forklaring, som det senere skal ses.

„Gudekvarteret“ er det populære navn for dette kvarter i Randers. Rettelig burde det nok kaldes „Kvarteret med navne fra

den nordiske mytologi“, for der er andre mytologiske navne end netop gudenavne. Men det er jo en noget omstændelig betegnelse, og derfor er det langt bekvemmere „Gudekvarteret“ accepteret. Kvarteret ligger i Nordbyen, afgrænset af Gl. Høbrovej i vest, Glarbjergvej i nord, Mariagervej i øst og Energivej i syd. Dog er tre „gudeveje“ smuttet vest for Gl. Høbrovej, men det er kun den undtagelse, der bekræfter reglen!

Den nordligste af vejene, løbende parallelt med Glarbjergvej, er Midgårdsvej. Midgård er i den nordiske mytologi jordens midterste del, den del af verden, hvor menneskeslægten bor, og den mentes at ligge mellem jætternes tilholdssted Jotunheim eller Udgård, hvor Udgårds-Loke residerede, og dødsriget Helheim. Midgård, som Guderne havde bygget af jætten Ymers øjenvipper, var omgivet af en flod, hvor Thor opholdt sig for at værgе menneskene.

Der er nu ingen Thor i „Gudekvarteret“. Ganske vist har Randers en Thorsgade, men den ligger et helt andet sted. En mindelse om Thor har kvarteret dog, idet der er en Mjølnersvej. Mjølner var Thors hammer, der havde den vidunderlige egenskab altid at vende tilbage efter et kast, akkurat som en boomerang. Forøvrigt findes Odinsgade også et andet sted i byen end „Gudekvarteret“, men om ham, gudernes fyrste, alfaderen, er der ligeledes en mindelse i kvarteret, idet der dér er en Sleipnersvej – Sleipner var Odins ottefodede hest.

Det er værd at lægge mærke til, at man ved navngivning af kvarterets veje har udeladt at benytte navne, der henviser til noget ondt eller ubehageligt. Der er ingen Lokesvej, ingen Jættevej, ingen Jotunheimsvej eller Udgårdsvej og naturligvis heller ingen Helheimsvej.

Jo, der er da for resten en Fenrisvej. Fenris var bestemt ikke noget rart. Det var en uhyggelig, glubsk ulv, avlet af Loke med en jættekvinde i Jotunheim, og broder til Jørmundgand, bedre kendt som Midgårdormen, og Hel, det skumle dødsriges herskerinde. Det var Fenris, der bed hånden af asen Tyr. Lad os lige genopfriske den historie:

Da aserne frygtede den onde ulv, ville de lægge den i lænker og gjorde derfor en meget svær jernlænke, men da den var lagt om Fenris, strakte han sig blot, og lænken faldt sønderbrudt til jorden. Anderledes gik det ikke med lænke nummer to, der var dobbelt så stærk som den første. Da sendte aserne bud til svartalfernes

verden, hvor dværgene gjorde dem et bånd fremstillet af kattetrinnets lyd, kvindens skæg, bjergets rødder, bjørnens sener, fiskens ånde og fuglens spyt. Båndet var ganske tyndt og glat som silke, men Fenris stolede ikke på asernes tilsagn om at blive løst, hvis han ikke selv kunne bryde båndet. Han bad derfor, om en af dem som pant ville lægge sin hånd i hans gab. Det huede ikke aserne, men endelig meldte Tyr sig og lagde sin højre hånd i dyrets gab. Det lykkedes ikke Fenris at sønderslide båndet, og da lo alle aserne undtagen Tyr, for han havde mistet sin højre hånd – den havde Fenris bidt af.

Nordbyens „Gudekvarter“ er som flere andre kvarterer i denne del af kommunen opstået på grundlag af de gamle haveselskaber, af hvilke der fandtes et stort antal, større og mindre. Det ældste haveselskab var „Alderstrøt“ mellem Højgade og Nordgade. Det var oprettet i 1899 og havde ikke færre end 94 parceller, der dog var mindre end i noget af de senere haveselskaber, kun ca. 1120 kvadratalen. Grundprisen var rimelig: 19 øre pr. kvadratalen. Der var dog haveselskaber, hvor prisen var langt lavere. Således var kvadratalenprisen i haveselskabet „Virkelyst“ i Vestervang-kvarteret kun 7,5 øre som det allerbilligste sted. Og parcellerne var slet ikke så små i dette selskab. Der var 36 af dem, hver på 2600 kvadratalen. Kun et par haveselskaber havde større parceller. Man behøvede altså ikke at være nogen Krøsus for at erhverve så stor en parcel. 195 kr. var prisen – men det var trods alt mange penge i 1907, da selskabet blev stiftet.

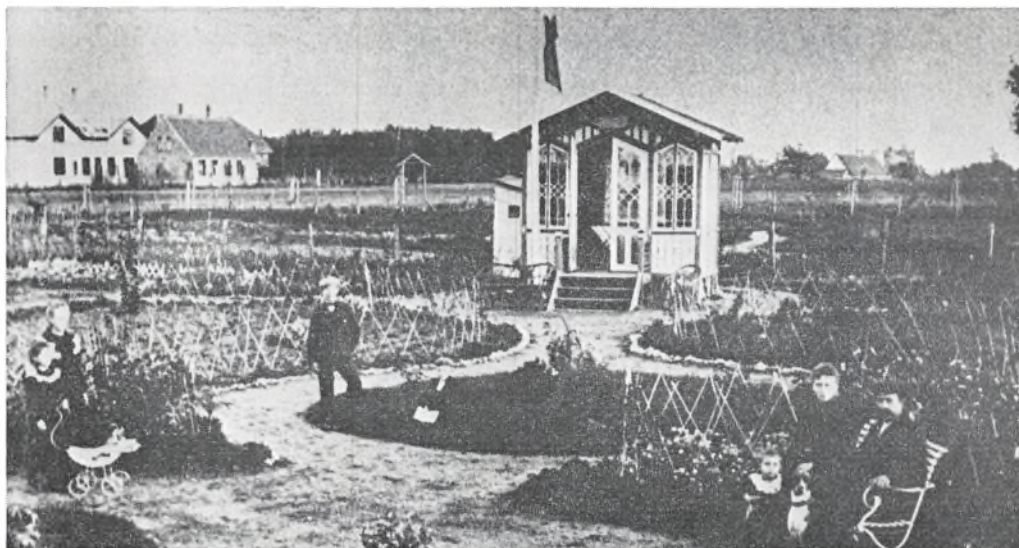
Går vi nu ind i det areal, der i dag udgør „Gudekvarteret“, så finder vi have-selskaberne „Ydun“ og „Ymer“, begge ved Nyvangsvej og begge oprettet i 1918. De havde ved starten henholdsvis 24 og 18 parceller. Yduns var de mindste på 1900 kvadratalen, mens Ymers var på 2200 kvadratalen. Prisen var ens for begge selskaber: 50 øre pr. kvadratalen.

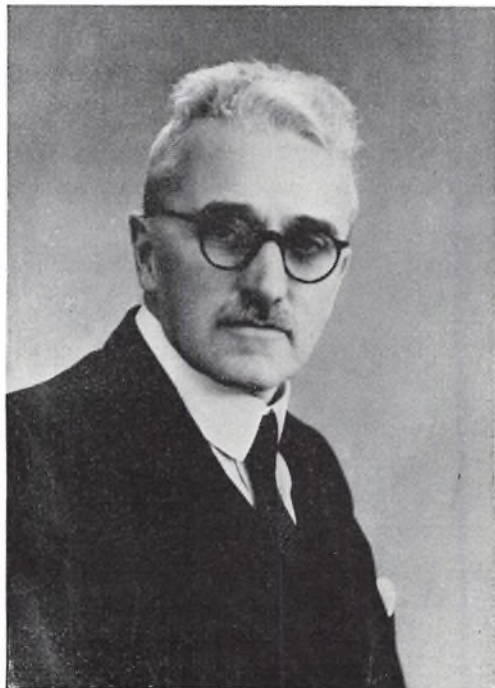
Man kan godt sige, det var disse to have-selskaber, der var oprindelsen til „Gudekvarteret“, idet det var dem, der først afgav navn til veje, altså Ydunsvej og Ymersvej, der i forlængelse af hinanden forbinder Gl. Hobrovej og Mariagervej, delt omtrent på midten af Nyvangsvej. Disse to veje blev navngivet af byrådet allerede i 1934 sammen med den lidt nordligere parallelt løbende Frejasvej, der

dog ikke har sit navn efter et have-selskab.

Dermed var altså grunden til „Gudekvarteret“ lagt, selv om man skal helt frem til krigens tid, før byrådet begyndte at navngive øvrige veje i kvarteret. I 1940 havde byrådet som så ofte før en sag om gaders og vejes navngivning til behandling. Der var nedsat et særligt udvalg vedrørende navngivningen, og det havde anmodet hvert enkelt byrådsmedlem om at fremkomme med ønsker og eventuelle ændringsforslag til et allerede fremsat forslag, inden en ny drøftelse fandt sted. Der indkom kun ét ændringsforslag, nemlig fra direktør Fr. Würtzen, men det var til gengæld ret omfattende. En detalje i det var navnene fra den nordiske mytologi, og det hedder i udvalgets bemærkninger til ændringsforslaget bl. a., at udvalget ikke har noget at indvende mod en

*Haven 'Alfa' – en af de først anlagte under Kolonihaveforbundet i Randers.
Billedet er fra 1905, og ejeren, malermester Anders Nicolai Knudsen og hustruen, Mette Marie, ses til højre i have-sofaen.*

*Direktør Frederik Würtzen
var formand for kirkekomiteen, som stod bag
rejsningen af Sct. Clemens kirke,
men også manden, der holdt på 'de gamle guder'.*

gruppe omfattende navne fra den nordiske mytologi, „idet disse navne bør fastholdes under hensyn til de allerede eksisterende navne i kvarteret“.

Her må det altså være det kommende „Gudekvarter“, man tænkte på, idet tre veje – Ydunsvej, Ymersvej og Frejasvej – jo allerede var navngivet 16 år i forvejen.

Man kan heraf slutte, at det var direktør Würtzen, der var den egentlige ophavsmand til „Gudekvarteret“. Men ingen vil beskyldte ham for at have en hedensk indstilling – tværtimod var han et kendt

navn og en fremtrædende personlighed i kirkelige kredse.

Der er som nævnt adskillige byer med gader og navnlig veje navngivet efter Nordens guder, men næppe nogen by har så stort et „gudekvarter“ som Randers. Vi behøver ikke at bevæge os længere væk end til Spentrup for at finde et sådant kvarter, der endda er så stort, at det tæller 15–16 mytologiske navne, deraf endda flere, som man ikke har benyttet i Randers.

Det gudenavn, man oftest træffer på rundt om i Danmark, er Freja; ikke færre end 49 byer har en Frejasvej. Tæt efter følger Baldersvej, som findes i 47 byer. Derfra er der et spring til det tredje almindeligste navn, Ydunsvej, som findes i 26 byer. Kun to færre, altså 24 byer, har en Heimdalsevej, mens 20 byer har en Ægirsvej. Vølundsvej finder man i 14 byer, og veje med navne efter Fenris, Hermod og Vidar findes i 11 byer. Mimørsvej følger lige efter, repræsenteret i 10 byer, Friggsvej finder man i 9 byer, og i lige så mange findes Midgårdsvej, mens Mjølnersvej findes i 8 byer. Få byer har gadenavne som Sleipnersvej, Valhalvej, Ymersvej og Asavænget, og ingen anden by end Randers har en Rindsvej.

Det sidste forhold kan måske skyldes, at Rind ikke er særlig kendt i vore dage. Ja, hvem var Rind egentlig?

Rind var en jættekvinde, moder til Odin-sønnen Våle, der skulle hævne sin halvbroder Balders tragiske død. Hos Saksen er Rind en jordisk kongedatter fra Rusland, som Odin kun ved list og trolddom får i sin magt.

Ser man på enkelte navne i „Gudekvarteret“ for at klarlægge, hvad de dækker over, vil de kunne inddeles i steder, guder (aser), gudinder eller kvindelige guddomme (asynjer), jætter (jættekvinder er der ingen af) og endelig dyr og genstande.

Af steder er allerede omtalt Midgård. Derudover er der Asavænget med klar relation til guderne (aserne), uden at man derfor tør påstå, at det var her, guderne boede, med mindre man sætter Asavænget lig Asgård, der var gudernes bolig. Endelig er der Valhal, de dødes hal, det sted, hvor Odin samlede de faldne kæmper til gæstebud og kampe. Den mægtige gildehal havde 640 døre, og gennem hver af dem kunne gå 960 krigere på én gang.

Guderne er i flertal i kvarteret. Taget i bogstavorden møder vi først Balder, Odins søn med Frigg, uskyldens rene gud, der fik så sørgelig en skæbne. Hans mor havde taget alle ting i ed på, at de ikke ville skade Balder, undtagen misteltenen, som hun syntes var for ungt et væsen til at blive taget i ed. Aserne morede sig nu med at skyde og hugge og kaste sten efter Balder, sikre på, at intet kunne skade ham, men ved Lokes onde list blev Balder dræbt af en pil, fremstillet af en gren af misteltenen, eller som Saxo siger: Af et sværd, kaldet Mistilteinn.

Hejmdal, den hvide as, var på underfuld måde født af ni møer – regnbuens ni farver. Han var i besiddelse af ganske særlige egenskaber. Han behøvede mindre søvn end en fugl, han kunne se lige godt nat som dag, hundrede mile frem, han kunne høre græsset gro på jorden og ul-

den på fårene, og når han blæste i sin lur, Gjallarhorn, kunne det høres i alverden. Alle disse egenskaber bevirkede, at han blev udset til at være gudernes vogter. Han sad ved himlens rand og vogtede broen Bifrost (regnbuen).

Hermod, en Odin-søn, kendt som „den raske“, var gudernes sendebud. Han red forgæves til Hel for at få Balder tilbage.

Uller var søn af Sif og stedsøn til Thor. Han var en dygtig bueskytte og skiløber, og ingen kunne kappes med ham i disse idrætter.

Der er også et par jætter i „Gudekvarteret“. Den klogeste af alle jætter var Mimer, der vogtede visdommens kilde, Mimerbrønden. Her satte Odin et øje i pant for at komme til at drikke af vædet for derved at få del i jættens dybe visdom.

Ymer var stamfader til alle jætterne. Af hans krop skabte guderne himmel, jord og hav. Han fik sin næring fra de fire mælkefloder, der strømmede fra koen Audhumlas yver.

Vidar, Odins søn med jættekvinden Grid, kaldes den tavse, og han er den stærkeste gud efter Thor. Ved Ragnarok hævner han Odins død ved at dræbe Fenrisulven. Ægir er havjætten, havets gud.

Af asynjer har „Gudekvarteret“ følgende:

Frigg, der var Odins hustru og moder til Balder. Freja er kærlighedens og frugtbarhedens gudinde, og endelig er der Ydun (eller Idun), vogteren af de gyldne æbler, som giver guderne evig ungdom.

Der er et par navne, som falder lidt uden for den egentlige mytologi. Yrsa var datter af Saxerdronningen Oluf og skjoldungen Helge. Hun er sagnkongen Rolf

Krakes mor. Vølund er den geniale smed, der trællebindes af kong Nidud, over hvem han tager en frygtelig hævn.

Som allerede nævnt ligger de to gader Odinsgade og Thorsgade helt uden for „Gudekvarteret“. Odinsgade i den sydlige del af byen fik sit navn allerede i 1913, egentlig opkaldt efter den private spritfabrik Odin, der lå dér på stedet. Thorsgade hed oprindelig Ladegårdsgade, fordi den var forbindelsesvej til de mod øst liggende ladegårde. I 1931 anmodede gadens beboere om at få navnet ændret, idet de faldt navnet Ladegårdsgade odiøst – med mindelse om „at komme på ladegården“ (fattiggården). De foreslog i stedet navnet Thorsgade, da bryggeriet Thor ligger i denne gade, og byrådet fandt det ikke uberegtiget at give gaden dette navn, da Thor netop i juli 1931 fejrede 75 året for sin oprettelse.

I Spentrups „gudekvarter“ forekommer som nævnt flere navne, som ikke findes i det tilsvarende kvarter i Randers, således Modesvej (Mode var søn af Thor og Sif) og Magnesvej (Magne var ligeledes søn af Thor, men med jættekvinden Jarnsaxa). Man er ikke vejet tilbage for at opkalde en vej efter Loke, der jo voldte så mange ulykker, og endelig har man navne som Skjold, der af Snorre nævnes som Odins søn, og Gefion, jættekvinden, der var gift med Skjold.

Allerede heri er et par tips, og den nordiske mytologi rummer jo talrige andre muligheder, hvis „Gudekvarteret“ i Randers skulle udvides. Men det lader sig nok ikke gøre, for der er allerede kommet andre „tema-kvarterer“ til, som har lukket „Gudekvarteret“ inde.

Ymersvej – typisk villavej – set mod øst fra Nyvangsvej.

Ydunsvej, Ymersvej og Frejasvej er de ældste veje i 'Gudekvarteret'.

Underneden: skiltet med et navn, som måtte kunne få selv gamle nordboere til at føle sig hjemme i Randers

Foto: Johs. Sylvestersen.

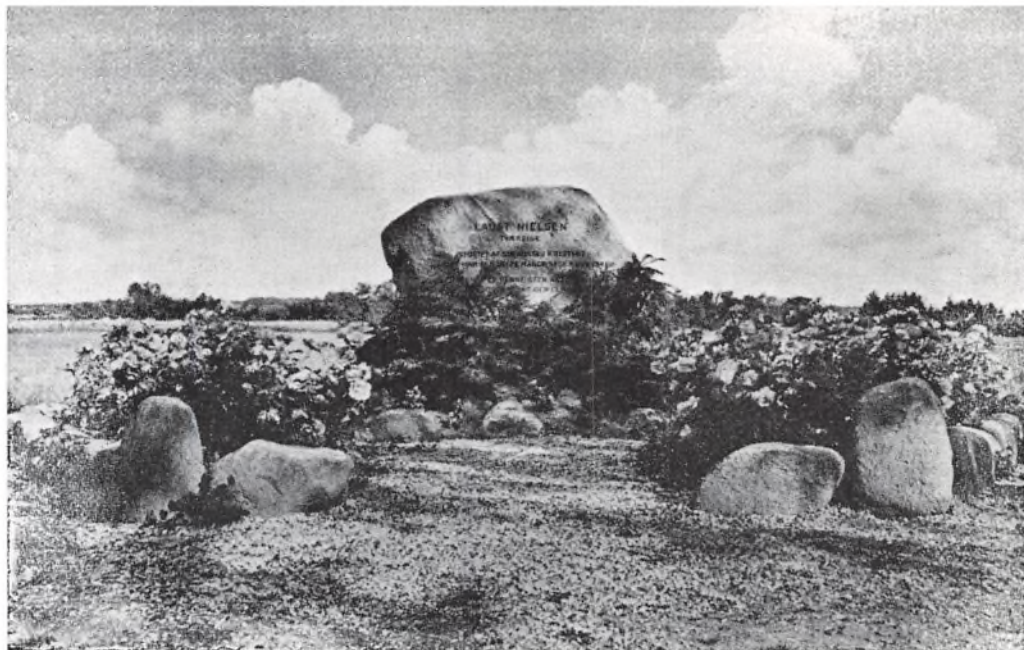

Ydunsvej set i vest-østlig retning fra Gl. Hobrovej. Bygningerne på begge sider af vejen er 'Kronjyden' Randers Stentøjsfabrik A/S. Bygningen th. tilhørte oprindeligt firmaet 'Danpo', men blev i 1977 taget i anvendelse til færdigproduktion af stentøj. En dygtigt ledet og ekspanderende virksomhed med tilknytning til Bing & Grøndahl.

Frejasvej med blokkene tilhørende Randers Boligforening af 1940.

'Den kloge mand' Laust Nielsens mindesten umiddelbart efter afsløringen i 1956.

Den kloge mand i Auning

*Af Ejnar Thuesen Johansen,
bogtrykker, Auning*

Når man i den østlige udkant af Auning fra hovedvej A16 drejer mod syd ad Ndr. Fælledvej, ses ca. 100 m fremme en 9 tons tung granitsten i dimensioner 2,5x1,5x1,5 m med følgende inskription:

LAUST NIELSEN

*Støttet af sin hustru Kristine nåede
han at hjælpe mange syge menne-
sker.*

*I Taknemlighed er denne sten rejst
på hans 89-års fødselsdag den 13.
maj 1956.*

Denne stens placering midt i de store idrætsanlæg ved vejen ud til Tværsige er rejst over „Den kloge mand“ i Auning af de tusindvis af taknemmelige mennesker – ikke alene fra hele landet, men også fra patienter syd for grænsen og de skandinaviske lande. Det er formodentlig det eneste sted, hvor en mindesten er rejst over „en klog mand“, så det må forstås,

at her var virkelig et menneske, der i kraft af sin livsgerning havde gjort sin by og egn så berømt, at et minde over ham skulle være kendt for kommende slægter.

For nærmere at understrege „den kloge mands“ betydning for sine medmennesker kan citeres følgende vers, plukket ud fra sin helhed i en hyldestpublikation på hans 70-års fødselsdag:

„Fra Grenen indtil grænsen, fra vester og fra øst, / fra Jyllands gule klitter og Sjællands blomsterkyst, / fra rigmandshjem det fine, fra lavest bondevrå / mod sot og syge alle til Tværsige lader stå.“

Digtet er iøvrigt med signatur „IK“, hvilket er initialer for en anden af Aunings kloge mænd – om end i en anden retning –, nemlig poeten, førstelærer I. K. Rasmussen, der virkede ved Auning søndre skole i dette århundredes første kvarte sekel.

Mange af tidens „kloge“ mænd og koners berømmelse er vel nok mest forbundet med en vis form for tro – og for århundreder siden endnu mere med overtro. For den kloge mand – Laust Nielsen, Tværsgige ved Auning, kan dog kun benævnelsen „tiltro“ påhæftes, og da kun som virkning i psykisk retning, når en patient som også i alle andre tilfælde har vilje, styrke og en indvendig tro på helbredelse. Når udtrykket „tro kan flytte bjerge“ ofte er anvendt, må det da også være kendetegnende, at tro virkelig har indflydelse i alle mulige af livets skæbner.

Hvem var da denne „kloge mand“ Laust Nielsen –

Hvad udrettede han –

Hvorfor blev han så berømt –

Hvor havde han sine evner fra –

Hvilket livssyn havde han iøvrigt –

Hvorfor føler jeg mig berettiget til at omtale ham?

Hvem han var, – ja, han så første gang dagens lys en forårsdag i maj 1867. Han var ligesom så mange andre berømt heder født på et fattigt husmandssted. Hans hjem lå i Sparkær i Nordvestjylland. Hans far døde, da Laust var 15 år, og som ældstlevende af en større børneflokk måtte han derfor tidligt påtage sig ansvaret for moderens og de mindre søskendes udkomme.

I 1894 blev han gift med Kristine, der var kommet „øster fra“, nærmere betegnet egnen omkring Tjele. Efter 7 års ophold på hjemegnen flyttede familien til Djursland, hvor de senere forpagtede Tværsgigården ved Auning. Da en søn i

1925 overtog forpagtningen, købtes det nærliggende husmandssted, – måske ikke så meget for at nyde deres otium, men vel mere for at få tid og kræfter til at udøve den livsgerning for sine medmennesker, som han havde både evner, mod og lyst til, – ja, ligefrem følte sig kaldet til.

Dette dengang fredfyldte og isolerede sted blev i de næste ca. 30 år ihvertfald

Laust Nielsen og hustruen Kristine udenfor deres hjem, han i den hvide kittel, der som en hvilken som helst anden uniform giver indtryk af mandens bestilling.

ikke så isoleret mere. Dag efter dag – eller snarere nat efter nat (for LN havde konsultationstid fra kl. 5 morgen til middag) – kørte biler og andre trafikmidler i tusindtal fra alle egne af landet til Tvær-sige, – ja selv fra udlandet fandt man her-til. På området, der ligger umiddelbart vest for jernbanelinien midtvejs mellem Auning og Pindstrup, kunne man ofte ved sol-opgang tælle op til et halvt hundrede biler med ventende patienter på den til formå-let udlagte græsmark. Når dertil kommer, at 2–3 udlejningsbiler i Auning næsten kunne leve af at køre i pendulfart mange gange daglig fra stationen til Tvær-sige, forstår man bedre et udtalt ønske om at få etableret et trinbrædt ved Tvær-sige, – men dette frarådede LN af hensyn til de lokale folk, der havde erhverv med bil-kørsel. Alligevel skete det, at flinke tog-førere – selvfølgelig også tidligere pati-enter – stoppede ud for Tvær-sige, så pas-sagerer kunne komme af eller på. Men i alle tilfælde gav toget ved hver forbikør-sel sit kendte signal som en hilsen og måske også tak for, at LN skaffede jern-banen så mange passagerer, at en påtænkt nedlæggelse af persontrafikken derfor ikke var aktuel, så længe stedet var så meget besøgt.

HVAD VILLE DE MANGE MENNESKER DER?

Jo, for her boede jo Laust Nielsen, hvis virksomhed som naturlæge var kendt vi-den om. Dette gode rygte bidrog ikke mindst lægestanden til at sprede. – Amts-lægen skrev i 1934 i sin årsberetning bl.a.:

Også dette utraditionelle trafikmiddel blev taget i brug til transport af patienter, som søgte 'den kloge mand'.

„Mange såkaldte mænd og koner har i årevis udøvet deres virksomhed, – men de såvel som chiropraktorerne stilles ganske i skyggen af tidens „Vidundermand“, som bor i et afsides kær nær Auning; men hvortil folk strømmer i almindelige biler og rutebiler ... hans virksomhed er meget udbredt, og han nævnes i alle medicinalberetninger“ (citat slut). Selv Aunings da-værende læge, dr. Mussmann, kunne ac-ceptere sine patienters konsultation hos LN og sluttede da også selv sine sidste år med at søge bistand her. En kendt syge-husoverlæge i amtet anbefalede ligefrem sine egne håbløse og opgivne patienter at forsøge sidste chance hos Laust, – og mange af disse overlevede længe trods læ-

gernes ellers negative dom. Daglig sås da også biler med lægemærket holdende i køen. Ja, som Kristine med en vis stolthed ofte udtrykte: „Her kommer mennesker fra alle samfundslag, for sygdom er jo hvermands herre“.

Et andet virkningsfuldt reklamefremstød fra lægestandens side var den dag, da der af retslægerådet krævedes sigtelse rejst mod LN, fordi han ikke sagde nej til at hjælpe en alderdomssvækket mand af med nogle nervelidelser ved massage. Uheldigvis led samme mand af en ret fremskreden hjerteforkalkning, og uheldigvis skete det, at manden døde udenfor Laust Niensens dør. Sligt er også sket i lægernes venteværelser, men her er det jo lovligt, – det er det imidlertid ikke hos en klog mand. Retssagen og den megen presseomtale heraf over det ganske land gav en endnu større tilstrømning til Tværsige end tidligere, – for en sådan mand må det være værd at konsultere.

Fra tidligere nævnte festskrift i 1937 bør citeres et uddrag af en artikel, skrevet af redaktør J. Nørgård, Aars: „Her er stedet på kæret, som mennesker i tusindtal vil mindes til deres sidste stund. Vi vil mindes de velgerninger, her er øvet, – den medfølelse, hjertelighed, gæstfrihed og hjælpsomhed, der er strømmet os alle i møde – uden hensyn til stand og klasseforskel og uden hensyn til spørgsmålet om, hvad der blev ydet til gengæld. Der kommer en dag, da denne samaritanergerning iflg. naturens orden ikke mere kan blive øvet her. Men fra den dag bør der ved Tværsigevejen rejses en bauta, der kan fortælle kommende slægter, hvilke

mennesker her engang har levet, og hvad der er udrettet“.

HVOR HAVDE HAN SÅ DISSE EVNER FRA?

Fra barnsben udstråede fra ham en kærlighed og respekt for alt levende, – både naturen, dyr og mennesker, – talentet fødtes med en stærk psykologisk sans og en finfølelse i fingrene, som af mange forenedes med overtro. Hans opfattelse var, at når mennesker opstår af jord og igen bliver til jord, er det da naturligt, at jorden også frembringer planter, der er i stand til at helbrede os. Kristine tilføjede overfor uvidende: „De helbredende planter gror ved hvermands dør, men der er ingen, der ser dem“. Når mennesket uden består af kød og blod, er det ikke mærkeligt, at en uhæmmet blodcirkulation er den vigtigste betingelse for at befinde sig godt, hvorfor massage kan helbrede lammede og svækkede steder.

En journalist spurgte engang, om han havde læst sig til noget, og fik følgende svar: „Man kan læse *om* noget, men ikke *til* noget“. På spørgsmålet om han behandlede alle slags sygdomme, var svaret: „Hvis det ligger udenfor mit område – f. eks. hysteri – så sender jeg vedkommende hjem igen med det samme“.

Fra ungdomsdagene havde Laust selvfølgelig studeret meget i alle lægebøger og videnskabelige værker, – og selv om det daglige udkomme var småt, tillod han sig alligevel at købe og læse disse skrifter, når

de blev falbudt. Det kan fortælles, at parret engang skulle besøge familien ved Tjele, og da der undervejs var ophold i Randers, fandt Laust i en boghandel nogle bøger, der omhandlede helbredelse af sygdomme. Tilbuddet kunne han ikke stå for, men så var rejsepengene til det endelige mål sluppet op, og kun returbilletten til Auning var i behold, hvorfor rejsen gik tilbage igen uden familiebesøg.

HANS LIVSSYN SPÆNDTE VIDT

Mange andre interesser optog Laust Nielsen stærkt, og særlig, som der står i hans yndlingssang, Mads Hansens „Jeg er en simpel bondemand“, at kæmpe på åndens grund for fædreland og sprog. For yderligere at karakterisere hans livsgerning citeres netop følgende fire vers af det tidligere af IK nævnte digt:

„FRA GRENEN INDTIL GRÆNSEN“

Af førstelærer I. K. Rasmussen

For afholdssag og skydning og ungdomssport og sang,
og videnskab og agerbrug med mer han gik i gang, –
i medbør som i modvind Kristine bi ham stod,
hun tro'de altid på ham og ranked tit hans mod.

De frydedes i hjertet ved livets herlighed,
men følte harm og smerte, når livet brødes ned.
Var dyr det – eller blomster, de vanded sig derved,
men allermest dog, når det var mennesker, der led.

Så undte sig Laust Nielsen ej ro og ikke rist,
thi hjælp der måtte ydes mod pine, sår og brist.
Så tog han ned fra hylden vel mangen foliant,
sog ude i det fri han vist oftest midlet fandt.

Så miksede han salver og dråber nok så snildt,
så gned han stive lemmer – de smerter at få stilt,
fik vredne ting i led, vasked sår og heled brud,
og mismods onde ånder dem drev med flid han ud.

Ja, han virkede for afholdssagen, elskede sang, interesserede sig for religiøse tanker, instruerede og deltog i dilettantforestillinger, var aktiv skytte, hans kærlighed og

støtte til ungdom og idræt var helt enestående. Auning Idrætsforenings udøvere kunne alid hurtigt blive de opståede sportskader kvit, det sørgede LN for. Det præg-

tige hjem på Tværsige har altid været åben for sportens folk selv udover de „officielle lukketider“. Når uheld var sket ved sport, var svaret altid: Kom med det samme, – og dagen efter boltrede den tilskadekomne sig på sportspladsen, som ingenting var sket.

HVORDAN KOM JEG TIL AT KENDE OG BEUNDRE LAUST?

Mit første kendskab – omend det var lidt i negativ retning – fik jeg som 5–6 årig, da mine forældre havde en gård, som ligger midtvejs mellem Auning by og Tværsige. Dengang førte lige her forbi en cykle- og gangsti, som byens arbejdere benyttede til moserne, men også Tværsige-familierne benyttede samme, når man havde ærinde til byen. Her så jeg for første gang LN spadserende i sorte fedtlæderstøvler, forekommende meget hjulbenet, – og for barnet lignede han i ansigtet mest af alt en trolld, hvilket mine lidt ældre søskende da også skrækindjagende bekræftede for mig, at han var.

Et par år senere, sidst i tyverne, pådrog min far sig en omfattende skægeksem, som LN efterhånden fik helbredt, og på min fars tilbud om honorar fik han det svar: Jeg ved, der omkring din gård er mange skarntydeplanter og brændenælder, og du har jo også en del børn. Kan du sætte dem til at samle skarntyder og rødder fra brændenælder til mig, så er det rigelig betaling, – for så har jeg til at lave salve af til mange andre med tilsvarende lidelse. Vi børn var vant til kæft, trit og retning, så mens vi dagen igennem fik fyldt nogle

sække med det ønskede, tænkte vi alligevel inderst inde „Salige ere de enfoldige osv.“.

I min ungdom som aktiv idrætsmand og senere kombineret med lederhverv gav mig mange kontakter til „den kloge mand“ både på kammeraters og egne vegne. Selv havde jeg en ofte tilbagevendende pinefuld forvridning i min højre ankel, – og gentagne gange har han ved nogle få tryk og lidt massage helbredt skavanken, så fodboldspillet kunne fortsættes.

Senere lammede en rygskaide mig totalt fra brysthøjde til tåspidserne. Da ingen lægemidler hjalp, og jeg heller ikke kunne tjene til det daglige brød, blev jeg båret ud i en bil og derfra igen lagt ind på brikken hos Laust. Efter en lille times massage og andre underlige gerninger, der gjorde forbandet ondt, – kunne jeg selv gå ud i bilen og ved hjemkomst tage fat på arbejdet til langt ud på aftenen uden særlige gener.

Forinden var jeg dog ved en anden lejlighed blevet vidne til Laust Niensens helt fantastiske psykologiske sans og medfølelse. Min kone og jeg havde en lille pige med en bygningsfejl omkring hjernen og dermed uhelbredelig syg, hvilket vi nok ligesom andre forældre i lignende situationer ikke ville tro og acceptere om vore børn. Efter et par års undersøgelser og indlæggelser hos forskellige læger, professorer og hospitaler, mente vi stadig, at intet forsøg måtte undlades, – altså også konsultation hos „den kloge mand“. En aftale kom derfor i stand med besked om besøg kl. 16, når der var roligt og ryddeligt på Tværsige, – jeg vidste, at tidspunktet var så usædvanligt, at dette højst skete

*'Lægeboligen' i Tværsige, til hvilken utallige søgte for at finde hjælp.
Billedet er taget under besættelsen.*

en gang om året. Da vi for første gang ikke så Laust i sin kendte hvide kittel, men derimod i en sort, kunne jeg ikke undslå mig for at spørge hvorfor? Svaret var: „A æ sikker po, hon hår sit hwi' kitler nok i hinne bette lyw“. Vi satte os roligt ned med datteren mellem ham og os, og efter et kvarters tid havde han fået barnets tillid så meget, at han kunne få lov at røre hende og uden protest stryge hende ned ad nakken og ryggen. Bevæget fortalte Laust os da, at her kunne han ikke helbrede, – men da de mange lægebesøg samtidig havde gjort hende til et nervevrag, så han ligefrem tydeligt kunne mærke utallige fremtrædende nerveknopper under huden ned ad ryggen, foreslog

han og underviste min kone i, hvordan hun ved let massage, og kun når barnet havde tillid dertil, nok kunne lindre nervebelastningen en smule. Vi var herefter overbeviste om, at hendes helbredelse ikke var mulig.

FAMILIENS MÆRKEDAGE ... OG SANG

Da både min kone og jeg var medlem af det stedlige sangkor, og måske var lige så begejstret for sang som Kristine og Laust, knyttede det os også nær sammen både ved forskellige sangstævner, men allermest ved de mange familiefester: 75 - 80 - 85 års fødselsdage, guldbryllup og diamant-

Musik, sang og flaghejsning på en mærkedag.

bryllup på Tværsige, hvortil det var en fast tradition, at sangkoret fuldtalligt mødte op kl. 5–6 i den skønne forårmorgen og „vækkede“ parret med korsang, – først „Morgensang af elverskud“, derefter flag-sangen, mens dannebrog gled til tops, – og senere ved morgenbordet – næsten udelukkende forbeh. sangere – endnu flere sange og salmer, – ja, vi kan sige med Grundtvig: Som det de ville ej med kongers bytte.

LAUST NIELSEN VAR EGENTLIG EN SLAGS „ROBIN HOOD“

Man kunne vel godt have tænkt sig, at den gerning, som han udrettede, kunne have gjort familien meget velhavende, men også i dette tilfælde fik man klart syn for de menneskelige livssyn. Hvis det var velhavere og mere ukendte, han helbredte, så fik de virkelig også lov „at spytte i bøs-

sen“, men hvis han erfarede om en patients dårlige økonomi, var det lokalbefolkningen eller var det ungdom – især den idrætsudøvende og fremadstræbende – var det aldeles umuligt at få lov til at honorere helbredelsen. Der kendes eksempler på, hvor den slags patienter havde lagt en seddel i eller på den berømte tørvekasse, som var siddepladsen i køkkenet, der fungerede som venteværelse, – hvorefter den kom retur til rette vedkommende dagen efter med posten. Hvis han skønnede – selv for ham ukendte personer, at den sociale og økonomiske nød var den væsentligste årsag til lidelsen, kunne vedkommende godt risikere at få stukket en hundredlap i lommen til hjælp for helbredelse. Selv har jeg aldrig kunnet få lov at honorere hans hjælp, men skulle jeg til gengæld gøre ham en tjeneste, var det kun muligt mod fuld betaling. Når der iøvrigt

skulle bruges tryksager, skulle jeg møde kl. 17 og spise aftensmad i lysthuset sammen med de to gamle. Menuen bestod af en stor snaps, hjemmebagt franskbrød med ægte bihonning og en kop te af ubestemmelig konsistens. På nær første ret blev jeg så budt på det samme festmåltid, – for som LN sagde: Du ved jo nok, at jeg er afholdsmand og derfor ikke må nyde spiritus, men tag dig een, når du kommer hjem, det er godt for dit helbred.

Ved disse samtaler i lysthuset blev jeg også vidne til Laustes interesse for at beskytte og værne om gamle ting, og her skal særlig fremhæves, at den gamle fane fra Skytteforeningens start i 1867 var det mest elskede klenodie.

MEN ALT FÅR JO EN ENDE, OG DET GJORDE HANS LIV OG VIRKE OGSÅ

I vinteren og foråret 1955 var det ligesom Laust blev mere fjern og skrantede lidt, og efter få dages sygdom døde han en måned før sin 88-års fødselsdag og nogle måneder efter parrets diamantbryllup. Det blev den største begravelse fra Auning kirke nogensinde og vil sikkert også vedblivende være det. Fra det tæt-pakkede kirkerum og våbenhus hørte iflg. dagspressen op mod 1000 mennesker gennem højtaler den kirkelige handling på selve kirkegården. Pastor Bielefeldt talte ud fra Davids 36. salme, hvorover B. S. Ingemann har bygget „Til himlene rækker“. Sangkoret medvirkede selvfølgelig også i kirken med Ingemanns „I Østen stiger solen op“ og Jeppe Aakjærs „Stille hjerte sol går ned“.

ET MINDE BØR REJSES

Ved det efterfølgende mindesamvær på Auning kro blev fra alle sider spontant udtrykt ønsket om at rejse et minde for „Den kloge Mand“. Til at forestå denne opgave nedsattes en komité med direktør Johs. F. la Cour, Pindstrup, som formand, der straks tilbød at skænke grunden, hvor stenen står. Som det eneste nulevende komitémedlem føler jeg således en forpligtelse til stadigvæk at værne om dette minde og forsøge bevarelsen heraf, bl. a. ved nærværende livsskildring.

Efter en del undersøgelser og normale forhindringer – (forøvrigt havde Kristine nogle måneder efter også fundet sit sidste hvilested) var man klar til indvielsen på 89-årsdagen i 1956. Afsløringen foretoges af la Cour, hvorefter den lokale dobbeltkvartet sang – vel nok en af de smukkeste sange, der findes, andante fra operaen Leonora Christine:

Der er tre hjørnestene
at bygge på om hus skal stå,
vil trængsler sig forene, –
og styrter alt i gruset ned:
TROEN og HÅBET og KÆRLIGHED.

EFTERSKRIFT

Med Laust Nielsen var en folkets mand – en mand af folket gået bort, men hans minde vil leve videre i kommende slægter. Fædre og mødre vil berette for deres efterkommere, at netop denne kloge mand var skyld i, når man hurtigt genvandt sin forlighed, blev udslet kvit eller på anden måde fandt nåde for hans barmhjertige gerning – og alt sammen „med lige værdighed fra borg og hytte“.

*Den i følgende artikel omtalte kloge mand i Ørsted, Remontius Jensen,
boede i dette beskedne bindingsværkshus.*

En klog mand og hans ildstål

*Af Ejnar Hovesen,
overlæge, Grenå*

I min barndom var Ørsted et sjældent velbevaret og idyllisk landsbysamfund med de gamle gårde og huse i midtbyen og i området omkring den smukke kirke. I de senere år er der på grund af myndighedernes uforstand faret hårdt frem imod disse uerstattelige kulturhistoriske værdier. Det er ikke mere end 10–12 år siden, at der sidst var stort røre for at bevare det fine miljø ved kirken med den gamle skole på bakken og den gamle gyde med Østrups gård og malermester Anton Mortensens hus, som skulle blive den sidste skanse, der faldt. Forøvrigt kan man glæde sig over, at gyden er afbildet i det store værk 'Traps Danmark', og her ser man Anton Mortensens hus til højre i billedet.

Han er født i huset og levede hele sit liv her. Det blev ordnet sådan, at huset først måtte fjernes efter hans død, og han holdt ud længe. Han døde den 21. maj 1975, 91 år gammel.

Anton Mortensen var hele livet ugift. Jeg besøgte ham ved flere lejligheder for at høre ham berette om gamle dage. Der var en egen stemning i de små, lavloftede stuer, som ikke var blevet moderniseret gennem årene, og jeg nød at sidde der sammen med ham og kigge på fotografier.

Huset havde været i slægtens eje siden 1775, da hans tipoldefar købte det. Anton Mortensens moder var ugift, hvorfor han voksede op hos bedsteforældrene. Bedstefaderen hed Remontius Jensen. Han var landpost, men desuden virkede han som 'klog mand'.

Igennem mange år har jeg beskæftiget mig med medicinhistorie, og i de senere år specielt interesseret mig for folkemedicin og overtro. Derfor blev jeg naturligvis luttet øre, da Anton Mortensen fortalte mig om det. Forøvrigt skete det først få år før hans død, og det var nærmest en tilfældighed, at han kom med den spændende op-

lysning. Hvis vi ikke netop var kommet til at tale om åreladning og gamle husråd i folkemedicinen og 'kloge mænd og koner', så havde jeg sikkert aldrig fået det at vide.

Jeg husker så tydeligt vores samtale. Vi havde sludret lidt om emnet, da han på sin stille måde sagde: 'Min bedstefar var faktisk også en slags klog mand'. – 'Hvad siger du, sagde jeg, – det har du aldrig fortalt mig om før.' – 'Nej, sagde han, – det er jo ikke noget, man sådan går og praler af.' Jeg spurgte, om han kunne hu-

ske noget om det, og så fik jeg beretningen.

Bedstefaderen havde selv fortalt ham om sine evner som 'klog mand', og blandt andet havde han sagt, at en 'klog mand' helst skulle have et sjældent og specielt navn. Som allerede nævnt hed han selv Remontius, så den side af sagen må nok have været i orden.

Remontius Jensens speciale var at behandle bylder, og han blev meget benyttet af folk på egnen. Hans behandlingsmetode var helt speciel, idet han anvendte en ovalt

Anton Mortensen foran huset i Ørstedes Gammel-gyde.

formet jernring (– 'ligesom dem vi havde under vore træsko som jernbeslag' –) og en lille flintesten. Når der blev sendt bud efter ham, drog han af sted med sine remedier til patientens bopæl, og det var meget afgørende for behandlingen, at hverken patient eller eventuelle andre tilstedeværende måtte sige noget, mens proceduren stod på. Denne skulle foregå under absolut tavshed. Behandlingen bestod i, at Remontius Jensen med sit jern slog på flintestenen, og alt imens han på denne måde fremkaldte gnister, førte han det frem og tilbage over det syge sted. Heller ikke efter behandlingen måtte der siges noget, idet der skulle være tavshed, indtil han havde forladt stuen. – Jeg kunne ikke lade være med at bemærke, at jeg syntes, det var en lidt tam affære. – 'Ja, sagde Anton Mortensen, – men bagefter kom bedstefar igen, og så fik de kaffepuncher'.

Man vil forstå, at jeg var interesseret i at høre nærmere om bedstefaderens 'instrumenter', og man vil også forstå min overraskelse, da Anton Mortensen siger, at jernet da nok ligger på sin gamle plads i bedstefaderens store hjørneskab. – 'Hvem skulle have taget det?', som han sagde. Hvis der havde været en kvinde i huset til at rydde op og holde orden, ville det nok være blevet fjernet for længe siden, men nu, – til trods for de to menneskealdre, der var gået, siden bedstefaderen for sidste gang havde lagt sine remedier på hylden, så lå de stadig på deres plads i skabet. Der var både flintesten og jern, – ja, der var oven i købet to jern. Han turde ikke med sikkerhed garantere, at flintestenen var den originale. Derimod var jernene helt sikre, dem kendte han så godt.

Anton Mortensen forærede mig både flintesten og jern, og jeg blev meget glad for gaven. Glæden blev ikke mindre, da det viste sig, at de to jern var gamle ildstål (altså en slags fyrstøj) af en type, som kan gå helt tilbage til middelalderen. Der kendes en del fra vikingetiden.

Der er ikke noget overraskende i, at Remontius Jensen som 'klog mand' især tog sig af at behandle patienter med bylder. Det var en overordentlig almindelig sygdom i tidligere tider, og man havde jo hverken penicillin eller andre bakteriedræbende midler til at hjælpe sig med. Hvis man læser om andre 'kloge mænd og koner' vil man gang på gang støde på omtalen af bylder og møde mange forskellige behandlingsmetoder. Her adskiller hans behandling sig fra de sædvanligt anvendte. Den kendsgerning, at der var tale om ildstål, må rent medicinhistorisk give anledning til interessante overvejelser.

Fra andre egne i Jylland har jeg hørt tale om, at man i visse tilfælde har behandlet syge dyr (– det har som regel drejet sig om køer) ved at 'stryge med stålet'. Man strøg hen over dyret med en tynd jernstang, og derefter måtte man sørge for, at jernstangen blev gemt bort et sted, hvor intet menneskeligt øje nogensinde ville komme til at se den.

Første gang, jeg stiftede bekendtskab med denne metode, var igennem en nu afdød håndværksmester. Han fortalte mig, at han engang under reparationsarbejde på en kostald havde bemærket, at en fuge i muren var bredere end de øvrige og at cementen manglede på et stykke. Da han kiggede nærmere efter, lå der en kort jernstang imellem stenene, og hans gamle far

*Siddende tv. med piben: Remontius Jensen i korpset af landpostbude.
Billedet af Ørstedbudene er taget før uniformeringen gennemførtes på landet.*

fortalte så, hvordan den var kommet derind. Den var engang blevet brugt til at stryge syge dyr med og derefter skjult i muren.

I et andet tilfælde hørte jeg af en mand, at man efter at have behandlet nogle syge dyr ved at 'stryge med stål' havde gemt jernstangen i en svær træbjælke. Der var blevet boret et dybt hul, og efter at jernet var anbragt, blev hullet lukket omhyggeligt med en træprop.

Endelig har jeg her fra Djursland hørt om en kvinde, som søgte hjælp hos en 'klog kone' for helvedesild. Behandlingen bestod i, at den kloge kone 'slog stål' over det syge sted. Jeg ville gerne have hørt mere, men desværre var det ikke muligt at få nogen nærmere beskrivelse, da fortælleren – som var datter af patienten – ikke kendte detaljer fra besøget hos den kloge kone.

Er der en forbindelse imellem disse behandlinger, som dog har visse fælles træk? Dette må være et nærliggende spørgsmål. Det må anses for sandsynligt, at udtrykket 'slå stål' betyder at slå ild.

Er det nu jernet eller ilden, der er det væsentligste element? – Her er det, at jeg finder beretningen om Remontius Jensens metode særlig betydningsfuld. Det drejer sig om et regulært ildstål, – altså en frembringer af ild, og der er for mig ingen tvivl om, at det er ilden, som oprindeligt er blevet anset for at have rensende og lægende kraft.

Og dette er interessant.

Troen på ilden som rensende element går meget langt tilbage i tiden, og det ville føre alt for vidt, om jeg i denne forbindelse skulle gå dybere ind på dette spæn-

Anvendelsen af ildstål går langt tilbage i historien. Man anslog dem ved hjælp af flintesten, – her anbragt mellem to stål – eller jernringe til formålet. Ildstål blev også i jernalderen benyttet som amulet, hvilket blev påvist under udgravningen af Hesselbjerg, Hads Herred.

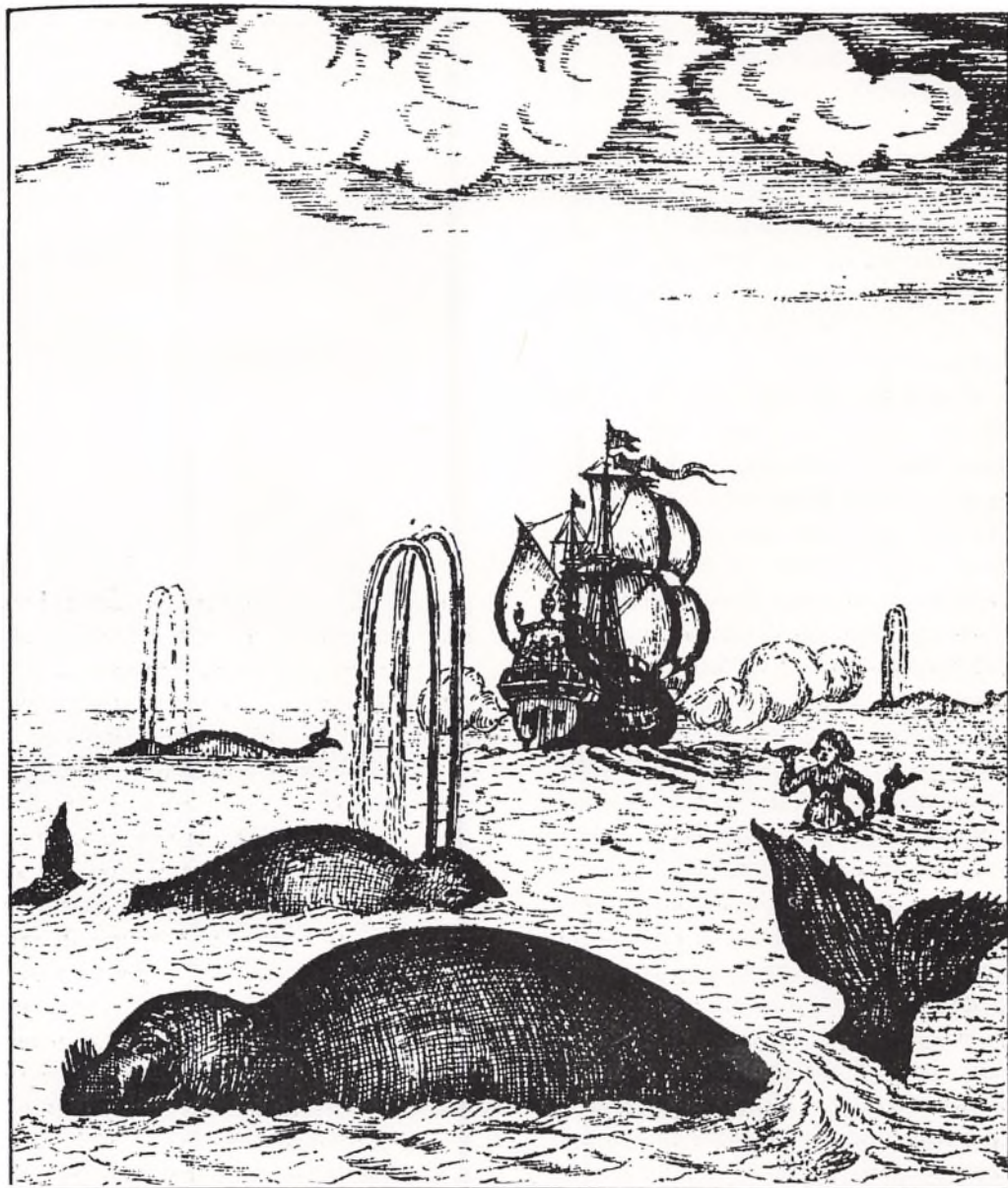

Disse ildstål og flinten blev brugt af den kloge mand i Ørsted. – Tilhører nu artiklens forfatter.

dende spørgsmål. Nævnes skal dog troen på skærsilden og troen på heksebålenes rensende virkning på sjælen.

Remontius Jensen har anvendt sine ildstål hos patient efter patient, og han har utvivlsomt selv troet på effekten af sin behandling. Om han også har tænkt dybere på, hvori virkningen bestod, – det ved vi ikke noget om.

1600-tallet havde også sine 'pålidelige øjenvidner'. Her en tegning af skibslægen J. P. Cortemünde, som fra den danske ostindienfarer 'Oldenburg' så 'en havmand, som havde blålig hud og svømmede med oprejst krop, mens han undertiden bevægede halen.' Havmanden observeredes ud for Kap det Gode Håb i 1672. – Dagbog med tegninger på Det kgl. Bibliotek.

»Vi så en UFO«

*Af Henning Hall,
sognepræst, Randers*

Jubilæer har man for at kunne fejre dem.

Den 13. maj i år var det ti år siden, at FUFOS eller Frit UFO Studium arrangerede sit første offentlige møde, og emnet var 'Flyvende tallerkener – fantasi eller virkelighed?'

Svaret, som foredragsholderen gav, faldt ud til fordel for virkeligheden.

Mellem den lille snes unge, der stod bag arrangementet, var der også medlemmer af FDF. De kendte præsten ved Lindvangskirken på Frederiksberg. 'Ham snakkede man med og aftalte, at FUFOS gratis måtte låne lokaler i menighedshuset hver tirsdag aften. Der var dels tale om mindre lokaler til studiekredse og en sal til større møder', hedder det i et jubilæumsnummer af 'UFO Aspekt'.

Den rummelige folkekirke gav dermed husly til en bevægelse, der er andet og mere end ungdommeligt fantasi. UFO-troen har flere tusinde tilhængere landet over, og at interessen er voksende spores

gennem stigende oplagstal på tidsskrifter, som beskæftiger sig med uidentificerede objekter. En Gallup-undersøgelse viste i 1977, at mere end halvdelen af alle amerikanere fæster lid til UFO-rapporterne, og at omkring 15 millioner mennesker alene i USA mener at have 'set noget'. Hemmeligholdelse af nyheder er en højt udviklet kunst i Sovjetunionen, og det gør det nemmere for de mange, som tror på de flyvende tallerkener, at føle sig forvisset om, at de officielle benægtelser ikke betyder noget som helst. Her i landet rapporteredes 1271 objekter ved 705 observationer i 1959. 76 % af observationerne var bevidnede af andre end rapportøren. Det er Bendix Bendixen, som i bladet 'Flyverhjemmevernet' har foretaget en statistisk bearbejdning af samtlige observationer, der fortæller, at 41 % af disse kan stedfæstes til Jylland, 33 % til Fyn og øerne, 22 % til Sjælland, og 4 % til resten af landet. En aften i juni indkom fra hele

landet godt 40 observationer, og ved hjælp af disse var det, tidsfaktoren taget i betragtning, muligt at spore tre forskellige objekters baner. Samme aften rapporteredes i Vesttyskland godt 200 observationer, hvorved fem objekter kunne følges på kursen, blandt andet et, der fløj med en fart af ca. 14.000 km/t, og som foretog en skarp afdrejning. Fra England og Holland indløb samme aften efterretning om adskillige uidentificerede objekter.

'Også, hvis man ikke selv har set noget, synes jeg ...' skriver Bendixen, 'at statistiske tørre tal, der fra hele verden viser praktisk talt samme billede, må kunne overbevise et par skeptikere. Derfor mener jeg, at UFO'er så afgjort hører hjemme i virkelighedens verden ...'

Bendixen og andre øjenvidner, der kan berette om egne iagttagelser, er, hvad enhver vil anse for pålidelige mennesker. Således foreligger fra 1975 en rapport, hvori politiet fra Holstebro oplyser, at 'et UFO er iagttaget i området mellem Herning og Holstebro.'

Den lysende genstand blev første gang observeret af to motorcykelbetjente, der kørte til nærmeste telefon og indberettede til vagthavende på Holstebro politistation. En patruljevogn blev omgående sendt til stedet, og begge betjente i vognen gjorde samme iagttagelse som kollegerne gennem omkring tre en halv time. De kørte derefter til stationen og skrev rapport. – UFO'et beskrives 'som på størrelse med en almindelig flyvemaskine, oval og med en søjle gennem midten.' Det er fastslået, at der ikke var tale om fly eller andre umiddelbart forklarlige objekter, oplyser politiet. Denne konstatering er foretaget af

flyvestation Karup, hvor vagthavende, ifølge politiet, ligeledes observerede fænomenet.

En forespørgsel til Randers politi har ikke resulteret i tilsvarende journaliserede rapporter. Det betyder dog ikke, at anmeldelser af mystiske himmelfænomener er ukendte. Vagthavende ved ordenspolitiet erindrer, at han inden for det sidste år til halvandet modtog et opkald mellem 12 og 1 om natten. Det var en mand fra Allestrupskovene ved Mariager. Han var pludselig omstrålet af et skarpt lys, som forfulgte ham. Han flygtede hjem og gemte sig i soveværelset til lyset forsvandt, hvorefter han tydeligt rystet alarmerede politiet i Randers. Da lysfænomenet på dette tidspunkt var forsvundet, blev der ikke etableret nogen udrykning, og sagen blev – dens særlige karakter taget i betragtning – ikke medtaget i døgnrapporten.

Denne oplysning svarer til informationer fra FUFOS, der har undersøgt, hvad der måtte være af indberetninger fra Randers politikreds. 'Vi har intet på lager af rapporter fra den egn af landet, som vil kunne bruges, for der ligger ingen beviser, og de kan ikke efterforskes. Desuden er det så småt, at det intet er værd.'

Så sent som 23. juni 1979 kunne Randers Amtsavis dog meddele, at 'en del beboere på Glarbjergvej blev opskræmte, da de i går aftes pludselig observerede det, de mener var en UFO.

– Jeg sad sammen med min søn på terrassen, da lyset i samtlige blokke pludselig forsvandt, fortæller en af beboerne.

– Klokken var vel omkring 23.30, og umiddelbart efter oplystes blokkene af en

RANDERS

Beboere på Glarbjergvej:

» Vi så en UFO over Nordbyen«

RANDERS — En del beboere på Glarbjergvej blev opskræmte, da de i går aftes pludselig observerede det, de mener var en UFO.

— Jeg sad sammen med min søn på terrassen, da lyset i samtlige blokke pludselig forsvant, fortæller en af beboerne.

— Klokkeren var vel omkring 23.30, og umiddelbart efter oplystes blokkene af en kolossal rød-gul lyskegle, som nærmest kravlede op ad væggene.

— Umiddelbart efter fik vi øje

Var det en UFO, som i går aftes ved midnatstid cirkulerede over nordbyen?

Har man blot en smule fantasi, ser man, at et UFO over Randers i virkeligheden var Odins ottebenede best, Slepner, der spogte ... eller var det andre, der gjorde det?

på
son
de
lig
H
tr
je
vi
O
by

02
02

R
get
Ran
indl
pres
Sp
om
14.0
der
nis
n

kolossal rød-gul lyskegle, som nærmest kravlede op ad væggene. Umiddelbart efter fik vi øje på en rund, orange genstand, som cirkulerede rundt i taghøjde. Min søn og jeg blev virkelig bange over det, vi så. Jeg har indtil dato aldrig troet på UFO'er, men det gør jeg nu!

Jeg har aldrig i mit liv været så rædselsslagen.

Også andre beboere i nordbyen, avisen har været i kontakt med, har konstateret mærkelige fænomener den samme aften. I nærheden af Glarbjergvej var der have-selskab, og deltagerne erklærede samstemmende, at der var tale om en rund genstand, som udsendte en rød-gul lyskegle.'

Den 2. juli kan samme avis tilføje, at der lørdag aften for anden gang indenfor få dage blev observeret 'mystiske himmelfænomener på Randers-kanten. Opskræmte mennesker fra flere dele af byen ringede til politiet, men ingen naturlig forklaring var lige for hånden. En af de opmærksomme venter nu spændt på at få fremkaldt en smalfilm, som han tog af aftenhimmelen.'

Billederne svarede formodentlig ikke til forventningerne. I det mindste har de, så vidt mig bekendt, ikke været offentliggjort. Derimod var historien om UFO'et over Glarbjergvej ledsaget af et usædvanligt billede, der var teksten med spørgsmålet: Var det en UFO, som i går aftes ved midnatstid cirkulerede over nordbyen? Avisbilledet forekom imidlertid så mistænkeligt, at jeg rettede en forespørgsel til Amtsavisens cheffotograf Kaj Grosen om billedets karakter og tilblivelse.

Grosen svarede: – Der var naturligvis ingen fotograf til stede, da det skete, og

da jeg heller ikke havde lyst til at tage en tennisbold eller lignende, benyttede jeg fotopapir, gav det lys og sjaskede fremkaldervæske ned over det, og vendte billedet en omgang, så det fremtrådte i negativ. Det er såmænd det hele.

– Er det alligevel ikke en form for manipulation med læserne?

– Jo, jo! Det er da rigtigt. Men det er jo heller ikke forbudt! Iøvrigt siger teksten heller intet som helst om, hvad billedet forestiller. Det viser blot et eller andet 'uidentificeret'.

Så langt Kaj Grosen.

Øjenvidner er dog ikke i tvivl. De fortæller overbevisende om blændende tingester, som oftest sammenlignes med tallerkener, kugler eller cigarer. I middelalderen så man drager på himlen. Senere optrådte blå havmænd eller hvide helheste, som den, der blev set af 'en hob unge folk i Østerbølle. De var samlet i bygsæd i en lade for at drive deres spil om natten, da der kom et hjule med ild udi fra kirken og til samme lade. Da det kom ind i lade, syntes de, at ilden var som en buk, der hoppede på tre ben, og ham kalder de Hel.'

Forfatteren Jacob Paludan skrev i Nationaltidende: 'Man kan formentlig lige så lidt rokke de overbeviste iagttagere, som man kan bortskaffe spøgelse fra menneskers bevidsthed', og Paul Hammerich har i 'En Danmarkskronike' omtalt ti-års jubilæet for den kollektive øjenforblindelse på internationalt plan. Der har man opereret med begrebet flyvende tallerkener siden 1947, og i denne første ti-års periode har det amerikanske luftvåben under-

DØGNRAPPORT for døgnet

fra	Ugedag og dato	kl.
	Lørdag 30/6-79	0600
til	Ugedag og dato	kl.
	Søndag 1/7-79	0600

VAGTHAVENDE: 22 - 06: Gustav Andersen.

2233

UFO'er over Randers.

Flere personer, uafhængig af hinanden, meddeler, at de har iagttaget en UFO, dels over Vorup og dels i kvarteret omkr. Udbyhøjvej. Ole Knudsen, Århus, tlf. 198890 underrettet.

søgt 5.700 tilfælde, hvorefter man lakonisk konkluderer: Der er intet bevis fundet, som bekræfter eksistensen af flyvende tallerkener. Men netop i maj 1957 sendte russerne en raket 212 km til vejrs med en nyttelast på ikke mindre end 2200 kg indbefattet instrumenter og forsøgsdyr. Mennesket selv havde meldt sig på historiens arena som producent af himmelfænomener. Snart efter kunne en forbløffet verden følge Sputniks blinken over nattehimmelen, og siden da er en del af science fiction fabulanterne blevet overgået af en teknologisk udvikling, der satte tyngdeloven ud af kraft.

Alligevel oplever man det overraskende, at der indenfor intellektuelle sovjetkredse cirkulerer adskillige billeder af påståede 'uidentificerede flyvende objekter' over sovjetisk territorium – på samme måde, som der blandt systemkritikerne cirkulerer undergrundslitteratur.

„Det er da kun ganske logisk, at intelligente væsner fra andre verdener gør forsøg på at opnå kontakt med os“, erklæ-

rede en fremtrædende digter for nylig. Han fremlagde nogle amatørfotografier, der viste nogle svagt tallerkenformede genstande, han påstod havde vist sig på himlen over byen Petrozavodsk i den nordlige del af det europæiske Rusland i august sidste år.

Nogle af de, som er kritisk indstillede over for det sovjetiske samfund, og ikke tror på flyvende tallerkener, siger, at den slags rygter skyldes en tillidskrise i forholdet mellem befolkningen og den officielle kommunistiske ideologi. 'Af mangel på enhver form for tro, tyer folk til al slags overtro, fordomme og nationalistiske tendenser', siger skeptikerne.

Hammerich citerer psykologiforskningens førstemand, C. G. Jung, som indsætter UFO-psykosen i dens historiske ramme: 'Ikke blot truer brintbomben, men også den lavineagtige vækst i befolkningstallet med ernæringsproblemer til følge. Det føles – mere end det klart erkendes – at jorden er blevet for lille, og så viser

der sig tegn i himlen, en levende myte startes.'

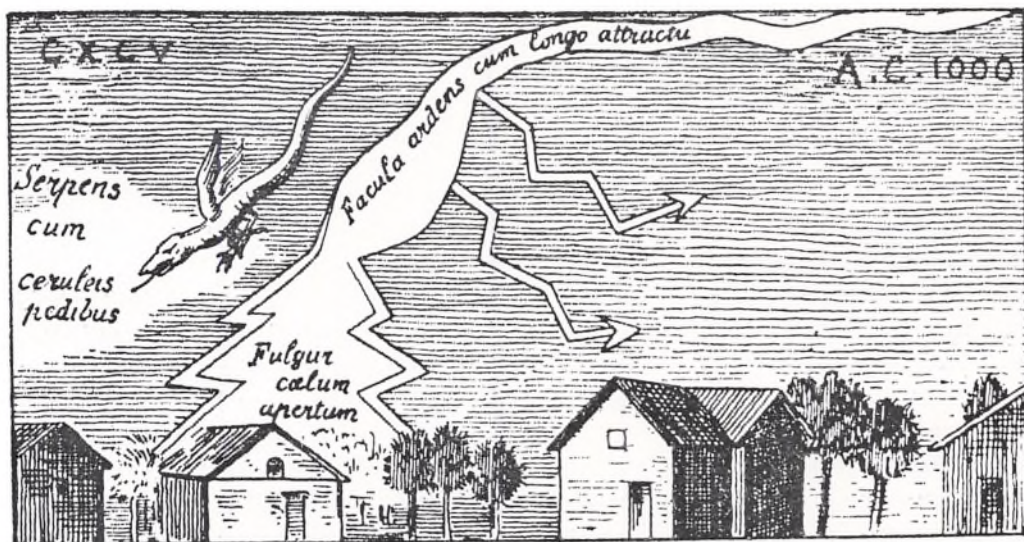
Fantasier om verdens undergang har været kendt før. I vor tid tager noget sådant form af et klodeomspændende masse-rygte i rationel skikkelse: rumskibe – når nu himlen alligevel er tom for guder. Selvfølgelig kan jeg tage fejl. Men jeg hælder til den anskuelse, at både de sovjetiske skeptikere og C. G. Jung har ret. De mystiske rumskibe synes i vore dage at indtage samme plads i rummet, som engle

og hekse tidligere kappedes op i folketroens univers.

Men til mig og alle andre, der helst forklarer de uforklarlige observationer enten som atmosfæriske forstyrrelser, kuglelyn, trækfugle, luftballoner eller hvadsomhelst andet, har Kai Toft Nielsen, Randers, formuleret sin overbevisning. Han gør det i et brev til 'Historisk Årbog', hvori han ser tilbage på disse vantroens dage i 1979.

Henning Hall

Den tidlige middelalder havde også sine himmelvæsener, især drager – her i form af et lyn, som det illustreres med et træsnit af begivenheden o. år 1000.

År 2004

Kære jordmennesker.

Ved at kigge tilbage i mine dagbøger – skrevet for 25 år siden, i 1979 – læser jeg, at kun få personer på Randersegnen var interesseret i UFO'er (uidentificerede flyvende objekter). I dag ved vi hvorfra flyene kommer – og flyene har betegnelse 3-7-9 AD. Den skepsis, der rådede dengang, var så stor, at næsten ingen turde fortælle om de observationer, de ved selv-syn havde oplevet.

Vore medmennesker var dengang præget af angst og var bange for at blive betragtet som mærkelige originaler i tilfælde af, at de fortalte om sådanne personlige oplevelser. Gensidig tillid var bl. a. baseret på, at alle skulle kunne se alt, bevise alt og kunne forklare alt. Kun få arbejdede med tillidstanken: Skønt er det vi ser, skønnere det vi forstår, skønnest er det vi ikke fatter.

De fleste jordmennesker havde den opfattelse, at deres lille klode var den eneste i hele universet, der var beboet. For kun 25 år siden var det almindeligt at bruge

den meget giftige benzin til datidens mest almindelige transportmiddel – bilen. Der blev rationering på det nu værdiløse stof – benzin. Biler måtte kun køre 80 km/timen, og det var almindeligt at bruge helt op til 1½–2 timer på transport til og fra arbejde. Det krævede enorme tidsmæssige og materielle investeringer til vejanlæg, elektricitet, sygehuse m.v. Uheldigvis medførte det også mange arbejdsskader og trafikofre. Alle investeringer – offentlige som private – var dengang baseret på økonomi, dvs., at hvert enkelt jordmenneske konkurrerede med alle andre om at få flest mulige papirpenge og mønter, der blev kaldt kroner og øre. Hver enkelt land havde sit eget møntsystem.

Mistilliden voksede. Bedrageri, udnyttelse og snyderi tog til. Medmenneskelige tanker og følelser var kun begreber uden system og styring. UFO'er var tabu og datidens største videnskabsmænd var med til at bortforklare eksistensen af 3-7-9 flyene, som nu er blevet benyttet i mere end 600 jordår.

Kai Toft Nielsen

*Historisk Samfunds formand, Søren Sloth Carlsen, Hornslet, overrækker
Ole Warthoe-Hansen æresmedlem-dokumentet.*

Set og sket i årets løb

Ole Warthoe-Hansen, tidl. overlærer i Randers, sagde behørigt tak for den ære, det er at blive udnævnt til æresmedlem af Historisk Samfund for Randers Amt. Kvitterede ved at servere en særlig bitter for bestyrelsens medlemmer. Opskriften på denne bitter er fra balladen om præsten hr. Niels og Palle Rosenkrantz til Krenkerup Gård, og den lyder sådan: Fra mosen jeg hented' en bjesk tormentil og ætsed dens rod med et djævelsbid-pil. Atlantrød, angelika, baldrian-rod, rabarberrod, myrra og aloe-god, ensian, pimpenella og mestermandsrod, der groed' i skyggen ved galgens fod.

Efter sigende holdt denne bitter bestyrelsesmedlemmerne vågne i adskillige timer efter indtagelsen.

(Amtsavisen)

Beretningen

Året startede med generalforsamlingen 12. okt. 1978, hvor pastor S. Meindor, Grenå, fortalte om egne oplevelser på Anholt og Christiansø. Foredraget var ledsaget af lysbilleder. I forbindelse med denne generalforsamling er det magtpåliggende at gøre afbigt på en beklagelig bommert, der af en eller anden grund har fæstnet sig i årets datarække.

Den 19. sept. 1978 var Kulturhuset rammer om en aften, der er skabt tradition for under titlen „Husker du“. Her var det lokalhistorikeren, landinspektør F. Schrøder, Randers, der sammen med lokalhistorisk arkiv gav en skildring af det centrale Randers gennem flere menneskealdre ledsaget af to synkroniserede fremvisningsapparater, der projekterede instruktive dobbeltbilleder på lærredet. Landinspektør F. Schrøder har været en ofte benyttet foredragsholder i Historisk Samfund, og hans navn har fæstnet sig efter adskillige lokalhistoriske artikler i årbogen gennem årene. Det er derfor en utilgivelig bommert, der er begået ved forveksling af Schrøders navn i sidste årsberetning, en bommert, som undertegnede skal være den første til at beklage og anmode om tilgivelse for.

Efter sidst afholdte generalforsamling er sæsonen forløbet i overensstemmelse med det planlagte program. Den 9. nov.

foredrag ved højskoleforstander, mag. art. Bent Jensen, Haderslev, over emnet „En fangertilværelse på Grønland“.

Efter nytår satte vinteren ind længe og ubønhørligt i et omfang, der utvivlsomt har været hæmmende for al offentlig kulturel virksomhed. Sikkert også på dette sted.

18. jan. holdt professor, dr. theol. P. G. Lindhardt foredrag over emnet „Den danske kirke under besættelsen“, et emne, som professoren personligt har været inde på livet af, ikke mindst i kampen for at bevare dansk kultur og demokrati under besættelsen.

8. marts en udpræget Randers-aften med museumspædagog Allan Berg Nielsen og redaktør Axel Rye, – ikke nogen decideret foredragsaften, men en rigt varieret filmkavalkade over skiftende tiders filmindtryk fra Randers by helt fra 1908 og fremefter – kommenteret af redaktør Axel Rye, der ud fra sin omfattende lokalhistoriske viden var med til at gøre denne aften til en af de rigtige Randers-aftener.

I april, 27-29/4, holdt SLA et kursus på Antvorskov om byhistorien og dens kilder. I dette kursus var foreningen repræsenteret ved Palle Schødt Rasmussen og Søren Sloth Carlsen.

Hermed var vinterens program afsluttet, men det må tilføjes, at bestyrelsen på

et af sine månedsmøder, 3. maj, har haft et særligt punkt på dagsordenen.

Bestyrelsen omfatter foruden de normalt valgte medlemmer en mand, der i kraft af sin specielle indsats for Historisk Samfund, i kraft af hans viden og brede kontakt udadtil, praktisk talt har fungeret som en stat i staten, en institution, der har stået som bestyrelsen dårlige samvittighed som bestyrelsens idéreserve og utrættelige igangsætter.

Institutionen er Ole Warthoe-Hansen. Navnet Warthoe er nok. Warthoe har været en del af sjælen i Historisk Samfund i over 25 år, og alene dette var en oplagt

udfordring til at markere hans særstilling i samfundets mantalslister.

Ved en festlighed på Hotel Randers blev Warthoe hædret i ord og handling og uforbeholdent udnævnt til foreningens æresmedlem. Vi håber at kunne modtage generalforsamlingens tilslutning til Warthoes æresborgerskab i Historisk Samfund.

Alt dette var indendørs. Udendørs har Historisk Samfund gennem de senere år skabt tradition for to tilbagevendende arrangementer, en éndagstur i løvspringstiden og en to-dages sensommertur.

Den 9. juni gik turen under Henning Halls førerskab til det fede Hads herred. Som første mål besøgte Moesgårds for-

Fra Hadsberred-turen. Henning Hall fortæller udenfor den gamle skole om St. St. Blichers tid i Randlev.

historiske museum, hvor museumspædagog Lene Bateman fortalte om Hesselbjergfundet ved Odder. Derfra videre ad den yndefulde ege-bevoksede rute mod Norsminde, hvor en kop kaffe ventede på krogen.

Fra Norsminde videre til Randlev kirke. Som tidligere præst i Blichers ungdomshjem var Henning Hall på hjemmebane både i sin udtømmende beskrivelse af kirken som af den markante og iøjnefaldende præstegård. Turen gik derfra til Gosmer, hvor målet var Havsteen-Mikkelsens re-

staurering på godt og ondt i den gamle romansk-gotiske kirke.

Derfra forbi Åkjær, over Sondrup barker mod Hunslund og Stilling tilbage til Randers. Altsammen på en eftermiddag.

Sensommerturen var lagt i hænderne på Oluf Poulsen og Bo Rasmussen, der i fællesskab havde gennemprøvet en kompakt belagt udflugt under titlen SYDFYNSKE HERREGÅRDE.

Med afgang fra Kulturhuset kl. 7,30 d. 1. sept. kørtes sydpå i strålende mild, men let diset efterårs sol. Oluf Poulsen var forhindret i at deltage, så turens besværlig-

Deltagerne i Historisk Samfunds sommertur til de sydfynske herregårde samlet på trappen ved Valdemars Slot på Tåsinge.

heder og forudlagte program var overdraget Bo Rasmussen, der formåede at gennemføre rejseprogrammet efter fastlagte tider.

Turen gik ad den officielle hovedvej til Munkebjerg ved Vejle, hvor der var afsat en lille time henholdsvis til en kop formiddagskaffe og til en spadseretur i de naturskønne omgivelser.

Ved Middelfart blev selskabet modtaget af en autoriseret turistfører, Lilly Vang, der herefter var den kyndige ledsager under hele Fyns-opholdet. Første stop var i Wedellsborg. Her var der afsat tid til en tur i parken. Derfra videre forbi Brahesborg over Gamtofte til Ebberup kro, hvor den medbragte madpakke blev fortæret.

Efter frokosten gik turen gennem Snave forbi Dreslette med det ejendommelige pavillonagtige kirketårn, ad yndefulde sydfynske veje med levende hegn og med frodige gyldne høstmarker i et overdådigt og uventet sensommervejr til den velrestaureerede landmålergård, et markant stykke fynsk bindingsværksbyggeri i Gummerup, digteren Ambrosius Stubs fødeby. Derfra over Hårby - Jordløse - Ny Stenderup - Østrupgård mod Ø. Hæsing, Korinth, forbi Arreskov sø og gård til Gærup skolemuseum, hvor der blev gjort holdt for at se den gamle rytterskole. Videre over Brahetrolleborg mod Åby Nørresø og Brændegårds sø til Holstenhus. Her holdt godsejer hofjægermester Gustav Berner en kort instruktion over gårdens forhistorie og overlod derefter parken til gæsternes velbefindende.

Turen gik derefter til Kaleko mølle, Danmarks ældste vandmølle, og derefter

til dagens endemål „Feriehotellet Klinten“ i Fåborg, hvor der skulle spises og overnattes og fæstnes indtryk fra en køretur ud over det almindelige.

Efter morgenmaden søndag morgen gik turen ind til Fåborg med besøg i Fåborg kunstmuseum, højborgen for de fynske maleres efterladte værker. Så kørtes over Hvidkilde, Ollerup og Svendborgsundbroen til Valdemars Slot på Tåsinge. Her var de formidlet adgang til slottets gyldne sale og til orlogsmuseet – altsammen understyret i fornemme rammer om søhelten Niels Juels glørværdige efterladenskaber – og til en frokost i slottets cafeteria „Admiralen“.

Hjemturens væsentligste mål var Egeskov. Her tilbragtes et par timer i parken med deres separatanlæg i blomsterkunstens sjældne variationer.

Det er før nævnt, at den yderst vellykkede tur var begunstiget af vejrgudernes mildhed. Men hvor længe var Abraham i paradiset. Denne overraskende og uventede Indian Summer varede halvandet døgn. Ved ankomsten til Lillebælt på hjemturen trak det sammen til et natligt mørke midt om eftermiddagen med tunge vestjyske skyer. Et buldrende og silende tordenvejr lagde sig over hele Østjylland og afkortede eftermiddagen, så det var mørk aften, da hjemkomsten fandt sted under skærmende halvtage på Randers rutebilstation ved 18,30-tiden.

Hermed var sæsonen afviklet. En ny er på vej.

Søren Sloth Carlsen

Pontoppidan bør læses af alle

*Af Kristen Gjørtrup,
borgmester, Randers*

Ved en stor folkefest på Valdemarsdag i 1927 afsløredes billedhuggeren Bundgaards smukke genforeningsmonument i Vestparken.

Det er et monument, alle Randers-borgere kender og glæder sig over, men sikkert de færreste forbinder dette varige minde om genforeningen med digteren Henrik Pontoppidan, hvis buste i dag skal afsløres her på Erik Menveds Plads, hvor også en anden digter med tilknytning til Randers-egnen står som et varigt minde.

Men motivet til „Moder Danmark med den hjemvendte datter Sønderjylland“ har billedhuggeren hentet fra Henrik Pontoppidans berømte genforeningsdigt „Det lyder som et eventyr“.

Seks år efter denne afsløring blev Henrik Pontoppidan udnævnt til æresborger i Randers – en udmærkelse, der både bevægede og glædede den da 76-årige digter dybt.

Borgmesterens tale ved afsløring af buste af forfatteren og nobelpristageren Henrik Pontoppidan, Erik Menveds Plads, lørdag den 18. august 1979 kl. 15.

Randers by ønskede på denne måde at sige Henrik Pontoppidan tak for hans nære og stadig vedgæede forhold til den by, der havde været rammen om hans barndoms- og ungdomstid, der var et livs-afsnit, der fik varig betydning for hans senere udvikling både som menneske og skribent.

Henrik Pontoppidans forfatterskab var i forvejen blevet anerkendt på forskellig vis, idet han i 1917 blev æresmedlem af Dansk Forfatterforening og samme år modtog nobelprisen for sine litterære arbejder.

At den særlige plads, som Randers på mange måder og i mange år havde indtaget i hans bøger, også var en væsentlig begrundelse for udnævnelsen, bør også nævnes.

Da deputationen fra Randers by overrakte ham æresbrevet, holdt Henrik Pontoppidan følgende takketale, som jeg synes

bør gentages ved denne lejlighed, idet jeg bruger digterens egne ord:

„Det er i dette efterår netop tresindstyve år siden, jeg forlod byen som sekstenårig knøs for at skaffe mig en fremtid efter mit eget hoved. Jeg ville være ingeniør, specielt vandbygningsingeniør. Jeg husker den følelse, hvormed jeg fra den gamle damper Brages dæk så tilbage mod byen.

Jeg anede allerede dengang, at jeg efterlod meget mere af mig selv i den, end jeg havde tænkt mig og forudset.

Under al min omflakken i forskellige livsforhold vendte mine tanker tilbage til barndomsbyen ved Gudenåen som det faste punkt i min tilværelse – min ankerplads.

Den by, jeg dengang rejste fra, var jo ikke den driftige og opblomstrende handels- og fabriksstad, den senere blev.

Den merkantile berømmelse, der i fortiden skyldes åens og fjordens fiskerigdom, har nu andre årsager.

Den rige Laksestad kaldes den i gamle skrifter – og der var jo tider, da sejlløbet til byen var spækket med – ja næsten spærret med laksegårde. Nu er alt forandret.

Randers ligger nu så at sige ved havet.

I den henseende er en stolt drøm fra min ungdom virkelig gået i opfyldelse.

Når jeg nu, hr. borgmester, beder Dem og de øvrige herrer af Randers byråd, der har vist mig den ære personligt at være til stede for at overrække mig mit borgerbrev – tilmed i pragtfuld kunstnerisk udførelse – bringe det samlede byråd min hjerteligste tak for den store udmærkelse,

så knytter jeg hertil de varmeste ønsker for Randers og håber, at den skønne by stadig må hævde sit gamle ry som kronjydens hovedstad og Gudenådalens skatkammer.“

Det tilkommer ikke mig at give en literær bedømmelse af Henrik Pontoppidans forfatterskab, men hans store værker „Det forjættede land“, „Lykke Per“ og „De dødes rige“ bør læses af alle. Hans romaner giver stof til eftertanke også i vor tid.

Og ønsker man at få en aktuel skildring af dagliglivet i Randers efter nederlaget i 1864, har Henrik Pontoppidan på levende måde givet et tidsbillede fra den tid i sine erindringer under afsnittet Drengear.

På Randers Centralbibliotek findes en særlig samling af Henrik Pontoppidans værker og en buste af den berømte digter.

Gadeforeningen Houmeden har imidlertid med sædvanlig sans for nye aktiviteter i Randers fundet det naturligt, at Henrik Pontoppidan burde have en plads, hvor nutidens borgere færdes, og derved har mulighed for at fastholde mindet om en digter, der ikke er mere, men hvis værker lever evigt.

Jeg bringer en tak til initiativtagerne og en anerkendelse til kunstneren Curt Frandsen, der har udført busten, og har hermed æren at afsløre Henrik Pontoppidans buste i håb om, at borgerne i Randers vil værne om den og høste af den rigdom, der ligger i den store digters værker.

Kr. Gjøtrup

På Kaj Grosens foto fra afsløringen af Pontoppidanbusten ses fra venstre: formanden for Gadeforeningen Houmeden, buntmager Otto Stokport, billedhuggeren, Curt E. Frandsen og borgmester Kristen Gjøtrup, der allerede synes at fundere på, om den næste buste foran Helligåndshuset på soklen skal bære navnet: Jens Otto Krag.

„HISTORISK“ ENAKTER
foran „Helligåndshuset“ 18. august 1979.

Familien Pontoppidan på vej mod kirken.
Man stopper – overrasket – op foran den
nye buste.

Pastor Dines Pontoppidan: „Den har vi
da ikke set før! Hvem skal den forestille?

Stud. theol. Morten Pontoppidan (går
tættere på og læser): „Henrik Pontoppi-
dan“.

Dines Pontoppidan: „Pontoppidan – en
med vort navn! Hvem kan det dog være?“

Litteraten (= Thorkild Skjerbæk) træ-
der til: „Det er såmænd Deres egen søn,
hr. pastor!“

Dines Pontoppidan: „Min søn? Vil De
beskyldte – vil De påstå, at min søn –?“

Litteraten: „Ja, såmænd er det Deres
søn. Havde De været her for et øjeblik
siden, ville De have hørt byens borgmester
fortælle bl. a., hvordan en af hans for-
gængere som byens førstemand var med
til at gøre ham til æresborger her i byen.
Og nu har altså Houmeden-foreningen øn-
sket at sætte ham et varigere minde og har
fået billedhuggeren Curt Frandsen til at
lave denne buste.“

„Dines Pontoppidan: „Jamen, hvad er
det, De påstår? Henrik – den uvorne
knægt?!“

Fru Marie Pontoppidan (lægger bekym-
ret hånden på sin mands arm): „Å, kjære
Pontoppidan, hvad er dog dette?“

Stud. med. Knud Pontoppidan (blander
sig i replikskifterne): „Jamen, Henrik er
jo lige rejst med „Brage“ for at søge op-
tagelse på Polyteknisk Læreanstalt!“

Litteraten: „Å nej, De er alt for sent
ude! Det er mere end 100 år, siden I tog
afsked med ham i præstegården der omme
i Brødregade. Der er løbet meget vand fra
Gudenå ud i Randers fjord siden da!

Jo, han rejste rigtignok hjemmefra – det
hørte vi også for lidt siden – med planer
om at blive ingeniør, vandbygningsinge-
niør. Og formodentlig med drømme om at
uddybe fjorden og føre nye rigdomme til
den gamle laksestad – og så nok også om
at kunne vende tilbage som fejret matador
både i Brødregade og i Houmeden.

Men det gik ganske anderledes. Han
blev skribent, forfatter – fortalte i mange
bøger småt og stort om menneskers liv i
Danmark. Fortalte også om byen her.
Mange blev forresten sure på ham over
hans skildringer. Mange i Deres egen fa-
milie, hr. pastor, nægtede at læse hans
store roman *Lykke-Per*, fordi de opfattede
den som et skændskrift mod hjemmet.

Andre steder blev han stadig mere
værdsat – herhjemme og ude i den store
verden. Han er blevet oversat til mange
sprog – hans bøger er kommet i hundred-
tusinder af eksemplarer. Han er faktisk
blevet verdensberømt. Ikke så meget som
H. C. Andersen. Men langt mere end St.
St. Blicher. Han fik – som vi også hørte
det for lidt siden – Nobelprisen; eller, hvis
vi skal være helt i overensstemmelse med
sandheden: halv Nobelpris!

Og frem for nogen anden dansk digter
har han været med til at gøre Randers
kendt.

Han har fortalt om byen – pænt og min-
dre pænt, det skal indrømmes – om byen
her ved Gudenåens udløb; byen, hvor
Niels Ebbesen står harniskklædt på torvet

foran Rådhuset som et minde om landets frelse dengang. Og han har f. eks. skildret netop denne plads, som den så ud en lørdag for 100 år siden, med det store markedsrøre på „det såkaldte kirketorv, en rummelig plads“ – skriver han et sted – „mellem den store, tunge, alvorlige sognekirke og et firehundred år gammelt skrummel af et gråbrødre kloster, „Helligåndshuset“ kaldet“ –

Han har da virkelig fortjent sin buste foran dette hus. Eller skulle vi hellere sige: denne bys befolkning fortjener på denne måde at blive mindet om ham, at blive ...“

Pastor Pontoppidan (afbryder): „Hvad De dér fortæller, overrasker mig unægtelig. Det vil jeg gerne have lov at overtænke nøjere og drøfte med min kjære hustru og med mine kjære børn. Herom vil vi gerne for os selv have lov at veksle mening – med Morten, med Knud og med vor svigersøn Kampmann. Jeg anbefaler mig, hr. litterat – –“

Fru Pontoppidan: „Ja – hjerte-Pontoppidan, lad os komme videre –“.

Og familien fortsætter deres vandring hen mod kirken og videre om hjørnet.

Det blev til mange bøger

*Af Thorkild Skjerbæk,
sognepræst, Laurbjerg*

Jeg har lovet at sige lidt om det rimelige i at sætte Henrik Pontoppidan et minde – eller altså navnlig: med denne buste at minde folk, der i kommende tider slentrer eller haster over Erik Menveds Plads, om en af dem, der gjorde Randers kendt viden om, fordi hans eget liv og skæbne blev bestemt af drengsårene i denne by.

Beskæftigelsen med ham er på mange leder at komme i lag med byens historie.

Allerede derved, at familien Pontoppidan flyttede hertil i 1863. Trods byens lidenhed var embedet som sognepræst – og der var jo dengang ikke andre kirker end Sct. Mortens – et af landets bedste, både økonomisk og hvad præstegård angik; blot syv år tidligere var den store, moderne, velindrettede bolig blevet bygget deromme i Brødregade nr. 6 (nu skjult under flere ombygninger, men i porten med et relief af den tidligere Sct. Jørgens præstegård).

*Pontoppidan-forskeren, sognepræst
Thorkild Skjerbæks tale i Helligåndshusets
sal – 18. august 1979.*

Det var disse forhold, der fik den daværende sognepræst ved Trinitatis kirke i Fredericia til at søge embedet. I Randers ville der blive anderledes god plads til den store familie; allerede da var der 11 børn. Henrik var nr. 9 i rækken, født den 24. juli 1857.

Det fortælles, at naboer og andre af byens borgere gjorde store øjne, da den store flytteomnibus kom, forventelig med præstefamiliens indbo, men i stedet myldrede en masse glade børn ud deraf.

Flytningen blev dog i mange henseender en skuffelse. Embedet havde måttet afgive en del af sine indtægter til en ny kapellan-stilling, endnu før pastor Pontoppidan nåede at træde til. Enken efter den forrige præst levede vist også længere end beregnet. Og snart måtte familien på meget ubehagelig måde dele det store hus med preussiske officerer og deres oppassere. Sammen med så mange andre på enen her kom man til at opleve krigs-

tidens barske vilkår under besættelsen af Jylland i 1864.

Endnu en dreng blev født kort efter, at indkvarteringen var begyndt. Umiddelbart efter, at de igen havde fået præstegården for sig selv, døde en 9-årig datter. Både pastor Pontoppidan og hans kone – der i alt skulle komme til at føde 16 børn – blev mærket på forskellig måde af sygdom og svaghed.

Særlig populær blev præstefamilien heller ikke. Dines Pontoppidan var ikke nogen umiddelbart omgængelig mand. Og fruene magtede ikke at få ret meget med folk at gøre. De store drenge, Erik, Morten og Knud, fik gode venner i Randers-tiden. Det gjorde Henrik også, bl. a. – for livet – købmandssønnen herhenne fra hjørnet af Houmeden og Rådhusstrædet, maleren Johan Rohde, som jo også har bidraget til at fastholde billedet af Randers fra dengang. Men Henrik fik vistnok også venner, der ikke rigtig kunne godtages i hjemmet – eller i de andre „pæne“ hjem, hvor præstens søn havde sin gang.

Vi véd nu ikke så meget derom.

Jo, vi kender hans egen, fængslende beretning om drengene, der – som borgmesteren også nævnte det – giver et levende billede af dagliglivet i efterkrigstidens Randers. Og vi læser jo også nok beretningen om Peter Andreas Sidenius, „Lykke-Per“ kaldet, som skildringer fra Henrik Pontoppidans drengetid i Gudenå-købstaden – – – men sandheden derom kender vi ikke, og får nok aldrig redet den virkeligt ud.

Vi véd dog altså, at han i 1873 rejste hjemmefra efter at have fået afgang fra den lærde skole i de såkaldte realfag – for at

søge optagelse på Polyteknisk Læreanstalt, og vi hørte før, hvordan han som gammel mand genkaldte sig nogle af de tanker og følelser, med hvilke det skete; om lidt skal vi høre det med hans egen stemme.

Og så véd vi, at han ikke blev ingeniør. At han tværtimod afbrød sit studium på en meget demonstrativ og resolut måde: brød broerne af bag sig for at afskære sig selv fra et tilbageslag til en almindelig borgerlig tilværelse. Han havde sat sig for at blive forfatter.

Og det véd vi også, at han blev! At han så godt som hele resten af sit liv levede udelukkende af, hvad hans pen kunne skaffe ham til livets ophold. Ofte har det vist været kummerligt nok – trods finanslovsydelse, som han fik, og mistede, og fik igen, tilsidst i mange år statens højeste, ½ Nobelpris osv. Forfattere i Danmark kommer meget sjældent til at leve fedt og godt, og adskillige af hans bøger fik kun under store kvaler den form, hvor de i dag fortsat fængsler deres læsere.

Det blev til mange bøger, små og store, og altså særlig de tre store romaner *Det forjættede Land*, *Lykke-Per* og *De Dødes Rige*, denne mægtige skildring af danske menneskers liv fra den politiske kamptid med Estrups diktatur i firserne og halvfemserne, over det moderne gennembruds tidsalder med landets omdannelse fra bondeland til industrisamfund, til tiden op imod første verdenskrig efter parlamentarismens sejr ved århundredskiftet – men altså også disse bøger, hvori den indviede adskillige gange vil genkende egnen her og byen – og naturligvis ganske særlig netop i *Lykke-Per*.

Der er jo – synes man – ingen tvivl om, at det er en vred Randers-borger, der står i pastor Sidenius' mørke studerekammer for at bestille barnedåb til den følgende søndag og så bagefter anmoder hr. pastoren om at entholde sin søn fra at stjæle hans kaviller – og præsten rystet og forarget spørger: „Min søn –?“ –

Og det er en familie omme i von Hatlenstræde, der sender bud efter præsten til nøddåb hin vinteraften – „Krankstuegyden“ hører man nævnt derude gennem vinduet i præstegårdens port, sådan som gaden jo hed i folkemunde – mens Peter Andreas sammen med anden by-ungdom kælker ned ad den kgl. amtschaussé, og hvor de dristigste endda fortsætter ned ad den stejle Nørregade næsten til torvet foran rådhuset – trods de strenge forbud mod den slags sportslig udfoldelse på de offentlige gader. Peter Andreas er jo uheldig. Vægteren får sin stok i hans kælk, så at han vælter om i sneen sammen med det pigebarn, han har med. „Kom nu her, du Knægt! Jeg skal lære Jer Satans Drenger at holde Jav med Øvrigheden. Paa Raadstuen med ham! – Ingen Snak! – Hvem er du en forbandet Søn af?“ Men Peter Andreas er snarrådig og snedig: „Det var godt jeg traf Dem, Vægter! Der er stort Slagsmaal deroppe mellem Drengene, og Iversens store Læredreng har trukket Kniv.“ Han har stukket amtmandens søn – – – og under vægterens forfærdelse og forvirring når Peter Andreas at stikke af med sin kælk. Han har nok skyndt sig ned ad Houmeden – for at narre fjenden!

Øg dog nej! Det er ikke Randers: Byen er ikke nævnt ved navn. Det er blot en lille østjydsk købstad, der ligger gemt mel-

lem grønne bakker i bunden af en tilgroet fjord.

Selv om enkelthed efter enkelthed passer på byen, fjorden, egnen her – og ikke på nogen anden by i hele den vide verden – så er det selvfølgelig med vilje, at forfatteren ikke nævner den ved navn.

For det er ikke en fortælling om Randers, men om drengen fra den lille ravnekrog, der drager ud i den store verden for at vinde sin lykke – og så alligevel må erkende, hvor bundet han er til den foragtede, latterlige, gammeldags, stagnerede barndomsby.

Det er en gammel historie. Og altid ny. Den kan fortælles kort. Men den kan også blive lang. I Henrik Pontoppidans udgave er den på mere end 600 sider!

Men det er – paradoksalt nok – netop fordi han formåede at gøre sin beretning så almengyldig, at den er så spændende, også for Randers-boere.

Nu læses den af hundredtusinder af mennesker rundt omkring i verden. Jeg har et eksemplar af en russisk oversættelse, der opgiver at være trykt i 100.000 eksemplarer. Og det er endda kun den ene af flere udgaver, hvori Lykke-Per er kommet på russisk. Man véd ikke i Leningrad eller Moskva, at det er Randers man læser om – og alligevel er det Randers' bidrag til den helt store verdenslitteratur.

Omtales skal det selvfølgelig også, at Henrik Pontoppidan – med navns nævnelse – har fortalt om Randers. Han gjorde det endda mange år før, han skrev *Lykke-Per* i den lille fortælling *Minder*. Mange kender den sikkert, som den i dag findes i 2. bind af hans *Noveller og Skitser*. Den

kommer forøvrigt inden længe i et nyt optryk, i en bog med titlen *Magister Glob's papirer* efter den opdigtede fortæller i denne og to andre af Henrik Pontoppidans små romaner, skomagersonnen fra Randers, magister Ludvig Glob, der i voksen alder genser sin barndomsby og bl. a. genoplever sin første drenge-forelskelse i købmandsdatteren Anna Eleonora Ankersen.

Her kommer læseren til at følges med fortælleren rundt i det, der i slutningen af firserne var det moderne Randers, men som gennem Ludvig Glob's erindringer hele tiden sammenlignes med det gamle; vi er med ham på Frederikspladsen til paraden på Kongens fødselsdag; vi følges med ham gennem kirketorvets mylder forbi Helligåndshuset, om ad Houmeden osv.

I det nye optryk vil man i en efterskrift kunne læse, hvordan denne fortælling er den endelige redaktion af stof, som Henrik Pontoppidan arbejdede med fra sine tidligste forfatterår.

I begyndelsen af firserne planlagde P. G. Philipsens Forlag sammen med cand. mag. M. Galschiøt storværket *Danmark – i Skildringer og Billeder af danske Forfattere og Kunstnere*. Blandt dem, redaktøren henvendte sig til, var også den dengang ganske unge Henrik Pontoppidan. Han boede da i Hjørnlunde og var knyttet til broderen Mortens højskole (det var ham, vi så og hørte før, da han læste navnet på den nye bustes sokkel – og også han er en ikke uvigtig del af Randers' historie).

Der var efter Henrik Pontoppidans mening ikke meget at fortælle fra egnen, hvor han dengang levede. Han ville meget

hellere skildre de nordjyske vildmoser. Men lidt efter lidt – man kan i de gengivne brev-udsnit følge forhandlingernes forløb – blev det til afsnittet *Kronjyder og Molboer*, nemlig om byen her og "det Territorium", der ligger mellem Randers og Mariager fjorde, „og som mod Vest begrænses af Banelinien Hobro-Randers; disse to Kjøbstæder samt Mariager iberegnet. Endvidere vilde jeg meget gerne medtage Fousingø og Aaen Vest for Randers indtil Langaa Jernbanebro – noget, jeg altsammen kjender som mine egne Buxelommer, og som jeg i Særdeleshed har meget kjært. –“

Siden drøftede han med sin forlægger at udsende en bog – *Danske Billeder* – hvori et kapitel skulle være „Gamle Minder og nye Indtryk fra Randers“. Men det blev altså til bogen *Minder* – der for altid, foruden hans erindringer, i det store forfatterskab vil være *bogen* om Randers.

Dens varige værdi beror på det samme som forfatterskabets i øvrigt: at han er så fremragende en fortæller, der lader os møde mennesker, i hvis liv og skæbne vi kan genkende noget af vor egen tilværelse, og som derfor sætter det i gang, som sker ved al stor digtning – selvopgør og fortrøstning.

Og det gælder, hvad enten man er bosat i Randers eller på Skagen, i København eller Moskva. Noget af hemmeligheden i Henrik Pontoppidans mægtige viden om mennesker og deres skæbne, er hans indsigt i, hvad forholdet til det sted, hvor mennesker bor, betyder for dem – hvad enten det er kort eller længe, med dybe rødder eller måske endda blot som flygtning.

På side 113 gengives et ungdomsbillede af Henrik Pontoppidan umiddelbart under min tale i Helligåndshuset 18.8.79 efter afsløringen af Curt E. Frandsens buste af digteren. Det er sket uden mit vidende, og valget af netop dette billede forekommer mig lidet heldigt. Det har ikke nogen egentlig forbindelse med de foregående siders beretninger - trods billedtekstens påstand derom.

Det er da også navnlig denne, jeg er utilfreds med. Ganske særlig, fordi det er kommet til at se ud, som om jeg med mit navn står inde for dette nye bidrag til de mange fejlagtige oplysninger, der allerede findes i litteraturen om Henrik Pontoppidan.

Originalfotografiet findes i Pontoppidan-samlingen i Randers Centralbibliotek. Det er imidlertid i Randers-årbogen gengivet efter Politikens danske litteraturhistorie. Begge steder med 2 1/2 gangs forstørrelse af midterpartiet og udeladelse af resten.

Det stammer ikke, som påstået i de to billedtekster, fra midten af firserne. På fotografiet står der: L.P.Rasmussen . Gl. Amager-torv 31. Denne adresse vides den pågældende fotograf ikke at have haft senere end 1875. Det er derfor nok et billede fra de allerførste hovedstads-år. En påtegning på bagsiden gør det sandsynligt, at Henrik har foræret det til sin 6 1/2 år ældre broder Morten. De to fik i disse år netop fornyet forbindelse med hinanden.

Uholdbart er også, hvad der - på samme måde som i Politikens litteraturhistorie - står om Henrik Pontoppidans brug af mærkerne Rusticus og Urbanus. Det første forekommer i 1883-84 under en række bidrag Fra Landet i det illustrerede ugeblad Ude og Hjemme. Ligeledes i dettes efterfølger Hjemme og Ude, hvori der i vinteren 1884-85 tillige forekommer et par stykker Fra Byen, underskrevet Urbanus. Sidstnævnte mærke gjorde forfatteren brug af igen, da han i 1889-90 skrev en lang række artikler under overskriften Dagbog i Kjøbenhavns Børs-Tidende; herimellem også en række skildringer "fra landet". Der er intet holdepunkt for at tillægge den fornyede brug af Urbanus en så stor betydning, som Hakon Stangerup gør det i Politikens litteraturhistorie. Den endnu stærkere fremhævelse deraf i billedteksten gør oplysningerne direkte misvisende.

Beklageligvis er nu disse fejlagtige oplysninger gået videre til endnu en kreds af læsere. Tilmed er de endda blevet forøget med den helt meningsløse påstand om, at den ændrede brug af mærke har forbindelse med Henrik Pontoppidans forhold til Randers. Det er, tværtimod, i "Urbanus-tiden" - hvis det overhovedet giver mening at tale om en sådan - at han for alvor slås med at få sine skildringer af drengsårene by på en tilfredsstillende form.

Og derfor er en vigtig del af hemmeligheden i det store forfatterskab hans eget forhold til Randers. Derfor er det en god idé, at der nu står så håndfast og synligt

minde derom. Og der er grund til at ønske Randers til lykke dermed.

Thorkild Skjerbæk

Fotografi af Henrik Pontoppidan fra midten af firserne kort før det betydningsfulde vendepunkt i hans forfatterskab, da han skifter mærket 'rusticus' manden fra landet, ud med 'urbanus' eller manden fra byen. Det var Randers, han havde lagt bag sig til fordel for hovedstaden ... åbenbart dengang landets eneste by. (Randers Bibliotek).

RANDERS KULTURHISTORISKE MUSEUM PLANLÆGGER UDVIDELSER

Må anmode givere om selv at opbevare gaver, til muset finder magasinplads – fortæller museumsinspektør Bjørn G. Stürup.

Ligesom verden ændres, er også kulturen omkring os under stadig forandring, men heri er der intet nyt for en arkæolog. Gennem alle de forhistoriske perioder, som gennem de historiske, er ændringer iagttaget og søgt forklaret, hvad enten de har været i sammenhæng med de lokale naturbetingelser, med tekniske nydannelser eller påvirkninger fra den ene eller anden side. Når vi idag synes, vi står i en ny situation, er det kun fordi ændringerne sker hurtigere og mere radikalt nu end tidligere. Det vil altid være en opgave for et kulturhistorisk museum at registrere disse ændringer og at dokumentere deres udtryk.

Det er interessant at iagttage, at også museumsfolk ligger under for de kulturstrømme, der iøvrigt kan påvirke lokalsamfundet. Gennem museets samlinger og gennem Kulturhistorisk Museums egen historie siden 1872, kan det klart demonstreres, at der er sket en ændring i for-

nemmelsen af, hvad det var nødvendigt at indsamle. Imidlertid har det kun sjældent været museets egen afgørelse. Kulturhistorisk Museum har aldrig haft rigelige midler, og samlingerne er ikke forøget ved køb, men næsten udelukkende ved gaver fra lokalbefolkningen, eller ved arkæologisk virksomhed forårsaget af lokalbefolkningens henvendelser.

De mange henvendelser der kommer, de mange gaver der gives, er et spejl for, hvad den lokale befolkning mener har plads på museet, hvad museet skal beskæftige sig med.

For 10 år siden rykkede Kulturhistorisk Museum ind i nye lokaler i Kulturhuset, og hermed indtrådte en lang række væsentlige ændringer i museets dagligliv. For første gang i mange år var der nu blevet plads til museets samlinger (næsten – noget måtte blive på Helligåndshusets loft og i Tøjhushaven, og dér er det stadig), der kunne skabe luft om tingene i udstil-

lingen, der var ordentlige forhold i magasinerne (skønt indflytningen måtte foregå så hurtigt, at ikke alt fandt sin rette plads), sikkerheden var rimelig god, der kunne foretages konservering og opbygning af udstillingsdele i museets værksteder, og der var folk ansat (skønt stadig for få), der med lyst og energi kunne tage fat på nogen af de mange opgaver, der så længe havde været forsømt.

Omtrent samtidigt med indflytningen i Kulturhuset skiftede Kulturhistorisk Museum status fra selveje til kommunal institution, og dermed indledtes et direkte samarbejde med politikerne i kulturelt udvalg. Et resultat af dette nære samarbejde op gennem 70-erne har været en vis konsolidering af den budgetmæssige baggrund for museets arbejde, så museet kunne virke efter de retningslinier, der var gældende i begyndelsen af dette årti (men det har været vanskeligt at få udvidet personalet, så det blev kvalificeret til at følge lokalbefolkningens og tidens ændrede syn på opgaverne op).

Aktiviteten gennem de 10 år har været stor, og selv om museets personale i den tid er blevet dygtigere til at løse opgaverne, er der stadig meget ugjort (det er f. eks. klart, at der ikke er afset tid nok til at redegøre for aktiviteterne for et bredere publikum gennem artikler, årsberetninger o. lign.).

Et eksempel på, at museets personale er blevet dygtigere, kan ses i de mange særudstillinger. Disse har ikke blot været oplevelser for museets besøgsgerne, men de har også været effektive øvelser i udstillingsmediets mange teknikker. Der er

sikkert mange, der har lagt mærke til en høj grad af teknisk professionalisering i de senere af museets særudstillinger – den nye middelalderudstilling bærer også vidnesbyrd om dette. Denne, middelalderudstillingen, viser desuden, at synet på, hvad der skal udstilles, også har ændret sig undervejs. Udgangspunktet er stadig de ting, der er på museet, men det er blevet væsentligt at supplere disse ting med vidnesbyrd om betingelserne (naturen, teknikken, de politiske og økonomiske forhold), der styrede almindelige menneskers daglige tilværelse, som tingene indgik i og som tingene er skabt til at fungere i. Når middelalderudstillingen er helt færdig, vil turen komme til de forhistoriske perioder, der trænger stærkt til at blive moderniseret efter de samme principper.

Som sagt har undersøgelsesvirksomheden hovedsageligt været styret af meddelelser om fund af anlæg, der står umiddelbart foran ødelæggelse. Museet har ment, det var vigtigt at redde så meget som muligt, og de mange nødgravninger har også i de senere år, gennem mange betydningsfulde fund, understreget rigtigheden af denne holdning. Desværre har aktiviteten på dette felt været så stor, at det ikke har været muligt, i tilstrækkelig grad, at foretage den bevidste forskningsvirksomhed, der kan udfylde de hvide pletter i kortet over vor viden. Det har heller ikke været muligt at få dokumentationen fra de gennemførte undersøgelser gennemarbejdet, så den kunne publiceres „til gavn for videnskaben og folkeoplysningen“ – som det hed i den gamle formålsparagraf. Allerede i oplæggene til udstillingen i de nye lokaler kan man læse, at det i 60-erne blev

forudset, at der ville komme nye resultater fra undersøgelsesvirksomheden, og at det derfor ville blive nødvendigt at foretage ændringer efterhånden som vidensmængden forøgedes – at formen så hurtigt ville blive forældet var næppe forudset.

UDGRAVNINGER I RANDERS OVERRASKER STADIG

Netop Kulturhistorisk Museum har en meget gammel tradition for arkæologiske undersøgelser af middelalderens anlæg, særligt fra Randers by. Dette fortsætter, og i skrivende stund er udgravningsholdet igang med et snit gennem bylag/affaldslag på hjørnet af Apotekerstræde og Vestergrave. Vi er endnu ikke ved bunden, men foreløbig har lag på lag af byens affald bragt os tilbage gennem 8 århundreder. I lagene er der et rigt genstandsmateriale bestående af skår, der hovedsageligt er af den lokale Vorup-keramik, af skind og læder i form af sko, skeder og afsnittede stumper, af træ, tallerkner, skafter og kaserede brugsting, og knogler, der dels er forarbejdede eller brudstykker af redskaber, dels repræsenterer alle de forskellige dyr, der indgik i den daglige (og den festligere) kost. Men lagene indeholder naturligvis også alle de plantedele, der fortæller om vegetationen, og dermed om den lokale natur, i de tider der svarer til de forskellige lag. Det er kun gennem en omhyggelig analyse af disse ting, i samarbejde med mange specialister fra mange fag, de vigtige oplysninger om livsbetingelser kan trækkes frem, men det ser ud til at lyk-

kes. Vi havde ikke ventet at finde bygningsrester, der var meget ældre end de nyligt nedrevne huse, på dette sted. Men som et klart vidnesbyrd om, at der stadig er meget at lære om Randers, viste et kraftigt kampestensfundament sig. Det ser ud til, at det er anlagt i 1400-tallet, men er stadig ikke tolket. Vi ved heller ikke, om de gulvlag og bygningselementer fra spinklere bygninger, der er dukket op, har noget med det store fundament at gøre – endnu.

Mange steder venter på, at museet kan komme igang med arkæologiske undersøgelser. Bl. a. er der flere store og helt centrale bopladser fra forskellige faser af stenalderen, der nu står i alvorlig fare for at blive udslettet, pløjet i stykker ved markarbejdet, eller ødelagt ved udtørring i forbindelse med sænkning af grundvandstanden. Dette sidste er iøvrigt grunden til, at museet i et par år (med støtte fra Statens humanistiske forskningsråd og i samarbejde med Nationalmuseets naturvidenskabelige afdeling) har foretaget undersøgelser i den gammelkendte boplads Dyrholm, hvor fine resultater opnås og gamle fejltagelser rettes.

OMFATTENDE REGISTRERINGS- ARBEJDE OG NØDVENDIG ARKIVREVISION

Det er ikke nok, at fund og gaver kommer ind på museet. Der foregår et registreringsarbejde, hvis første formål er at sikre identifikationen og bringe overensstemmelse mellem genstandene og de forskellige tilhørende oplysninger. Når det

drejer sig om et stukatørværksted med tusindvis af enkeltgenstande eller om resultaterne af en arkæologisk undersøgelse i et bopladslag, er det et omfattende og tidsrøvende arbejde, men det er en forudsætning for, at oplysninger og genstande kan anvendes. Dette gælder også for det som regel nødvendige konserveringsarbejde. Hvis tingene ikke behandles således, at de kan bevares, har resten af arbejdet ingen mening i museet. Dytige konservatorer, moderne apparatur og kemiske hjælpemidler kan imidlertid klare de væsentlige opgaver i museets egne værksteder, skønt noget må sendes ud af huset. Der har gennem mange år været et effektivt samarbejde mellem landets konservatorer, og selv om der er alt for få af dem, er vi heldigt stillet i Århus amt, hvor flere af de større museer har tilknyttet konservatorer. Dette er baggrunden for, at det nu lovpligtige samarbejde mellem museerne i Amtsmuseumsrådet, på konserveringsområdet har kunnet formulere et kollektivt ansvar for genstandenes bevaring som en forudsætning for museerne. Ved midler stillet til rådighed fra Århus amt udfører Kulturhistorisk Museums konservatorer derfor et ret omfattende entreprenørarbejde, særligt for de mindre museer i den nordlige del af amtet, mens Kulturhistorisk Museum får udført specialopgaver på andre af amtets konserveringsanstalter.

Amtsmuseumsrådet er også pålagt en anden opgave. Det skal udarbejde fælles og koordinerende arbejdsplaner for museerne i amtet, på grundlag af den planlægning der foreligger for de enkelte museer. En forudsætning for dette arbejde er naturligvis en analyse af de enkelte

museers beskrivelser, de visioner de enkelte museer har om deres fremtidige virke og de praktiske muligheder de enkelte museer har for at påtage sig ansvar for større eller mindre dele af den fælles museale opgave. Det ser allerede ud til, at der kan være visse vanskeligheder forbundet med at udarbejde sammenlignelige museumsbeskrivelser, og jeg forudser at ansvarsfordelingen bliver et stort problem. Dette problem bliver sikkert ikke mindre for Statens Museumsnævn, der har til opgave at koordinere amternes planlægninger på landsplan. Statens Museumsnævn skal iøvrigt også forberede en lovrevision inden 1981 – der er mange ting i loven; der kun kan blive bedre ved en revision, men det bliver sikkert heller ikke let at få dette gennemført.

Også i den kommunale administration arbejdes der med analyser og planlægning, så disse begreber er ikke fremmede for en kommunalt ansat museumsmand. Desværre viser det sig gang på gang, at de kulturelle områder har vanskeligt ved at finde plads i de EDB-styrede fremskrivningsmodeller. De opgaver, befolkningen i det nuværende ændringssamfund forventer løst af museer og andre kulturinstitutioner, kan ikke gøres op i enheder i forhold til befolkningstal eller lignende. På den anden side må det kunne tiltale de politisk ansvarlige, at museerne kan beskæftige mange mennesker uden væsentligt resourceforbrug.

Ved den interne analyse på Kulturhistorisk Museum opnåedes bekræftigelse på en del, vi længe har vidst. For eksempel var det ikke nogen overraskelse med de millioner af oplysninger i form af genstan-

de, notater, negativer m. m. m., der findes i museet; men de trænger til at ordnes i en form, der gør det enkelt at anvende dem. Siden 1872 har museet foretaget en systematisk indsamling, særligt på det arkæologiske område, men ofte kan det ligne et tilfælde, når samtlige oplysninger om det indsamlede kan findes indenfor en rimelig tid. Derfor bliver det nødvendigt at prioritere fortsættelsen af den indledte arkivrevision meget højt. Vi har ligeledes fået bekræftet, at de magasiner, der for 10 år siden blev fundet så gode, nu er for trange. Det har igen bevirket, at museet flere gange har fundet det nødvendigt at sige „nej tak“ til tilbud om omfangsrige (og væsentlige) forøgelse af samlingerne. På samme måde er det klart, at museets udstillingsareal, helt bortset fra den nødvendige modernisering, ikke har plads til (og for resten heller ikke egner sig til) at præsentere helt centrale emnegrupper i den lokale kulturudvikling.

LANDBRUGSFILIAL I PADERUP OG INDUSTRI- ELLER PAKHUSBYGNING TIL HÅND- VÆRKS- OG INDUSTRIAFDELING

Med denne baggrund er vi på Kulturhistorisk Museum i fuld gang med udarbejdelsen af detailforslag til to filialer, hvoraf den ene skal beskæftige sig med landbrug, og særligt planteudnyttelse, mens den anden får emnekredsen omkring byhåndværket og industrialismen at tage vare på.

Den første vil finde sin plads i Paderup, som nærmeste nabo til det nye gym-

nasium, hvor Randers kommunes lokalplan har afsat frk. Valborg Møllers gård og et stykke jord i tilknytning til denne til museale formål. Gennem nogle år har det været en aftale mellem frk. Valborg Møller og Kulturhistorisk Museum, at vi skulle foretage en registrering af indholdet af denne ret uændrede slægtsgård, hvor flere generationers hængemte og delvist kasserede brugsting fortsat findes som vidnesbyrd om, hvad der har været anvendt på en sådan større gård gennem en lang periode. Registreringen har været igang i nogen tid (jeg håber, der bliver mulighed for at ansætte det kvalificerede mandskab, der vil være nødvendigt for at fortsætte og fuldende dette arbejde), og af den analyse, der derefter skal finde sted, vil det være muligt at udtrække mange detaljer til supplerende af museets skildring af kulturudviklingen, med den forudsætning landbruget altid har været for Randers bys udvikling. På det tilliggende jordstykke vil der blive etableret en „kulturbotanisk have“, hvor de planter, der har været udnyttet i gårdens husholdning, dyrkede som vilde, skal vokse. De skulle gerne gives de naturlige betingelser, og det er tanken, at de skal udnyttes i gården, der på den måde skal få en funktion både for den nye lokalbefolkning og for undervisningsinstitutionerne. Det skal blive et værested, et undervisningssted og et eksperimentværksted. Planerne for Paderup-filialen er så langt fremme, at jeg allerede kan sige, at det bliver spændende og at det vil udfylde en plads, der længe har trængt til det – under forudsætning af at projektet gives de rette betingelser, økonomi og be-
manding.

Lige så væsentligt som landbruget har industrialiseringen været for Randers. Randers er idag en arbejderby, og museet har nu mange vidnesbyrd om de arbejdspladser, der ikke er mere eller er ændret til næsten ukendelighed. Mange håndværk og tidligere industrivirksomheder kan gennem deres værksteders redskaber og værktøj vises. Fra de senere års tilvækst kan nævnes bødker, karetmager, bogtrykker, urmager, beslagsmed, stukkatør, snedker, og som det seneste et repræsentativt udvalg af værktøj fra den netop nedrevne gamle reberbane. Der er også mange vidnesbyrd om kommunikationen og om transporten på de 13 landeveje og på fjorden og åen, om den administrative udvikling, om byens arkitektur og i det hele den voldsomme udvikling i bykulturen i de sidste godt 100 år. Der er ikke plads i Kulturhuset til at udstille disse ting på en blot nogenlunde rimelig måde, og magasinerne kan ikke rumme de ofte omfattende samlinger. Det er ikke tilfredsstillende for giverne at vi må bede dem selv om at opbevare gaverne, til vi kan finde en midlertidig opmagasinering, og et initiativ fra museet til at få indsamlet noget af det, der dagligt forsvinder inden for denne emnekreds, har slet ikke kunnet tages. Det er derfor, vi nu er igang med at planlægge omkring dette. Jeg håber, det vil være muligt at finde en velegnet ældre industri- eller pakhushusbygning til disse formål. Jeg håber, det kan ske snart.

Kulturhistorisk Museum vil ikke søge at udvide aktivitetsområdet, men det vil gerne søge at imødekomme så mange som muligt af de formulerede anvisninger, lo-

kalbefolkningen giver om, hvad museet bør gøre. Det er klart, at der derved er sket en nedgang i aktiviteten på en række områder, hvilket forhåbentligt ikke ses så meget udadtil, men desværre ofte kan føles stærkt indad. Et af de steder, hvor aktiviteten næppe kan holdes på det hidtidige niveau, er særudstillingsvirksomheden. Gennem de sidste 10 år er det blevet til næsten 200 særudstillinger, som vi har søgt at stille sammen i et bredt og alsidigt program. Skal vi dømme efter modtagelsen hos publikum og i pressen, kan vi godt være denne side af virksomheden bekendt, men som sagt bliver det vanskeligt at holde tempoet. Det er klart, at en modernisering af stamudstillingen formentligt vil blive en langstrakt proces, men det gør måske heller ikke så meget, hvis der bliver tid til at gennemarbejde det foreliggende materiale så meget bedre. Museets udgravningsvirksomhed er for lille. Vi får mange flere meddelelser end vi kan overkomme at gøre noget ved, og vi får mange berettede beklagelser, fordi vi ikke er på pletten, hver gang et arkæologisk objekt bliver ødelagt. Undersøgelsesvirksomhedens anden side, etnologien, har vi knapt taget fat på, og kun sjældent har vi forsøgt at redde nogle få overleveringer fra nyere tid, oftest som forberedelse til en særudstilling. Den tidligere lov forlangte, at museerne skulle ansætte museumspædagoger, der skulle tilføre museets publikumsvirksomhed en pædagogisk dimension. Det har vist sig, at museumspædagogens arbejde næsten helt optages af folkeskolen, og det er naturligvis godt, at skolen kan få dette tilbud om kvalificeret undervisning på museet. På den anden side kan det overvejes

om ikke også andre, der bruger museet, kunne have behov for en bedre betjening.

Dette skal ikke være en beklagelse, for der er meget at glæde sig over og til. Interessen, ikke mindst hos den yngre generation, er i rivende udvikling, både for museet som institution og for alle de emner, museet beskæftiger sig med. Derfor tror jeg, museet også i fremtiden kan få klar besked om, hvad lokalbefolkningen ønsker museet skal udvikle sig til. Så længe museet kan reagere på de meddelelser vi får, og så længe vi modtager og bevarer de gaver der bliver tilbudt, er museet „en samfundsejet institution, i lokalbefolkningens tjeneste, som indsamler, bevarer, udforsker, udstiller og på anden måde spreder kendskab til materielle vidnesbyrd om mennesket og dets miljø“. Dette er den internationale definition på et museum – jeg håber, Kulturhistorisk Museum fortsat vil få mulighed for at leve op til den.

Bjørn G. Stürup

AKTIVITETER PÅ CLAUSHOLM I DE SENERE ÅR

Efter færdigrestaureringen i 1970 af det historiske orgel i slotkapellet har Selskabet „Clausholms Venner“ som sin næste primære opgave foresat sig at medvirke ved restaureringen af slottets facader.

Disse blev oprindelig pudsede i 1720'erne på foranledning af kong Frederik IV, der ønskede, at slottet skulle fremtræde som en italiensk villa. Gennem årene har der ikke været gjort meget ved facaderne, bortset fra enkelte reparationer, for det meste i cementpuds. Resultatet er da også

blevet det, at facaderne ved algevækst og de nævnte, skæmmende reparationer har fået et dystert og skjoldet udseende.

I løbet af 1974 foretog man et forsøg med oppudsning af nordgavlen på slottets store østfløj. Den del af den gamle puds, der sad løs eller var beskadiget hhv. ukorrekt repareret, blev banket af, medens man nøjedes med en kraftig mekanisk afrensning af iøvrigt ikke beskadiget, original puds. Ved samarbejde med Kalk- og Tegllaboratoriet fandt vi frem til fremstilling af en ny puds, nøje i overensstemmelse med den gamle – denne nye puds blev derefter påført. Samtidig genåbnedes to i tidens løb tilmurede vinduer, ligesom murværket forstærkedes ved indlægning af nogle jern-ankre.

I 1976–77 fortsatte vi arbejdet med facaderne på grundlag af de indhøstede erfaringer fra ovennævnte forsøg. Oprindeligt havde det været hensigten at give facaderne en overfladebehandling, hvorfor der på slottets vestfacade gennem årene har været opsat nogle prøveflader med forskellige overfladebehandlinger. Oprindeligt har facaderne formentlig været kalkede, men af økonomiske grunde ønskede vi ikke at gå ind for dette i fremtiden; i stedet havde vi håb om at finde frem til en moderne overfladebehandling, der kunne holde sig i en årrække. De nævnte prøveflader har imidlertid vist, enten at disse moderne overfladebehandlinger ikke opfylder løftet om langtidsvirkning, eller at de vil give huset et alt for fersk udseende, hvorved århundreders patina vil gå tabt. Konklusionen er derfor foreløbig blevet, at vi ikke foretager nogen endelig overfladebehandling, efter at pudsen er blevet

restaureret. I 1976–77 fik vi således efter disse retningslinier restaureret pudsen på kapelfløjen, dels ind mod gården, dels nordgavlen, hvor vi samtidig fik påmalet to „skin-vinduer“ symmetrisk med de ovenfor nævnte i 1974 genåbnede vinduer.

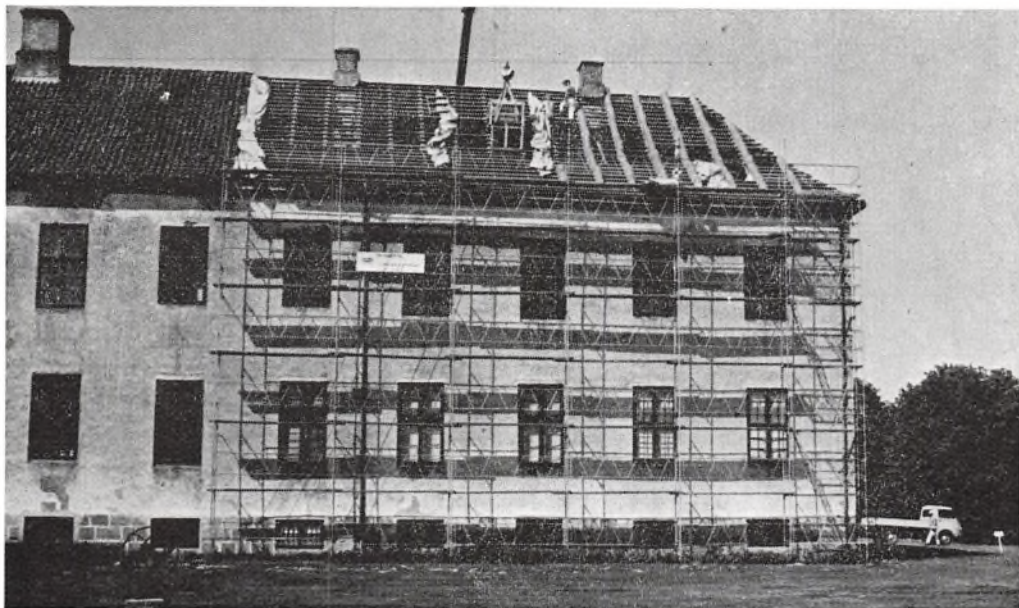
I sommeren i år har vi fået restaureret hele midterfløjens gårdfacade, og vi går nu i gang med at foretage en restaurering også af midterfløjens havefacade, hvilket vi håber at kunne nå, inden nattefrossten sætter ind og dermed sætter stop for yderligere facaderestaureringer.

Hvornår vi atter kan genoptage restaureringen af facaderne, vil helt og fuldt afhænge af, i hvilken udstrækning Selskabet „Clausholms Venner“ formår at skaffe penge dertil – mest trængende er formentlig den store østfløjs gårdfacade.

Slottets tegltag er af ret vekslende alder – mod vest ligger der overordentlig gamle, men til gengæld fortrinlige sten. Mod øst – ud mod amtsvejen – var stenene formentlig nyere, men tagfladen var efterhånden blevet meget utæt derved, at stenene skallede, ligesom fygesne anrettede ret store skader.

I 1974 fik vi derfor omlagt hele tagfladen mod øst – dette med god bistand fra såvel Det særlige Bygningssyn, som forskellige kulturelt interesserede fonds. En ca. 2 m høj „bræmme“ fra murkronen og opefter blev udført med brædder, pap og teglsten, medens den højere beliggende del af taget blot udskiftedes med nye sten og understrykning. Den nævnte „bræmme“ giver en god sikring mod indtrængen af fygesne netop på de steder, hvor dette

Tagomlægning i 1974 på slottets østfløj.

er vanskeligt at fjerne og derfor indebærer en latent risiko for frostskafer på murkronen. At vi ikke fortsatte højere op med den nævnte konstruktion skyldtes økonomiske årsager, og vi har siden da kun haft gode erfaringer med denne kombinerede form for restaurering.

Samtidig restaureredes en del af taget på Staldgården, der ligesom slottet er fredet i kl. A.

I 1976 foretog vi en principiel lignende omlægning af taget, dels over kapellet i vestfløjen, dels ved etablering af lignende „bræmme“ på øvrige del af vestfløjens gårdside; selve taget over kapellet var ganske vist ikke i en så dårlig forfatning, men p.gr.af kapellets hvælvede loft er eftersyn og navnlig reparation af tagundersiden næsten umulig på dette sted, hvorfor vi skønnede det meget vigtigt af hensyn til kapellets hvælving og kapellet i det hele taget at være sikre på, at taget her er i orden.

Endelig fortsætter vi nu i efteråret med restaurering af taget på midterfløjen (mod syd) samt over en af de små sydfløje ved etablering af en „bræmme“, som ovenfor nævnt – dette især ud fra den betragtning, at disse dele af taget ligger over de kostbare og uerstattelige stuklofter, som derfor bør sikres i videst muligt omfang. Specielt den lange og strenge vinter i år godtgjorde, at her var et svagt punkt i tagkonstruktionen!

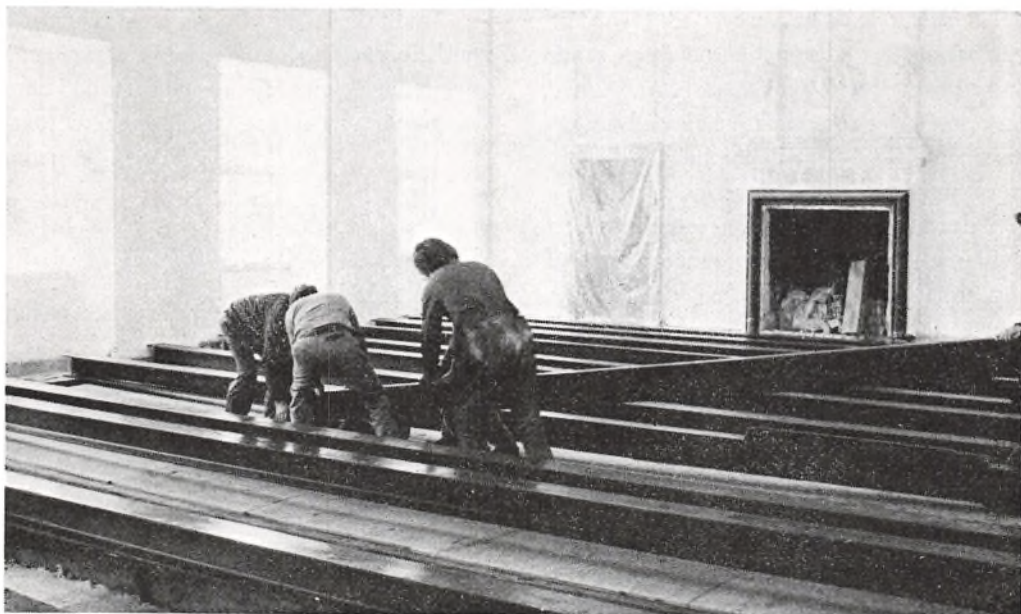
Indvendig er der også foretaget forskellige restaurerings- og ombygningsarbejder:

I 1974 fik vi således forbundet det i 1973 i kælderen indrettede cafeteria med øvrige del af turistrunden i slottet ved, at vi fik etableret en trappe op gennem eta-

gerne i den store østfløj. Trappen blev udført som en kopi af hovedtrappen i slottets midterfløj og efter egen mening synes vi, at den passer pænt ind i interiørene iøvrigt! Samtidig fik vi restaureret det rum, hvori trappen kommer op på 1. sal – her er et fint lille stukloft formentlig fra 1770'erne, og som var en del beskadiget. Bl. a. ved bidrag ude fra lykkedes det at få dette loft sat i stand.

Den væsentligste interiør-opgave var dog restaureringen af Kongesalen. Som muligvis bekendt var denne ved husets opførelse forsynet med en kuppel, højt oppe i tagetagen. P.gr.af havefacadens nedsynkning som følge af dårlige fundamenter samt muligvis også p.gr.af mindre heldig konstruktion af tagværket, måtte denne kuppel allerede i 1730'erne nedtages. Rummet har siden da, trods restaurering i 1769 ved opsætning af det nuværende smukke, men ikke overvældende dekorerede stukloft, spillet en sekundær rolle i huset. Ikke mindst gulvet var et problem: P.gr.af det lange spænd kunne det ikke undgås, at gulvet gyngede en del, når man færdedes i rummet. Dette havde især den meget uheldige konsekvens, at der således opstod risiko for revnedannelser i stukloftet i Havesalen nedenunder, der var ophængt i de bjælker, som iøvrigt bar etageadskillelsen og dermed gulvet i Kongesalen. Selve gulvbrædderne var også overordentlig nedslidte – var iøvrigt formentlig ikke de oprindelige.

Med økonomisk bistand fra forskellige, kulturelt interesserede fonds lykkedes det os i løbet af 1977 og 1978 at få hele rummet grundigt restaureret. For det første

De svære stålbjælker bringes på plads i Kongesalen, foråret 1977.

blev der indskudt stålbjælker mellem hver af de gamle træbjælker, som iøvrigt viste sig at være i pæn stand. Stålbjælkerne er lagt med en overhøjde, således at det nye gulv kun hviler på stålbjælkerne, medens de gamle bjælker af træ fremtidig kun tjener til ophæng af loftet nedenunder – der er således herved skabt sikkerhed for, at selvom gulvet ved passage af store mængder mennesker stadig vil gynge en del, vil dette ikke have indflydelse på loftet nedenunder. Iøvrigt fornyedes gulvbelægningen. Det lykkedes i vor egen skov – Sophie Amaliegård-distriktet ved Hornslet – at skaffe tilstrækkelig store douglasbrædder til, at disse kunne gå igennem hele rummet i dettes fulde længde. Samtidig benyttede vi lejligheden til at genåbne to kaminer, der i tidens løb var ble-

vet tilmurede – det viste sig herunder, at den ene blot var en attrap, opført af symmetri-grunde!

Dronningens Audiensgemak placeret i midterflojens sydvestlige hjørne på 1. sal har i en årrække henligget i en uacceptabel forfatning. I de sidste 8 år har vi arbejdet på restaurering af paneler og døre i dette rum ved at genfremkalde overmalede dekorationer fra 1720'erne. Dette restaureringsarbejde blev færdigt i 1977 og vi benyttede derefter lejligheden til at indrette rummet til bibliotek med opsætning af faste reoler. Efter opsætning af husets bogsamling er rummet blevet åbnet for turisterne i foråret.

I et andet af rummene på 1. sal har gobelinerne i snart en halv snes år været under restaurering med økonomisk bistand

fra et kulturelt interesseret fond. Hver vinter har et parti af gobelinerne været sendt ind til Rosenborg, hvor de er blevet kunststoppede. Det ser ud til, at vi med vinter sæsonen 1979–80 vil kunne færdiggøre dette værdifulde og langvarige arbejde.

Udendørs markeredes restaureringsarbejderne i 1974–76 ved etableringen af det storstilede fontæneanlæg, som iøvrigt nærmere er omtalt i årbogen for 1977. Allerede ved husets opførelse havde man planer om „vandkunster“ i haven, og Frederik IV ønskede at skabe en vandhave efter italiensk model. Alt dette lykkedes dog ikke p.gr.af mangel på vand.

I vor tid er denne vanskelighed overvundet takket være elektrisk drevne pumper og plastrør, således at vi er uafhængige af vandmængden, idet denne cirkuleres i anlægget. Anlægget er ikke en rekonstruktion – vi ved meget lidt om, hvad man havde i sinde, og om det i det hele taget blev udført. Men professor C. Th. Sørensen fra Akademiet i København har skabt et anlæg helt i pagt med tidens ånd og ønsker om en fornem have: Husets symmetriakse forlænges ud i haven og understreges kraftigt ved fontæne-anlægget, således at hus og have udgør een storslået enhed.

Sluttelig skal anføres, at vi stadig har fortsat traditionen med såvel koncerter som gudstjenester i sommerhalvåret. Vi har således hvert år haft en koncert med Randers Byorkester under ledelse af kapelmester Lavard Friisholm, dette suppleret med en à to kammer- eller orgelkoncerter arrangeret i samarbejde med Selskabet „Clausholms Venner“.

Traditionelt har vi også gennemført fire gudstjenester i slotskapellet – normalt begyndende 2. pinsedag og afsluttende i slutningen af august/beg. af september.

Henrik Berner

DANSK LANDBRUGSMUSEUM, GL. ESTRUP

I de første år efter overflytningen til Gl. Estrup var arbejdet på Museet stærkt præget af slid og slæb og af både mange og store vanskeligheder, mens fremskridtene var få og små, og navnlig var det småt med udstillingsaktiviteter. Der er stadig rigeligt med problemer og med slid og slæb for den meget begrænsede personalestab, men der er dog i de seneste år sket meget betydelige fremskridt, hvad der også har resulteret i et stærkt stigende besøgstal. Mens dette i de første år var på 2–3.000, kom der i 1977 godt 8.000 og i 1978 næsten 18.000 besøgende.

I 1976 påbegyndtes en fuldstændig hovedrestaurering af den gamle, store agerumslade, hvor der nu er henved 1.500 m² magasinplads i 3 etager, og det er tanken, at disse magasiner efterhånden skal indrettes som studiemagasiner.

Samtidig med dette omfattende restaureringsarbejde opførtes en helt ny bygning, der kunne tages i brug i 1977, og som foruden 3 udstillingslokaler også rummer en række tekniske faciliteter. Til denne bygning blev der 1977–78 yderligere føjet en udstillingshal på 500 m².

Med disse byggerier var man nået så vidt, at det var rimeligt at foretage en officiel genåbning af Museet, og dette skete ved

en højtidelighed d. 11. september 1978 i overværelsen af H. M. Dronningen. Desværre blev det netop denne dag øsende regnvejr, så der måtte ske forskellige ændringer i programmet, og bl. a. måtte folkedansopvisningen foregå indendørs under noget indskrænkede former.

Næste etape i Museets udbygning skulle gerne være et cafeteria, Efter planerne skulle dette have været klar til sæsonens start 1979, men forskellige forhold har bevirket, at arbejdet først kan komme i gang efteråret 1979, og man har derfor som en nødløsning opstillet automater med kolde og varme drikke.

Personalesituationen på Landbrugsmuseet har gennem årene været og er stadig så anstrengt, at adskillige nærliggende opgaver slet ikke kan løses, men i år er det dog takket være en henvist, langtidslid magister lykkedes at få udarbejdet de første tilløb til skriftligt materiale til brug for skoleklasser. Der er foreløbig lavet hefter vedr. udstillingerne „Plove“ og „Mælk - Smør - Ost“, og det er tanken at lave tilsvarende hefter om udstillingerne „Røgt og Pleje“ og „Høstmaskiner“.

Af andre aktiviteter kan nævnes, at der i forbindelse med besøg af den internationale plovforskerkongres arrangeredes en studieopstilling af de ialt godt hundrede plove, der indtil nu er flyttet til Gl. Estrup. Herudover har Landbrugsmuseet sammen med Forhistorisk Museum på Moesgård, Naturhistorisk Museum og Aarhus Kunstmuseum arrangeret udstillingen „Hesten“, der sommeren igennem vises på Aarhus Kunstmuseum.

Svend Nielsen

DJURSLANDS MUSEUM

har i løbet af sommeren 1979 været ramme om en række aktiviteter under fællesbetegnelsen „levende museum“: flinthugning, fremstilling af stammebåd ved hjælp af stenalderredskaber, trædrejning, nålebinding, knipling, pottemageri og bronzestøbning. Hver fredag eftermiddag har der i sommerperioden desuden været folkedans og Mester Jakel teater i museets gård.

Museet har fået overdraget Louis Ehlers meget store *samling af dansk lertøj* som gave. Sammen med overflytningen af *Dansk Fiskerimuseum* fra Brede vil opstillingen af denne samling kunne foregå i løbet af de næste par år. Begge samlinger udstilles i det tidligere pakhus, der i øjeblikket er ved at blive indrettet til udstillingsformål.

Forskningsprojektet „*Kolindsunds Historie*“, der har været et år, og hvor tre akademikere har været tilknyttet, er nu afsluttet. Projektgruppen udgiver en bog om Kolindsunds historie og udarbejder undervisningsmateriale om lokalhistorie.

I løbet af året er der produceret to studiensamlinger til Århus Amtsskolecentral: Flintesmeden og Pottemageren. Studiensamlingen indeholder såvel originale som kopimateriale til belysning af disse to håndværk.

Sammen med Odder Museum er der udarbejdet en vandrestilling om Østjyllands kystområder.

Arkitekt Susanne Ussing har udarbejdet forslag til permanent udstilling af stor glas-samling på Djurslands Museum.

Museet har foretaget arkæologiske undersøgelser af bronzealderhøj ved Rimsø,

jernaldergravplads ved Ålsrode samt køkkenmøddinger ved Kolind.

I Midt Djurs kommune har et hold ungdomsledige i samarbejde med museet forestået resturering og oprydning omkring en række oldtidsanlæg.

Bjarne Flou

GRENAA EGNSARKIV

Arkivets arbejde har ved siden af registrering af modtagne gamle og nye billeder, dokumenter osv. været præget af, at to grupper studerende fra Arkitektskolen i Aarhus og Handelshøjskolen i København har henvendt sig om bistand ved udarbejdelsen af opgaver. Begge henvendelser resulterede i omfattende bogværker. Arkitektgruppen behandlede bevaring af gamle huse i Storegade-Lillegade og gennemfotograferede lokaliteterne både til gaden og til gården. Særdeles værdifuldt. En af deltagerne fotograferede tillige Grenaa og omegn fra luften, ca. 50 fine billeder. Eksemplarer af bogen er købt af arkivet og biblioteket.

Gruppen fra Handelshøjskolen besøgte arkivet flere gange og boede på hotel. Behandlede erhvervsstruktur i Grenaa og koncentrerede sig om tre større virksomheder. Lånte til „aftenarbejde“ undertegnedes dagbog over Grenaa fra 1850 til dato og udtrykte stor glæde over dette hjælpemiddel. Her kunne findes datoer for læsning i gamle aviser. Stor beretning er udarbejdet og tilstillet bl. a. arkivet.

Grenaa Egnarkiv har tillige kunnet yde hjælp til tre skribenter, der pusler med emner som „Kvinden i landbruget“, „Jernbanevæsnet i Danmark“, „Arbejde adler i

Grenaa“, „Cirkus Belli“, „Industri og industribyggeri i Danmark“, „Offentlige monumenter i Danmark“ m. m.

For gruppen, der arbejder med en større beretning om Kolindsund, har ovennævnte dagbog været stærkt i brug, og arkivet har udlånt alle de billeder vedr. Kolindsund, der fandtes i arkivet. – Til P. S. Johnsens årbog for „Grenaa før og nu“ har arkivet leveret billeder og tekster i større stil. Ligeså til jubilæumsskrift for Holms Bogtrykkeri: „Kolindsund og Grenaa“, flere foreningsskrifter o.l.

En række slægtsforskere, endog en fra Tyskland, har benyttet arkivets ting og trukket på lederens viden. Disse henvendelser har i flere tilfælde medført udmærkede „barndomsrindringer“ o.l. – efter anmodning! Flere resultater ventes, „når vi har tænkt os om!“ – En slægtsforsker har gennemgået en stor mængde afskrifter af gamle dokumenter fra tinglysningen, som arkivet har fået fra Historisk Samfund i Randers Amt, og han har afleveret flere gode oplysninger til eventuelt senere brug.

Det nyeste arbejde i arkivet er en gennemgang af fem dagbøger fra fiskere i Hammelev-Fornæs 1848–1890. Der findes ikke meget stof fra fiskerens dagligdag, og disse dagbøger, der er lånt til behandling, har givet stof til en længere afhandling, der stadig er under arbejde. I samme forbindelse er foretaget behandling af protokoller fra Redningsvæsnet og Raketstationen „Fornæs“, hvis folkelister er for langt indleveret til redningsvæsnets styrelse. Arkivet blev gjort opmærksom på dette, og kopiering af protokollerne foretoges inden afsendelsen fra Grenaa.

Arkivet i Grenaa må siges at være anerkendt som en fast institution i by og egn. Et stort tal af forespørgsler i telefonen vidner om, at folk ved, arkivet er til rådighed. En vigtig opgave bliver i kommende tid at få flere interesserede i det daglige arbejde.

J. A. Nielsen

HADSTEN KOMMUNES LOKAL- HISTORISKE ARKIV OG SAMLINGER

I året, der er gået, har der været stor interesse for vort egnsarkiv; der er mange besøgende i åbningstiden, som er hver tirsdag eftermiddag fra kl. 14–17, og onsdag aften fra kl. 19–21.

Gæstebogen fortæller, der har været over 400 besøgende. Jeg bemærkede på generalforsamlingen sidste år, at vores gæstebog, som vi fik ved indvielsen i 1972, snart var skreven ud, og jeg sagde: „Hvem giver os en ny?“ Og der var straks en, der meldte sig, nemlig fhv. forstander Land Jensen, og vi siger ham mange tak.

Når besøgstallet bliver så stort, er det jo fordi vi af og til har besøg af foreninger og spejdere, spirer og mejser og hvad de nu hedder; ligeledes skoleklasser har vi tit besøg af, som regel 7–9 klasse, nogle af dem med forskellige formål, f. eks. historie eller studium af gamle aviser m.m. Det foregår over to timer.

Af de besøgende er en del slægtsforskere, som har tilknytning til egnen, og der er nu gode muligheder for dette, idet vi nu foruden folketællinger har alle kirkebøger indenfor kommunen. Hvad der også

øger mulighederne for slægtsforskning er kopier af godsarkivernes fæstebreve og skifteforretninger; de giver en masse oplysninger. Vi får dem fra Landsarkivet i Viborg. Det er et såkaldt lokalhistorisk konsortium, der formidler det, når der er den fornødne tilslutning, og det var der i år; så får de studenter i deres sommerferie til at lave det for en rimelig pris. Vi fik sidste år fra Faurskov og Kollerup, i år har vi fået fra Clausholm, Bidstrup og Frisenvold, så nu skulle vi være dækket ind. De ting, vi har fået i år, har kostet 11.000 kr.

Vi får jo stadig mange ting ind. Fra Karen Jensen, Galten, der er kommen på plejehjem og ingen arvinger havde, fik vi et fint gammelt chatol samt et skab, der er lavet af en gammel dragkiste, et manglebrædt, en træallerken, en tækkenål af træ, en kandistang og et billede af hendes farmor og farfar. Hendes farfar var med i krigen i 1864, og hans krigsmedaille fik vi også, samt en del gamle papirer, som fortæller om tiden dengang.

Fra Niels Poulsen i Voldum har vi fået mange gamle papirer og dokumenter. Når jeg nævner dette, er det fordi hans far var skomager, og vi har førhen fået hans bord med værktøj, læster, pløkker, varmelampe m. m., som han forlod det ved sin død i 1965, ting som jo næsten ikke eksisterer mere.

Fra Inger Tarp Hansen, tidligere realskolebestyrer Hansens datter, har vi igen nem lærerinde frk. Poulsen fået et væld af gamle papirer og billeder fra den gamle realskole, lige fra skødet på grunden til skolen fra 1884 og til en meget fint ind-

rammet beskrivelse af grundstensnedlæggelsen i 1918 til St. Pouls kirke, hvor navnene på alle dem, der stod bag oprettelsen, er skrevet. Der var fin forklaring til alle billederne. Inger Tarp Hansen bor nu i Nørregade i Tinglev.

Til sidst kan jeg fortælle, at vi på initiativ fra F.O.F. og sammen med dem vil afholde et kursus i byhistorie i den kommende vinter, omfattende Hadsten Stationsbys udvikling, som efter banens oprettelse i 1862 tog fart, hovedgården Kollerups historie, Hadsten Mølle og Over- og Neder Hadstens historie. Der vil også blive vist gamle film, ligesom der også vil blive undervist i gammel skrift (gotiske bogstaver). Kurset afholdes i Egnsarkivets lokaler og vil strække sig over mindst otte aftener.

Nydam Jensen

JYLLANDS HERREGÅRDSMUSEUM

Siden der sidst er berettet herfra til årbogen, er restaureringen af rummene gået videre i vekslende tempo, afhængigt af de økonomiske muligheder. Med istandsættelsen af det såkaldte Store Kabinet og tårnværelset i det nordvestre tårn i 1978 er hele førstesalen nu restaureret. I Store Kabinet afslørede det ved nedtagningen af tapeterne, dels at de indvendige skillevægge også i denne fløj er af bindingsværk, dels at rummet har været dekoreret med kalkmalerier. Enkelte steder trådte resterne af disse så meget frem, at man kunne danne sig et indtryk af deres røde og grønne farver i et mønster, der måske var stiliserede blomster og ranker. Disse

brudstykker blev fotograferet, men derefter igen dækket af tapeterne, der fik den hidtidige grønne farve frisket op. Loftet blev rensset for mange overhvidtninger, så stukdekorationen nu fremtræder i sin oprindelige dybde. Det samme skete i tårnværelset. Her blev den kolde blå farve, væggene havde fået i slutningen af den beboede tid, erstattet af en gul, der passer langt bedre til det lille lyse rum.

Af nyerhvervelser fra de senere år kan nævnes: to japanske kabinetter fra ca. 1700, en vandbeholder med tilhørende kumme, begge dele i kobber, Denners portræt af oberst, greve Christen Scheel samt – for ganske nylig – tolv tallerkener i Kang Hsi-porcelæn, som har hørt til på Gammel Estrup.

En oplevelse af de mere ubehagelige kom man ud for i sommeren 1978: en indbrudstyv havde ved nattetid skaffet sig adgang til museet og fjernet hjælmen til en rustning og to sværd. Dette beklagelige tyveri er aldrig blevet opklaret, men har dog haft den positive virkning, at der nu er installeret et alarmsystem i bygningen.

„Slotskoncerterne“ med Randers Byorkester er efterhånden en indarbejdet tradition og kan altid trække fuldt hus. Derimod har et par forsøg med kammermusik ikke været nogen publikumssucces og er indtil videre opgivet, skønt salen er meget velegnet til formålet.

Museets besøgstal er i stadig stigen og passerede i 1978 for første gang 30.000. Mange skoler og andre større selskaber er blevet vist rundt.

*Andreas Bjerre
/ Vibeke Nielsen*

MARIAGER KOMMUNALE BY- OG EGNSHISTORISKE ARKIV

Det, der har præget aktiviteten i arkivet de sidste par år, er samarbejdet med forskellige personer, som har skullet løse en bestemt opgave. Jeg vil nævne Siegfred Svane, som arbejder med en ajourføring af Aug. F. Smidts bog fra 1926: „Danmarks helligkilder“. Her har arkivet hjulpet med forskellige smånotater og billeder.

Danskstuderende ved Københavns universitet har i foråret udgivet bogen „Arbejde og dagligt brød“ – en kritisk gennemgang af Hans Kirks to romaner „Daglejerner“ og „De nye tider“. Her har arkivet leveret en del billeder fra cementfabrikkerne i Assens, hvor romanernes handling udspilles. Billedmateriale fra de samme fabrikker har været udlånt til arkitektstuderende fra Aarhus. Jeg vil også nævne, at arkivets materiale om „Odderhusmordet“ i Skrødstrup-skoven i 1729 har været udlånt til forfatteren Søren Vase, men derom vil offentligheden sikkert høre nærmere fra Søren Vases side.

Jeg har i foråret prøvet at inddrage arkivets materiale i den daglige undervisning i skolen – med positivt udfald. I faget samtidsorientering har eleverne i en 8. kl. benyttet arkivet til emnet: Mariager kommune i fortiden.

Af afleveringer til arkivet vil jeg nævne følgende:

Fra Erhvervsarkivet i Aarhus er modtaget beretninger fra de fleste kontrolforeninger i Mariager kommune for årene 1922–30. Fra det nedlagte Norup mejeri er modtaget forskellige protokoller. Af afleverede billeder skal især nævnes gruppe-

billeder af sognerådet i Falslev-Vindblæs 1948–70. Disse billeder er overladt arkivet af Mariager kommune. Det gælder også portrætter af sognerådsformænd i samme kommune fra 1901–70.

Så vidt det er muligt, prøver vi at foretage fotograferinger i byen, når der sker forandringer af forskellig art, men det er svært at være på pletten i rette tid, så det er en ret uoverkommelig opgave.

Kopieringen af kirkebøger er fortsat i 1978, men der er lang vej endnu, inden kommunen er dækket ind.

Arkivet har været godt besøgt det sidste års tid. Det er som om interessen udefra mange gange er større end hos den lokale befolkning.

Poul Gaardsted

MARIAGER MUSEUM

(Udskrift af formanden, Vagn Andersens beretning fra generalforsamlingen maj 1979).

Besøgstallet blev i 1978 på i alt 3125. En mindre tilbagegang, der skyldes, at obligatorisk historieundervisning er bortfaldet for de klasser, hvortil der er udarbejdet museumsopgaver.

Året 1978 var for museet et usædvanlig godt år. Der blev arbejdet med restaurering af forhuset i Købmandsgården, takket være bevilling fra Det særlige Bygningssyn. Lokale myndigheder og institutioner har givet tilsagn om støtte til restaureringen og udvidelse af udstillingsareal.

Museet har ikke kapacitet til udgravningsarbejde i større målestok; men ser

det som sin opgave at være opmærksom på de gravearbejder, der sker i byen, hvor der findes eksempler på, at bygherrer og entreprenører undlader at give meddelelse, hvis der findes rester af bygninger el. lign.

Endelig skal nævnes, at Per Sloth Carlsen er i færd med at lave en rekonstruktion af klosteret. Efter mange forundersøgelser er materialet af et sådant omfang, at det egentlige arbejde med opførelse af en model kan påbegyndes og gennemføres med ret stor historisk nøjagtighed. Et arbejde, der vil kunne blive til stor glæde og stor værdi for byen og museet.

MIDTDJURS LOKAL- HISTORISKE ARKIV

Siden årbogen sidst udkom, har arkivet skiftet leder. Fru Musse Laursen, der har været med til at starte arkivet, ønskede at blive afløst, og den 1. nov. 1978 overtog jeg arkivets pasning. Fru Laursen har med stor iver indsamlet mange og fine arkivalier, og mit første gøremål var at registrere et meget stort materiale fra det nedlagte Kolind Andelsmejeri, samt en del fra en spare-lånekasse, og i disse arkivalier var der flere forhandlingsprotokoller, der går mere end hundrede år tilbage.

Der indgår stadig en hel del billeder, hvor langt de fleste er forsynet med navne. Arkivet har også fået en del gamle skøder, matrikelkort og et stort materiale fra en kontrolforening.

Desuden har arkivet kunne hjælpe med oplysninger til studerende. Jeg har også haft flere henvendelser vedrørende gamle bygninger, hvis udseende nu er ændret.

Det er jo altid en glæde, når man er i stand til at hjælpe.

Arkivet har desværre ret dårlige lokaleforhold, men det ser nu ud til at lysne på dette område, så jeg håber næste gang at kunne fortælle om arkivets flytning.

Lissa Jensen

NØRHOLD EGNS-ARKIV

har som emne for årets vandrestilling valgt: Landpostbudenes historie i Nørhald, ligesom også årsmødet i Ø. Tørslev i maj stod i landpostvæsenets tegn. Efter presseomtale kom der mange interessante fotos ind, og udstillingen viser nu billeder fra før posten fik cykel og har også et foto med af den hestetrukne postvogn fra Randers til Tvede. Ikke blot postbudenes skiftende vilkår, men også brevsamlingsstedernes historie belyses, bl. a. med fotokopier af ansættelseskontrakter fra 1880. Udstillingen turnerer i kommunen og opstilles i banklokaler o.l.

Iøvrigt har arkivet været godt besøgt i årets løb – ikke mindst af skoleungdom. I denne forbindelse har der været god brug for det af arkivet udarbejdede undervisningshefte i lokalhistorie for 8., 9. og 10. kl. Heftet blev i foråret i artikelform omtalt i Gjellerup Bogforlags: *Ole Bole*, der udsendes til samtlige skolers lærerværelse.

Arkivet har i vinterhalvåret bidraget med lysbilledforedrag ved forskellige foreningsarrangementer – 14 gange – heraf nogle enkelte udenfor kommunen.

Peter Østergård

PURHUS KOMMUNES LOKAL- HISTORISKE ARKIV

startede august 1978 ved dannelse af en støtteforening. Vi har i den forløbne tid samlet optegnelser, billeder, dokumenter af forskellig art fra hele kommunen, som vi ved frivillig indsats arkiverer i et sikringsrum i kommunekontorets kælder i Fårup.

Endnu har vi ikke nogen fast åbningsdag, – men besøg kan altid aftales ved henvendelse til bestyrelsen.

Metha Laursen

RANDERS LOKAL- HISTORISKE ARKIV

Arkivet har haft et travlt år. Til den trykte samling om Randers og omegn, som benyttes meget, er der i 1978 blevet katalogiseret 481 bøger, småtryk, artikler etc. Man har glæde af, at det ikke kun er fortiden, men også nutidsforhold, som kan belyses ved hjælp af den trykte samling. Bl.a. anskaffes alle kommunale og amtspublikationer fra området. Og såvidt muligt alle foreningsblade o. lign., f. eks. „Forbrugerguppen Randers“, „Lejer i Randers“, politiske blade etc.

Vi har været behjælpelig med materiale til udarbejdelsen af to biblioteksstuderendes bibliografier: Hans Chr. Wilsom's om Mariager, og Lars Kandrup's Jens Otto Krag bibliografi. Også andre uddannelsessøgende har haft hjælp til deres hovedopgaver, således om Tirstrup lufthavn, om byudviklingen i Langå kommune, alternative regionsplaner, diverse om Randers

historie. Alle disse opgaver findes nu også i arkivets trykte samling. Det samme gælder nogle private optegnelser, f. eks. Mette Riisgaard Mortensens „Erindringer om Tytte“ (Kristrup) og en bog om Romalt af Albert Larsen.

Unge arbejdsledige har udarbejdet navneregister til begravelsesprotokoller, folketællinger m. v. Ejendomsregister-arkene er omskrevet i en mere hensigtsmæssig form, og registreringen af ejendomme videreført. Den store samling fotografier af skuespillere og scenebilleder fra teater og revyer i Randers er blevet ordnet.

Arkivets samling af fotografier er på 22.800 stk. Særlig interessante er en række vidvinkelbilleder med Randersmotiver, optaget omkring 1901–06, vistnok af Randers-fotografen Zehngraf. De blev fundet i en Århus-fotografers arkiv, og en del af dem har været gengivet i Amtsavisen.

Af udstillinger kan nævnes: Sct. Peders kirke 75 år. Schousgade. Randers Rådhus 200 år. Julen i Randers' gamle købmandsgårde. Ildebrande i gamle dage. Flere af udstillingerne har haft tilknytning til samtidige aktiviteter andetsteds i Kulturhuset. I festugen i august 1979 bidrog arkivet med en vandreudstilling fra Bibliotekscentralen „Børn i arbejde“ suppleret med lokale ting og billeder (Internationalt børneår!). I anledning af afsløring af en ny Pontoppidanbuste ved Helligåndshuset, bekoftet af Houmedens gadeforening, vistes i festugen også en lille montreudstilling med Pontoppidan-portrætter samt kunstneren E. Frandsens forarbejde til busten.

Det byhistoriske arkivmateriale, foreningsprotokoller, optegnelser, kort, billeder osv. udnyttes godt. De hyppigste fore-

spørgsler er nok vedr. slægter og ejendomme. Dagspressen og Turistbureauet stiller ikke sjældent forespørgsler om Randers-begivenheder og andre foretelser.

Arkivet har bl. a. modtaget: Fra Randers Håndværker- og Industriforening kassebøger, forhandlings-, medlems- og svendeprøveprotokoller samt en mængde billeder af formænd og bestyrelsesmedlemmer gennem tiderne. Fra urmager Niels Jensen i Storegade en stor samling forretningsprotokoller og nogle meget omhyggeligt førte reparationsbøger, materiale som giver et klart billede af en dygtig håndværker og hans forretning fra omkring 1900 til idag. Fra Folkebladet igen artikler og billeder. Udklipsbøger fra Randers Sportsklub Freja og fra festugen i Randers 1978. Protokoller fra Arbejdernes Fællesorganisation, fra Randers Amts samvirkende Husmandsforeninger, fra Haslund-Ølst Sygekasse, fra Blå Bånds Randers-afdeling. En del personlige papirer, f. eks. fra lokomotivfører A. P. L. Poulsen, bl. a. fra besættelsestiden.

Eksempler på forespørgsler: Om Vorup gamle kirkegård. Hvornår og hvorfor kom Ladegårdsgade til at hedde Thorsgade? Om præster og lærere i Hornbæk. Om Essenbæk kloster. Forureningsproblemer i Randers-egnen. Om slægterne Ernst og Gjettermann. Hvor er Djurslands vestgrænse? Om navigationsskolen i Randers. Djurslandske dialekttekster. Den nugældende vedtægt for fiskeriet i Mariager fjord. Reformationen i Randers.

Der har været gruppeforevisninger for skoleklasser, for andre lokalarkiver, for biblioteksstuderende og for hold af ar-

bejdsledige (medborgerkursus). Lysbilledforedrag i Randers amts historiske samfund v. F. Schrøder, andre lysbilledforedrag i foreninger m. v.

En vigtig begivenhed i arkivet er ansættelsen fra juni 1979 af en faguddannet arkivar, Peter Bondesen, som daglig leder af arkivet. Hans opgaver er især at iværksætte systematisk arkivalieindsamling, mere udstillingsvirksomhed, publiceringer og anden udadvendt virksomhed om arkivet. De ældre medarbejdere har været og er fortsat en meget stor hjælp ved besvarelsen af forespørgsler, forevisninger, foredrag, registrering o. lign. Deres viden om byens historie er af uvurderlig værdi for arkivet.

Randers lokalhistoriske arkiv har tilsluttet sig den nystiftede Århus amtskreds under Sammenslutningen af lokalhistoriske arkiver.

Thea Olsen

ROSENHOLM EGNSARKIV

er i det forløbne år blevet etableret i nye rummelige omgivelser på tinghuset i Hornslet med faste ugentlige åbningstider, foreløbig to formiddagstimer og tre eftermiddagstimer, hhv. onsdag og fredag.

Arkivet har fæstnet sig i den offentlige bevidsthed som en institution, der er kommet for at blive. For første gang har det været muligt at afholde slægtskurser i arkivets lokaler, en praktisk foranstaltning, hvor sagerne er ved hånden.

Blandt nyerhvervede arkivalier, der ikke netop berører interne lokaliteter, kan nævnes kopier af landsarkivets registre til skøde- og panteprotokoller 1765–1819 for

hele Rosenholm kommune. Disse registre danner iøvrigt et specielt supplement til arkivets genparter af skøde- og panteprotokoller fra o. 1860–1926, som i sin tid har haft deres oprindelige plads i samme bygning.

Hertil kommer civilforsvarsforbundets papirer, Rougsø m. fl. herreders luftværnsforenings protokol 1940–1960, et specielt lokalhistorisk kapitel fra besættelsestiden.

Holger Køster: Mygind sognehistorie (kopi). Lærer Johs. Grønborgs privatarkiv med en omfattende beholdning af bladartikler og skrivelser fra en menneskealder i byen Rodskov. Grønborg var en meget benyttet taler i omegnens foredragssale, en flittig skribent og medpioner ved oprettelsen af landets første folkebiblioteker.

Forsamlingshuse begynder flere steder at opleve en ny tilværelse som medborgerhuse. Denne situation og forsamlingshusenes efterhånden 100-årige historie har skabt opmærksomhed om deres bevægede fortid. Mange steder er husenes bøger og regnskaber totalt gået til grunde, men der dukker undtagelsesvis gamle protokoller op fra oversete gemmesteder, således her protokoller fra Karlby forsamlingshus 1900–1967, Skader forsamlingshus 1926–1976.

I Karlby har man ladet optage en diasserie af samtlige byens gårde og huse med tilhørende tekst indtalt på lydbånd. Dette materiale er overdraget arkivet. Fra I/S Mørke Vandværk, protokol 1932–1959.

Endelig kan det måske være en idé at nævne, at arkivet på linie med flere andre lokale institutioner får tilsendt månedlige dagsordener med påført vedtagelse fra by-

rådsmøderne. Disse papirer er oplagte arkivalier, da de stort set erstatter de gamle forhandlingsprotokoller, som efterhånden kan være vanskelige at støve op, hvis ikke de er overtaget af landsarkiverne.

Søren Sloth Carlsen

SØNDERHALD EGNSARKIV

Sønderhald Egnarkiv blev oprettet af Lokalhistorisk Forening for Sønderhald kommune i 1977. Det har til huse i den tidligere inspektorbolig ved Auning skole. Kun godt to år gammelt er det af forståelige grunde endnu knapt kommet „op at stå“. Det har dog modtaget mange gode ting, som en arbejdsgruppe på en halv snes mennesker er gået i gang med at få styr på og registrere, så det kan blive til gavn for interesserede. En stor del af det indkomne materiale er billeder af lokaliteter og personer med tilknytning til egnen. Også en del ejendomsdokumenter og personlige papirer er kommet ind, ligesom ældre kortmateriale og avisomtale af begivenheder af betydning for egnens historie. Af større enkeltarkiver er der kun få, men ret væsentlige ting: skoleprotokoller fra halvdelen af kommunens skoler, en vælgerforening, en hesteavlforening og et nedlagt andelsmejeri. Endelig er der anskaffet en samling fotokopier fra de statslige arkiver: kirkebøger, folketællinger, matrikler m.m.

Der er åbent for publikum hver torsdag kl. 15–17, 19–21 og den første søndag i hver måned kl. 15–17.

Vibeke Nielsen

Nye bøger

Begtrup, G.: Beskrivelse over Agerdyrkningens Tilstand i Danmark. 1978. Bd. 2: Nørrejylland. Facsimileudgave af originalen 1812.

Christensen, Knud: Hvidsten-dagbog. 1-2. 1978. (Om Hvidsten-gruppen på grundlag af dagbogsoptegnelser og foredrag af Knud Christensen).

Engelund, Claus: Arbejde og dagligt brød. Om Hans Kirks Daglejerne og De nye Tider. Litteratur og Samfund. Årg. 1979. Hefte 28–29.

Jensen, Knud Chr.: Håndværkere og håndværksliv i Ebeltoft. Ebeltoft, 1978.

Jensen, Niels: Østjyske jernbaner. København, 1978.

Jensen, Poul E.: Dronningborg kirke og sogn 1979. Randers 1979.

Nielsen, J. A.: Grenaa og Kolindsund: Omkring udtørringen i 1870'erne. Grenaa, 1978.

Sloth Carlsen, S.: Rodskov gennem skiftende tider. Ringkøbing, 1978.

Spritten. Historien om spritfabrikken i Hobro 1780–1978. Århus, 1978.

Desuden skal opmærksomheden henledes på årbøgerne Østjysk Hjemstavn, Meddelelser fra Århus Stift og Århus Stifts Årbog, som alle tre i år har artikler fra det gamle Randers Amt.

Historisk Samfundsbestyrelse 1979-80

Overlærer Søren Sloth Carlsen
(foreningens formand),
Nyvej 18, 8543 Hornslet, tlf. 99 41 72.

Sognepræst Henning Hall,
Gørtlervej 24, 8900 Randers, tlf. 42 96 35.

Værktøjsmager Finn Hejl,
Lindbjergvej 14, Støvring, 8900 Randers,
tlf. 44 20 55.

Skoleinspektør Christian Petersen (kasserer),
Parkboulevarden 52, 8900 Randers,
tlf. 42 53 06.

Direktør Oluf Poulsen,
Egevangen 3, 8900 Randers, tlf. 42 68 40.

Faktor Henning Bo Rasmussen, Boghvedevej 17,
8900 Randers, tlf. 43 20 31.

Adjunkt Palle Schødt Rasmussen,
Sdr. Allé 57a, 8500 Grenaa, tlf. 32 11 21.

Sognepræst P. K. Skammelsen,
Fabersvej 45, 8900 Randers, tlf. 42 10 85.

Overlærer Ole Warthoe-Hansen,
Blåregnevvej 17, 8900 Randers, tlf. 42 67 64.

Arkivar: J. Bønnerup, Kobbensmedevej 33,
8900 Randers, tlf. 41 08 96.

Driftsregnskab 1/10 1978 – 31/8 1979

INDTÆGTER:

Kassebeholdning pr. 1/10 1978	1.769,84
Ministeriet (tilskud)	3.200,00
Kommuner (tilskud)	7.400,00
Lån, reservefond	4.000,00
Kontingent	31.395,00
Bogsalg	3.364,00
Annoncer	7.625,00
Renter	248,62
Entréindtægter	213,62
Diverse	138,00

59.353,96

UDGIFTER:

Husleje	5.570,66
Årbog	39.834,05
Kontor, porto	4.849,46
Møder	1.394,50
Årsmøde	740,00
Kontingent	1.845,00
Bestyrelse	1.902,80
Annoncer	1.484,68
Redaktørkursus	541,80
Kassebeholdning pr. 31/8 1979	1.191,01

59.353,96

Randers, den 31. august 1979.

J. Bønnerup

Status pr. 31/8 1979

AKTIVER:

Beholdning af bøger	20.000,00
<i>Udgiverfond:</i>	
Den danske Bank	
(depot 10502-0) ...	17.140,00
Den danske Bank	
(depot 772973) ...	10.283,60
27.423,60	
<i>Turfond:</i>	
Handelsbanken (nr. 653690)	5.225,60
Bank og giro	1.191,01
Inventar	1,00

53.845,21

PASSIVER:

Lån i reservefond	4.000,00
<i>Legatkapitaler:</i>	
Eng. Drøske (10502-09)	345,00
Aage Brask (663748)	237,17
Udgiverfond	27.423,60
28.009,77	
Samfundets kapital	12.661,53
Reserve i Den danske Bank	
(768227)	3.948,31
Turfond	5.225,60
21.835,44	

53.845,21

Ovenstående regnskab er gennemgået og fundet rigtigt. Tilstedeværelse af værdipapirer, bank- og girobeholdninger er konstateret.
Randers, den 16. september 1979.

sign. *J. C. Sabroe* *R. Bilde*

Navneliste

v/ Palle Schødt Rasmussen

Andersen, Vagn	129	Jensen, Lissa	130
Bateman, Lene	102	Jensen, Nydam	128
Behr, Poul	42	Jensen, Remontius	84f
Bendixen, Bendix	91, 92	Johansen, Ejnar	75
Berner, Gustav	103	Kristensen, Evald Tang	51
Berner, Henrik	124	Laursen, Metha	131
Bjerre, Andreas	128	Lindhardt, P. G.	100
Blichfeld, Præst	45	Marcussen, Præst	45
Boech, Præst	45	Meindor, S.	100
Bondesen, Peter	61, 132	Mejnecke, Karl	9
Broby-Johansen, R.	29	Mortensen, Anton	85f
Bønnerup, J.	134	Mussmann, Læge	77
Carlsen, S. Sloth 34, 35, 98, 100, 103, 133, 134		Møller, J. S.	59
Clausen, Jens	46	Møller, Valborg	118
Cour, Johs. F. la	83	Nielsen, Allan Berg	100
Donner, J. E.	51	Nielsen, J. A.	127
Flou, Bjarne	126	Nielsen, Kai Toft	96, 97
Frandsen, Curt	105, 106, 107	Nielsen, Kristine	75f
Friisholm, Lavard	124	Nielsen, Laust	74f
Gjøtrup, Kr.	104, 106	Nielsen, Sv.	125
Grosen, Kaj	94	Nielsen, Vibeke	128, 133
Gaardsted, Poul	129	Nørgård, J.	78
Hahn, Sophie Amalie	45	Olsen, Thea	132
Hall, Henning	91, 101, 102, 134	Paludan, Jacob	94
Hammar, Præst	45	Pentz, E. v.	41
Hammerich, Poul	94, 95	Petersen, Chr.	134
Hejl, Finn	134	Pind, Chr.	39
Henne, Præst	42, 45	Pontoppidan, Erik	14
Heskier, Bandagist	59, 60	Pontoppidan, Henrik	104f
Hovesen, Ejnar	85	Poulsen, Oluf	102, 134
Jensen, Bent	100	Rasmussen, Bo	102, 103, 134

Rasmussen, I. K.	75, 79	Sprechelsen, Peter v.	37
Rasmussen, P. Schødt	25, 100, 134	Stens, Bodil	37f
Reesen, Topograf	9, 10	Stürup, Bjørn	114
Reventlow, Anna Sophie	37	Sørensen, C. Th.	124
Rolandsdatter, Sidsel	46f		
Rosenkrantz, Erik	42	Trolle, Helle	39
Rosenkrantz, Holger	41		
Rothe, Eigil	26f	Valeur, Præst	45
Rye, Axel	67, 100	Vang, Lilly	103
		Volta, Fysiker	56
Scheel, Jørgen	38		
Schmidt, Ludvig	61f	Warthoe-Hansen, Ole	98, 99, 101, 134
Schrøder, F.	100	Würtzen, Fr.	69, 70
Skammelsen, P. K.	134		
Skipper, Niels (?)	41	Østergård, Peter	130
Skjerbæk, Th.	107, 109		

Kontoret i Store Voldgade 4², Randers, er åbent hver tirsdag, bortset fra ferier, fra kl. 15–17.

Priser på Samfundets publikationer:

<i>Årbøger:</i>	<i>Medlemmer</i>	<i>Ikke medlemmer</i>
1907–61	16,00 kr.	18,00 kr.
1962–65	18,00 -	22,00 -
1966–69	22,00 -	26,00 -
1970–72	26,00 -	30,00 -
1973	16,00 -	18,00 -
1974–77	36,00 -	40,00 -

Andre:

Estrup: Fredskovsforholdene	10,00 -	12,00 -
En landsbydegns erindringer	10,00 -	12,00 -
Estrup som landmand	8,00 -	10,00 -
Randers Håndværkerlav 1–2	55,00 -	68,00 -
Skolehistorisk billedbog	25,00 -	30,00 -
Skaføgaard's adkomstbreve m. m.	30,00 -	45,00 -

Medlemmer ydes ved køb af mindst 10 årg. 33¹/₃ % rabat.

Følgende årgange er udsolgt:

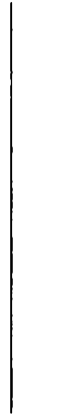
1907 - 1908 - 1909 - 1910 - 1911 - 1920 - 1921 - 1922 - 1924 - 1926 - 1928 - 1931
1934 - 1942 - 1943 - 1946 - 1947 - 1948 - 1949.

Venligst: Indbetaling af kontingent senest 1. april.

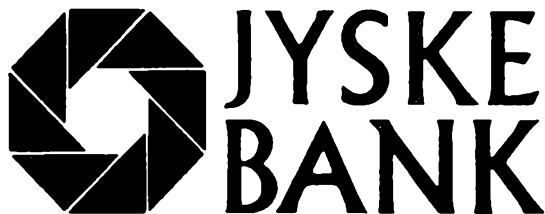
P.s. Særtryk af artiklerne i årg. 1977 til fordelagtige priser.

Et par briller glemt på hotel „Klinten“ kan udleveres ved henvendelse på ovennævnte adresse i åbningstiden, evt. ved skriftlig henvendelse.

Støt foreningen

*Meld Deres venner ind i
Historisk Samfund*

Kom ind og lad os
give Dem et tilbud på
fradragsberettiget
børneopsparing eller
selvpensionering.

DEN DANSKE BANK

Reserveret

Reserveret

Bogtryk og Offset

Central-Trykkeriet

BUNDGAARD & WINTHER

Vestervold 37 . 8900 Randers . Tlf. (06) 42 41 72

ROSE - JENSEN A/S

Murermester og Entreprenørforetning

Randers . Telf. (06) 42 76 22

Reserveret

SPAREKASSEN

FOR RANDERS BY OG OMEGN

**Portræt af en
menneske-
bajer**

BENT NEERGAARD

BOGHANDEL . 8900 RANDERS

HOUMEDEN 13 . TLF.(06)42 01 90

HANDELSBANKEN

altid med i billedet

Østerballes Buslinier 1/s

Anders Østerballe - Jens Faber
Jomfruløkken 9 . 8900 Randers
Telf. (06) 42 69 75 - 41 51 44

20-50 PERS. TURISTBUSSE TIL KØRSEL I IND- OG UDLAND

DJURSLANDS BANK AS

Allingaebro - Auning - Balle - Bønnerup - Feldballe - Fjellerup - Gjerrild
Grenaa - Grenaa Havn - Kolind - Nimtofte - Pindstrup - Ryomgaard
Sønden Aa Butikstovr (Grenaa) - Trustrup - Vivild - Ørsted
BANKBUS MED 13 EKSPEDITIONSSTEDER

CHR. RASMUSSEN AS
Vestergade · 8900 Randers · Tlf. 06/42 06 66

Randers Bibliotek

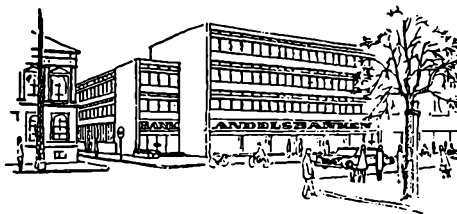
KULTURHUSET
STEMANNSGADE 2
8900 RANDERS
TLF. (06) 43 13 00

Hverdage 10-20 (maj-august 10-19)
Lørdage 9-14

Bl. a. med

Randers lokalhistoriske arkiv

Mandag 18-20 (maj-august 17-19)
Tirsdag, onsdag, torsdag og lørdag
10-12
Fredag 15-17

Banken for land og by ANDELSBANKEN

Randers afdeling, Østervold 30
Telefon 42 66 33

Nørre-afd.
Mariagervej 57
tlf. 42 81 33

Allingåbro-afd.
tlf. 48 12 55

Langå-afd.
tlf. 46 12 55

Assentoft-afd.
tlf. 49 48 33

Kristrup-afd.
tlf. 43 10 33

WELLØV & OTTESEN A/S RANDERS

Bogbinderiet Centrum

Bogbinderi . Linieranstalt
Papirvarefabrik . Kontorvarer

J. Justesen og J. Kristensen
Gl. Hobrovej 34 . Tlf. (06) 42 72 66

Hvorfor får nogle mennesker mere ud af pengene end andre?

Spørg Bankrådgiveren i Privatbanken

PRIVATbanken i Randers

Kirkegade 3

Tlf. 42 66 66

Åbningstider:

Mandag, tirsdag, onsdag, fredag 9.30-16.00,
torsdag 9.30-18.00

Dronningborg afdeling
Udbyhøjvej 142, tlf. 42 49 66

Glarbjerg afdeling
Glentevej 21, tlf. 42 94 66

Havne afdeling
Dytmærskens 6, tlf. 42 95 66

Hornbæk afdeling
Gl. Viborgvej 2, tlf. 42 48 99

Kristrup afdeling
Valdemarsvej 2, tlf. 42 93 66

Nørre afdeling
Mariagervej 43 B, tlf. 42 63 66

Vorup afdeling
Aalborggade 6, tlf. 42 91 66

Østervold afdeling
Østervold 19, tlf. 42 80 66

Assentoft afdeling
Parkallé 7a, Assentoft, tlf. 49 47 66

Havndal afdeling
Østerbro 12, Havndal, tlf. 47 00 68

Mørke afdeling
Ebeltoftvej 3, Mørke, tlf. 37 70 45

Amts Avisen

Hornslet Bogtrykkeri

Tingvej 36 . 8543 Hornbæk
Telf. (06) 99 45 11

TIDSSKRIFTER, BØGER, BLADE
I BOGTRYK OG OFFSET
SPECIALITET: KVALITET

S. C. Sørensen

Det begyndte i 1893.
Grundlæggeren
S. C. Sørensen overtog
et varelager af jern i
Farvergården, Randers.
Hermed var grundlaget
skabt for det, der i dag er
en landsdækkende

grossistvirksomhed med
ca. 1.650 medarbejdere.
Varesortimentet, der er
på over 70.000 vare-
numre, dækker så godt
som alle områder inden
for bl. a. stål, metaller,
rør, VVS, bolte, landbrugs-
maskiner, værktøj og
værktøjsmaskiner, entre-
prenørmateriel, aircondi-
tion og el-artikler.

Disse mangeartede varer
indkøbes hos mere end
3.000 leverandører i ind-
og udland og distribueres
til ca. 16.000 private og
offentlige virksomheder.

S.C.SØRENSEN
- det er sikkert!

LXXIII årgang af „Fra Randers Amt“ er udgivet af Randers Amts historiske Samfund. – Trykt i 1450 expl. hos Central-Trykkeriet, Randers, på 115 g Thai-Cote med Garamond Simoncini. – Bogbinderi: Bogbinderiet Centrum, Randers.

Forsiden: Middelalderligt hekseridt foran uidentificeret objekt fotograferet 2. januar 1979 af australsk TV-hold over New Zealand.

INDHOLD

<i>Karl Mejnecke</i> : Den sorte hund gennem Randers	side 9
<i>Palle Schødt Rasmussen</i> : Djævlene i Marie Magdalene	side 25
<i>Søren Sloth Carlsen</i> : Godser og genfærd på Djursland	side 35
<i>Jens Clausen</i> : Den lede heks i Uggelhuse	side 46
<i>Jens Erland Donner</i> : Om du vil være frisk og sund	side 51
<i>Peter Bondesen</i> : Husråd i Ludvig Schmidts optegnelser	side 61
<i>Axel Rye</i> : Guderne går igen i lokalgeografien	side 67
<i>Ejnar Johansen</i> : Den kloge mand i Auning	side 75
<i>Ejnar Hovesen</i> : En klog mand og hans ildstål	side 85
<i>Henning Hall</i> : „Vi så en UFO“	side 91
Formandens beretning	side 100
Om afsløringen af Henrik Pontoppidans buste	side 104
<i>Thorkild Skjerbæk</i> : Det blev til mange bøger	side 109
Beretninger fra museer og arkiver	side 114
Nye bøger	side 134
Historisk Samfunds bestyrelse	side 134
Driftsregnskab	side 135